

PRAGMATISMI JA KOKEILEVA LÄHESTYMISTAPA SOSIAALITYÖN TIEDONMUODOSTUKSESSA

Heidi Muurinen

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia
2/2019

Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

PRAGMATISMI JA KOKEILEVA LÄHESTYMISTAPA SOSIAALITYÖN TIEDONMUODOSTUKSESSA

Heidi Muurinen

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA,
joka Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi auditoriossa 116, Unioninkatu 35,
perjantaina 20. syyskuuta 2019 klo 12.

Helsinki 2019

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 2/2019

© Heidi Muurinen ja Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca

Ulkoasu: Väinö Teittinen

Paino: Niini

Pdf-tiedosto:

<https://blogs.helsinki.fi/heikkiwaris/kaytantotutkimus/julkaisut/>

www.socca.fi/julkaisut

ISBN: 978-952-5616-82-8 (pdf)

ISBN: 978-952-5616-81-1 (nid.)

Tutkimuksen ohjaajat

Mirja Satka
Professori
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

Pirkko-Liisa Rauhala
Dosentti
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

Esitarkastajat

Mikko Mäntysaari
Professori, emeritus
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Aila-Leena Matthies
Professori
Sosiaalitieteiden yksikkö
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Vastaväittäjä

Mikko Mäntysaari
Professori, emeritus
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Heikki Waris -instituutin tutkimuksia -sarjan kansainvälinen toimituskunta
Silvia Fargion, University of Trento
Marjaana Seppänen, University of Helsinki
Terhi Laine, The Helsinki Deaconess Institute
Edgar Marthinsen, University College in Trondheim
Lynette Joubert, University of Melbourne
Mirja Satka, University of Helsinki

The Faculty of Social Sciences uses the Urkund system
(plagiarism recognition) to examine all doctoral dissertations.

Tiivistelmä

Väitöskirja tarkastelee kokeilevan lähestymistavan soveltamista sosiaalityön kehittämiseen ja tutkimukseen liittyvässä tiedonmuodostuksessa. Empiiriset osatutkimukset liittyvät aikuissosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen ja kokeilujen käyttämiseen kehittämisen menetelmänä. Yhteenvetoluvussa kokeilevan lähestymistavan tarkastelu etenee käytännön kehittämisestä tieteenfilosofiseen keskusteluun. Kokeileva lähestymistapa pohjautuu pragmatismiin, jossa tiedonmuodostuksen lähtökohtana on käytännön seurausten tarkastelu ja fallibilistinen instrumentalismi. Pragmatismia esitetään toimivan yhtenä lähtökohtana sosiaalityön tiedonmuodostukselle.

Väitöskirjan tutkimuskysymyksenä on 1) mitkä ovat kokeilevan kehittämisen mahdollisuudet, esteet ja edellytykset sosiaalityössä sekä 2) miten päättely liittyy reflektoituun kokeiluun ja voi edistää tiedonmuodostusta. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaamisessa käytetään tapaustutkimuksellista strategiaa, jossa synteesianalyysi perustuu kolmeen itsenäiseen, laadulliseen osatutkimukseen. Toiseen kysymykseen vastataan kokeiluprosessiin liittyvän päättelyn käsitteellisellä analyysillä, jossa hyödynnetään tutkimusprosessissa kertyneitä havaintoja ja pragmatistista filosofiaa.

Tutkimuksen mukaan kokeiluita voi toteuttaa sosiaalityön kiireisessä arjessa ja ne tukevat moninäkökulmaista, inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden osallisuuden mahdollistavaa tiedonmuodostusta. Kokeilut mahdollistavat kehittäjäasiakkaille myös vaikuttamisen palvelutoimintaan. Yhteiskehittämisessä kehittäjäasiakkaiden tiedon jäsentämistä tukee se, että he tulevat tunnustetuiksi ja heidät nähdään tiedon omistajina. Asiakkaiden osallistuminen on kuitenkin riippuvaista työntekeijöistä. Lisäksi pienet kokeilut eivät välttämättä paljasta kaikkia käytännön seurauksia. Henkilökunnan vaihtuessa tiedonjatkumot voivat katketa eikä tarjolla ole aina riittäviä tukirakenteita. Kokeileminen edellyttää osallistujilta pragmatistista asennetta, dialogisia neuvotteluja, keskinäistä tunnustamista, johtajuudesta sopimista, eri rooleihin liittyvää harkintaa ja ei-inhimillisen toimijuuden huomioimista.

Kokeilevan lähestymistavan soveltaminen edellyttää abduktiivisen, deduktiivisen ja induktiivisen päättelyn hyödyntämistä. Kokeiluprosessiin liittyvä huolellinen päättely tekee kokeilusta reflektoidun kokeilun ja luo edellytyksiä kehittämiskokeiluiden tilannelähtöiselle arvioinnille sekä käytännön työhön liittyvän tutkimuksen tekemiselle. Lisäksi erilaisten päättelyä edistävien strategioiden hyödyntäminen tukee eri osapuolten näkökulmien huomioista ja edistää kokeiluista oppimista. Päättelyä koskevien vaiheiden ja strategioiden erittely on tärkeä näkökulma kokeilemalla kehittämistä ja kokeilukulttuuria koskevassa keskustelussa.

Avainsanat:

Sosiaalityö, pragmatismi, abduktio, kokeilut, kehittäminen, tiedonmuodostus

Abstract

This study investigates the application of an experimental approach to social work knowledge production related to developing and researching practices. The empirical sub-studies concern developing social services for adults and using an experiment-driven design approach. In the concluding chapter, the analysis of the experimental approach moves from the level of developing practices to the philosophy of science. The experimental approach is founded in pragmatism in which knowledge production is based on the consideration of practical consequences and on fallibilistic instrumentalism. This study proposes pragmatism as a potential foundation for social work knowledge production.

The research questions addressed are 1) what are the possibilities, obstacles and preconditions for an experiment-driven design approach in social work and 2) how does reasoning relate to a reflected experiment and how can it enhance knowledge production? To address the first research question, a case study approach is applied to the synthesis analysis of three separate, qualitative sub-studies. To address the second question, reasoning in an experimenting process is analysed conceptually by drawing on the author's experiences of the research and pragmatist philosophy.

This study argues that experiments can be conducted in hectic the day-to-day practice of social work. The experiments support multifaceted knowledge production and enable the participation of human and non-human actors in the process. The experiments allow service users to influence practice. In co-designing the services, the recognition of service users and their expertise supports knowledge production. However, service users' participation is dependent on the professionals. In addition, small experiments do not necessarily reveal all of the practical consequences. A high turnover rate of practitioners can challenge the continuity of knowledge production, and the organizational supportive structures for experimenting can be insufficient. Experimenting requires a pragmatist attitude, dialogical discussions, mutual recognition, agreement regarding leadership, consideration of participants' responsibilities and taking into account non-human agency.

Applying abductive, deductive and inductive reasoning is a prerequisite for the experimental approach. Thorough reasoning turns an experiment into a reflective experiment and creates the conditions for evaluating situational consequences and doing practice-based research. Taking advantage of different strategies that support reasoning enables considering the perspectives of the different parties and creates better prospects for learning. An analysis of the reasoning and different strategies used contributes to the discussion on the culture of experimentation.

Key words:

Social work, pragmatism, abduction, experiments, developing, knowledge production

Kiitokset

Tämän väitöskirjatutkimuksen tekeminen on edellyttänyt käytännössä toimimista, kehittämistä ja kokeilemista yhdessä muiden kanssa. Toisaalta väitöskirjan kirjoittaminen on vaatinut myös yksin tutkijan nojatuolissa istumista, pohtimista ja ajatuskokeiden tekoa. Vaikka tutkimuksen teossa käytäntö ja tutkimus eivät ole olleet toisistaan irrallisia, niiden yhteys on tarkoittanut kuulumista kolmeen eri työyhteisöön. Väitöskirjatutkimukseni valmistuessa haluan kiittää lämpimästi tutkimukseni ohjaajia ja kolmen työyhteisöni jäseniä.

Kiitän väitöskirjani ohjaajia professori Mirja Satkaa ja dosentti Pirkko-Liisa Rauhalaan kannustavasta, paneutuvasta ja jämäkästä ohjauksesta sekä uskomisesta tutkimusaiheeni tärkeyteen. Mirjan viisaista näkemyksistä on ollut hyötyä tutkimuksen suuntaamisessa etenkin silloin, kun tutkimusenteko on tuntunut olevan umpikujassa. Tutkimustani koskevien tarkkojen kommenttien lisäksi Mirja on tukenut tasapainotteluani käytännön ja akateemisen yhteisön välillä. Väitöskirjatutkimuksen aloittamisessa minua on rohkaissut Pirkko-Liisan ohjaustaito, sillä jo pro gradu -tutkielmaa tehdessäni hänen suhtautumisensa opiskelijoihin nuorempana kollegana vahvisti itsetuottamustani. Olen oppinut Pirkko-Liisalta erityisesti tutkimuksessa käytetyn ilmaisutyylin ja kieliasun tarkkuudesta.

Loppumetreillä sain väitöskirjan viimeistelyssä erinomaisia kommentteja tutkija Kai Alhaselta. Kain tutkimus John Deweyn kokemusfilosofiasta oli jo väitöskirjaa aloittaessani minulle tärkeä teos, sillä se auttoi pragmatismien lähtökohtien ja kokeilevan lähestymistavan ymmärtämisessä. Kain esittämät huomiot käsikirjoituksestani sekä hänen kykynsä selittää ja jäsentää asioita olivat merkittävä apu väitöskirjan viimeistelyssä. Lisäksi väitöskirjan viimeistelyssä ja selkiyttämisessä auttoivat professori Aila-Leena Matthiesilta ja professori emeritus Mikko Mäntysaarelta saamani tarkat ja kannustavat esitarkastuslausunnot. Mikko Mäntysaarelle lämmin kiitos myös suostumisesta vastaväittäjäkseni.

Tutkimus käynnistyi Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin käytäntötutkimushankkeessa. Hankkeen projektipäällikkönä ja tutkijakolleganani toimineen Iikka Lovion kanssa työskentely oli innostavaa ja opin Iikalta paljon palvelumuotoilusta, keksimisestä ja rohkeudesta kokeilla. Esimiehenäni toiminutta Laura Ylirukaa kiitän tutkimuksen ideoinnista ja toimijaverkkoteoriaa koskevista keskusteluista. Aino Kääriäistä haluan kiittää avusta suunnittelututkimuksen käynnistämässä sekä erityisesti kaikista innostavista ideoista, yhteisistä kokeiluista ja viisaista sanoista. Erja Sauraman ja Ilse Julkusen käytäntötutkimuksen kentälle pystyttämät pragmatismien tienviitat ovat olleet hyviä opastajia matkalla. Lisäksi olen iloinnut Ilsen avaamista ovista sosiaalityön Pohjoismaisiin käytäntötutkimusverkostoihin. Aulikki Kananojalle ja Synnöve Karvinen-Niirikoskelle kuuluu kiitos käytäntötutkimuksen tien raivaamisesta ja kannustuksesta matkan varrella.

Aulikille erityiskiitos myös lukuvinkeistä! Lopuksi haluan kiittää tutkija- ja kehittäjäsosiaalityöntekijäkollegoinani toimineita Kati Palsasta, Tiina Muukkosta, Hanna Tulensalaa ja Tytti Hyttiä käytäntötutkimuksen yhteisestä pohdiskelusta, mukavista matkoista ja illanvietoista.

Tutkimukseni aikana toinen työyhteisöni on ollut Helsingin yliopiston sosiaalityön tieteenala. Lämmin kiitos sosiaalityön tieteenalan koko väelle! Kuuluminen akateemiseen opettaja- ja tutkijayhteisöön on tuntunut tärkeältä ja yhteiset kahvihetket ovat olleet valopilkkuja yksinäisen kirjoitustyön keskellä. Väitöskirjan tekemisessä kaikki kannustus on ollut tarpeellista. Jo mainittujen opetus- ja tutkimushenkilökunnan jäsenten lisäksi haluan kiittää erityisesti Kirsi Nousiaista, Marketta Rajavaaraa, Maria Tapola-Haapalaa, Maritta Törröstä ja Elina Virokannasta. Maija Jäppiselle kiitos käytännön neuvoista väitöskirjan kanssa, juttutuokioista ja kokeiluista opetuksen saralla! Myös tohtoriopiskelijakollegoiden vertaistuki on ollut tärkeää. Nanne Isokuortille kiitos käsikirjoitustani koskevista huomioista, matkaseurasta tutkimusvaihtoon Australiaan ja ystävydestä. Kiitos myös Petra Malinille, Tiina Lehto-Lundenille, Frida Westerbackille ja Kaisa Pasaselle vertaistuesta ja Ziyu Wangille yhteisistä pohdinnoista työhuoneessamme.

Kolmas työyhteisöni on ollut Espoon aikuissosiaalityö, joka on tarjonnut paikan kehittää ja tutkia. Espoon hyvä ja kannustava työilmapiiri sekä lupa kokeilla ja kerätä tutkimusaineistoa on ollut tutkimukseni teon kannalta tärkeää. Haluan kiittää mahdollisuudesta tehdä tutkimusta esimiehiäni Tapio Niemistä, Eveliina Cammaranoa ja Pasi Sipolaa sekä Mari Ahlströmiä. Lisäksi sujuvasta yhteistyöstä kiitos Kaijus Varjoselle ja Saara Lipposelle. Työtoveruudesta kiitän tiimejäni sekä hyviä kollegojani. Mukavat juttutuokiot ovat tuoneet työhön iloa ja yhteinen ihmettely oivalluksia! Lopuksi haluan kiittää kaikkia niitä sosiaalialan ammattilaisia, palvelunkäyttäjiä ja kehittäjäasiakkaita, jotka ovat osallistuneet tähän tutkimukseen.

Tutkimuksen tukemisesta kuuluu kiitos Kunnallisalan kehittämissäätiölle ja Helsingin kaupungille, jotka ovat myöntäneet apurahat väitöskirjatutkimuksen tekemiseen. Lisäksi väitöskirjan loppuunsaattaminen oli mahdollista valtiotieteelliselle tiedekunnan tohtorikoulutettavan paikan turvin. Riitta Ropoa kiitän avusta väitöskirjan julkaisemisen kanssa. Tutkimuksen valmistumista ovat kuluneen vuoden aikana jouduttaneet myös kirjoitustreffit Töölön kirjastossa – kiitos Urpulle niistä!

Kun tutkimustyö liittyy omaan työhön ja valuu vapaa-ajalle, tutkimuksen tekeminen voi viedä mennessään ja elämä käydä yksitoikkoiseksi. Lopuksi haluan kiittää lämpimästi perhettäni ja ystäviäni. Yhteinen arki ja juhlat työn ja tutkimuksen ulkopuolella ovat pitäneet kiinni käytännön elämässä.

Töölössä elokuussa 2019

Heidi Muurinen

Sisällys

1 JOHDANTO.....	8
1.1 Taustoitus.....	8
1.2 Tutkimustehtävä.....	13
1.3 Tutkimuksen rakenne.....	15
2 KOKEILEVA LÄHESTYMISTAPA JA KEHITTÄMINEN.....	17
2.1 Kokemus ja kokeilut pragmatismissa	17
2.2 Mitä on kehittäminen?	21
2.3 Sosiaalipalveluiden suunnittelu ja kokeileminen.....	23
2.4 Projektikehittäminen uutena suunnitteluideologiana.....	26
2.5 Kokeilut palvelutoiminnan kehittämisessä.....	29
2.6 Poliittikkakokeilut ja kokeilukulttuuri	32
3 SOSIAALITIETEELLINEN TUTKIMUS JA PRAGMATISTINEN TIETOTEORIA	34
3.1 Pragmatismien ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat	34
3.2 Pragmatismien metodologinen yhteys sosiaalitieteelliseen tutkimukseen....	40
3.3 Eri toimijoiden osallisuus tiedonmuodostuksessa	45
4 KÄYTÄNTÖTUTKIJANA KENTÄLLÄ - TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	50
4.1 Tutkimusprosessin kuvaus.....	50
4.2 Synteesianalyysi osatutkimusten tuloksista	58
4.3 Tutkijan positio ja tutkimuseettiset kysymykset	59
5 KOKEILEVA LÄHESTYMISTAPA OMAN TYÖN KEHITTÄMISESSÄ.....	61
5.1 Kokeilevan toiminnan mahdollisuuksia	61
5.2 Kokeilevan toiminnan esteitä.....	71
5.3 Kokeilevan toiminnan edellytyksiä	78
5.4 Millaisia uusia relaatioita osallistujien kesken voi rakentua?.....	82
6 ABDUKTIIVINEN PÄÄTTELY JA TIEDONMUODOSTUS	87
6.1 Päätteleminen kokeilemisen prosessissa	87
6.2 Kokeiluiden keksimistä ja suunnittelua edistäviä strategioita.....	91
6.2.1 Havaintojen tekeminen	92
6.2.2 Alustavien hypoteesien muodostaminen.....	94
6.2.3 Ratkaisuideoiden keksiminen.....	98
6.2.4 Strategisesti hyvän kokeilun suunnittelu.....	101
7 LOPUKSI.....	108
LÄHTEET	111
ERILLISARTIKKELIT	132

Taulukot

- Taulukko 1. Osatutkimusten tavoitteet, metodologia, käsitteet ja tulokset.
- Taulukko 2. Kokeilevan lähestymistavan mahdollisuudet osatutkimusten tulosten mukaan.
- Taulukko 3. Kokeilevan lähestymistavan esteet osatutkimusten tulosten mukaan.
- Taulukko 4. Kokeilevan lähestymistavan edellytykset osatutkimusten tulosten mukaan.
- Taulukko 5. Kokeilun suunnittelua edistävät strategiset periaatteet.

Liitteet

- Taulukko 6. Kokeilevan lähestymistavan mahdollisuudet, esteet ja edellytykset. Osatutkimusten tulosten koonti.

Erillisartikkelit

1. Suunnittelututkimus

Muurinen, Heidi (2019) Ei-inhimillinen toimijuus palvelutoiminnan kehittämisessä: Tapaustutkimus kahdesta sosiaalityön avotilatoimistosta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 1/2019, 29–40.

2. Menetelmätutkimus

Muurinen, Heidi & Lovio, Iikka (2015) Kokeileminen sosiaalipalveluiden kehittämisen menetelmänä ja strategiana. *Janus*, 23 (2), 206–223.

3. Yhteiskehittämitutkimus

Muurinen, Heidi (2018) Service-User Participation in Developing Social Services: Applying the Experiment-Driven Approach. *European Journal of Social Work*. Published online, in press.

This is the authors accepted manuscript of an article published as the version of record in *European Journal of Social Work*
© Taylor & Francis <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1461071>

1 Johdanto

1.1 Taustoitus

Kokeilut ovat osa ihmisten arkista toimintaa, keino ratkoa käytännön ongelmia ja muodostaa uutta tietoa. Kokeilut liittyvät kehittämiseen, kehittämiseen ja tieteellisen tutkimuksen tekemiseen. Tällä vuosikymmenellä kokeilut ovat nousseet erityisesti palveluiden kehittämisen menetelmäksi (esim. Stickdorn & Schneider 2011; Hassi ym. 2015), ja siksi myös sosiaalityössä on perusteltua ymmärtää, mistä kokeilevassa toiminnassa on kyse ja millaisia mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä kokeilemalla kehittämiseen liittyy.

Kokeilevan toiminnan merkityksen analysoiminen tiedonmuodostuksen kannalta on keskeinen osa pragmatismien filosofista perinnettä ja etenkin John Deweyn eri teoksista rakentuvaa kokemusfilosofiaa (Alhanen 2013). Pragmatismi on filosofian suuntaus tai ajattelutapa, jossa keskeistä on ymmärrys siitä, että tieto syntyy vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, on kokemusperäistä ja sitä arvioidaan kriittisesti sen käytännön seurausten kannalta (Dewey 1920/2012, 121, 176; Alhanen 2013, 47, 137). Tässä tutkimuksessa tarkastelen pragmatismia sosiaalityön kehittämiseen ja tutkimiseen liittyvän tiedonmuodostuksen yhtenä mahdollisena metateorianana. Väitöskirjan osatutkimusten empiiriset analyysit liittyvät aikuissosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen kokeilemalla, jota käytän esimerkkinä pragmatismien soveltamisesta sosiaalityössä.

Pragmatismista ei ole sosiaalityön tutkimuksessa keskusteltu laajasti. Etenkin Deweyn ajattelu on kuitenkin liittynyt sosiaalityöhön 1990-luvulla alkaneen reflektiivisyyttä ja reflektiota koskevan keskustelun kautta (esim. Schön 1983; Fook ym. 2006; Yliruka 2015). Deweyn filosofian on katsottu toimivan pohjana sosiaalityöntekijöiden ammattieettiselle pohdinnalle (Hartman 2012) ja pragmatismia on kuvattu lähtökohtana sosiaalityön asiakastyössä tapahtuvalle päätöksenteolle (Borden 2013).

Sosiaalityön tieteenfilosofisessa tarkastelussa pragmatismi on nostettu kriittisen realismien lailla vaihtoehdoksi sosiaalityön tutkimuksessa vallalla olleelle positivistiselle ja konstruktionistiselle tutkimukselle (Mäntysaari 2005; Anastas 2012). Sosiaalityön käytäntötutkimuksen piirissä on tunnistettu yhteys pragmatismiin (esim. Saurama & Julkunen 2009; Julkunen 2011; Saurama & Julkunen 2012; Anastas 2012) ja pragmatismien on arvioitu olevan käyttökelpoinen metateoreettinen lähtökohta etenkin tutkittaessa työprosesseja ja toimijoiden välisiä suhteita

(Saurama 2016, 95). Steve Hothersall (2019) kirjoittaa pragmatismiin olevan sopiva metateoreettinen lähtökohta, kun halutaan vahvistaa sosiaalityön teorian, käytännön ja tutkimuksen yhteyttä sekä sosiaalityön ammattilaisten osallistumista käytäntöä hyödyttävän tiedon tuottamiseen ja käyttämiseen.

Sosiaalityössä tiedonmuodostusta tapahtuu käytännön asiakastyössä, jossa yhdistetään asiantuntijoiden kokemustietoa, asiakkaan tietoa, tutkimus- ja teorian tietoa, ammattieettistä tietoa sekä formaalia tietoa lainsäädännöstä ja menettelytavoista (Karttunen & Hietamäki 2014, 320). Asiakastyön ohella tiedonmuodostus liittyy sosiaalityössä käytäntöjen kehittämiseen ja tutkimukseen, jotka ovat tässä tutkimuksessa analyysin kohteena. Käytännöllä tarkoitan sosiaalityön organisaatioissa tapahtuvaa arkista toimintaa, tekemistä, ammattilaisten, asiakkaiden ja organisaatioiden vakiintuneita menettelytapoja sekä sosiaalityön taitojen ja ammatin harjoittamista (käytännön käsitteestä: Niiniluoto 2002, 8–9; Helkama 2002, 75).

Käytäntö määritellään usein myös totuuden, teorian tai tiedon etsimiseen tähtäävän toimittoman teoreettisen ajattelun vastakohtana (Niiniluoto 2002, 8). Deweyn (1929/1999, 149) mukaan tämä teorian ja käytännön erottelu tulisi kuitenkin hylätä, sillä ”tietämisen kokeellinen käytäntö tarjoaa mallin filosofiselle opille ihmismielestä ja sen rakenteesta ja poistaa ikivanhan teorian ja käytännön erottamisen”. Deweyn (1920/2012, 70–71) mukaan tutkimuksen lähtökohtana tulisi olla käytännön toimintaan liittyvät kysymykset, joiden ratkaiseminen edistää yksilöiden ja yhteiskunnan toimintaa. Sittemmin myös sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa on esitetty olevan keskeistä käytännöllisen järjen (kreik. *fronesis*) käyttäminen, millä tarkoitetaan kykyä hahmottaa yhteiskunnallisia päämääriä, arvioida niitä ja ajatella, miten toimia asioiden muuttamiseksi (Flyvbjerg 2001, 60).

Pragmatismissa tietona tai totuutena pidetään sellaista käsitystä tai teoriaa, jonka varassa toimimisen seuraukset on koeteltu käytännössä ja joka on osoittautunut kyvykkääksi poistamaan hämmennystä ja opastamaan toimintaa (Dewey 1920/2012, 176; Alhanen 2013, 137). Kehittämiseen sopii oivallisesti pragmatismiin tietokäsitys, jonka mukaan tieto auttaa meitä toimimaan käytännössä ja tietoa arvioidaan suhteessa sen kykyyn ratkoa käytännön ongelmia. Kun tiedonmuodostuksessa on kyse tutkimuksesta ja siinä hyödynnetään tutkimuksen menetelmiä, voidaan saavuttaa vakuuttavasti perusteltua tai varmempaa tietoa, mutta tutkimustietoonkin suhtaudutaan tarkentuvana ja korjautuvana eikä sen

pragmatismissa ajatella olevan koskaan lopullista (Alhanen 2013, 127, 137; Martela 2015a, 542; Saurama 2016, 83–84).

Pragmatismien soveltaminen voisi olla sosiaalialan ammattilaisille luontevaa oman työn kehittämiseksi, sillä pragmatismia on kuvattu sosiaalityön asiakastyöhön hyvin istuvana metateoriana. Sosiaalityölle ja pragmatismille on yhteistä holistinen käsitys ihmisestä osana ympäristöä ja elämäntilannettaan. Lisäksi yhteistä on tutkimuksellinen lähestymistapa, jossa kerätään empiirisiä havaintoja tilannetta koskevien tulkintojen ja ratkaisujen keksimisen tueksi, sekä tulevaisuussuuntautunut toiminta ihmisten vaikeuksien ratkaisemiseksi, hyvinvoinnin lisäämiseksi sekä kansalaisuuden ja demokraattisen yhteiskuntakehityksen vahvistamiseksi. (Hothersall 2019; Saurama 2016, 82, 91.) William Borden (2013) kuvaa pragmatismien soveltamisen asiakastyössä tarkoittavan asiakkaan tilanteen yksilöllistä tarkastelua erilaisten tiedonlähteiden ja menetelmien valossa sekä ratkaisuvaihtoehtojen pohdintaa ja kokeiluiden seurausten arviointia yhdessä asiakkaan kanssa. Koska tiedon ei ajatella olevan lopullista, asiakastilanteessa on olennaista pysyä avoimena uusille kokemuksille ja tulkinnoille (mt.).

Sosiaalityön ja pragmatismien yhteydelle voidaan pitää luontevana selityksenä sitä, että ne syntyivät samaan aikaan yhteiskunnan teollistumisen ja muuttumisen. Pragmatismien perustajiksi usein nimetyt Charles S. Peirce (1839–1914), William James (1842–1910) ja John Dewey (1859–1952) sekä sosiaalityön pioneereina pidetyt Mary Richmond (1861–1928) ja Jane Addams (1860–1935) olivat teollistumisen varhaisvaiheen aikalaisia ja elivät Yhdysvalloissa. Richmond oli tutustunut pragmatismiin ja sai siitä vaikutteita (Fjeldheim ym. 2015; Harrikari & Rauhala 2019, 18). Addams puolestaan oli Deweyn ystävä ja tunsii pragmatismia hyvin; hän sovelsi sitä johtamassaan Hull-Housessa ja osallistui myös pragmatismia rikastuttaviin tieteellisiin keskusteluihin (Gross 2009; Saurama 2016, 91).

Filosofiassa pragmatismi jäi sivuun toisen maailmansodan jälkeen, mutta siitä kiinnostuttiin uudelleen 1980- ja 1990-luvuilla (Kilpinen ym. 2008, 9). Samaan aikaan yhteiskunta- ja käyttäytymistieteissä virisi kiinnostus käytäntöjen tutkimusta kohtaan jopa siinä laajuudessa, että alettiin puhua tutkimuksen ”käytäntökänteestä”. Käytäntökänteeseen liittyi esimerkiksi toimijaverkkoteorian ja toiminnanteorian pohjautuvan kehittävän työn tutkimuksen kaltaisten käytännöistä kiinnostuneiden tutkimussuuntausten syntyminen. (Miettinen 2006, 389; 2008, 209–210.) Pragmatismista on kiinnostuttu myös organisaatio-

tutkimuksessa (Martela 2015a, 538), ja hallintotieteissä on tunnustettu yhteys Deweyn ajattelun ja kokeilemalla kehittämisen välillä (Stenvall 2017, 12).

Käytäntökäänteeseen liittyy myös se, että tutkimuksessa eri osapuolten jakamaa ja neuvottelemaa tiedonmuodostusprosessia on alettu pitää erityisenä tiedontuotannollisena paradigmana (Guba & Lincoln 2005; Nowotny ym. 2008). Esimerkiksi Iso-Britanniassa yliopistojen ja käytäntöyhteisöjen yhteistä tiedonmuodostusta korostavien yhteistoinnallisten tutkimushankkeiden merkitys on jo huomioitu tutkimusrahoituksessa (Facer & Pahl 2017a). Käsitys jaetusta tiedonmuodostusprosessista on ominaista myös sosiaalityön käytäntötutkimukselle. Suomessa sosiaalityön käytäntötutkimuksellista lähestymistapaa on erityisesti kehitelty Helsingin yliopiston ja Helsingin sosiaaliviraston vuosituhannen alussa yhdessä perustamissa Heikki Waris ja Matilda Wrede -instituuteissa. Kansainvälisesti sosiaalityön käytäntötutkimusta ovat siivittäneet esimerkiksi vuodesta 2008 järjestetyt käytäntötutkimuskonferenssit, niiden pohjalta tehdyt julkilausumat sekä tieteellisten lehtien teemanumerot (Satka ym. 2016, 16).

Sosiaalityön käytäntötutkimuksessa (engl. *practice research*) tutkimus liittyy käytännön toiminnan kehittämiseen; tutkimusongelmien määrittely, tiedonmuodostusprosessi sekä tulosten arvioiminen tapahtuvat tutkijoiden ja käytännön toimijoiden kesken käytävissä neuvotteiluissa (Satka ym. 2005; Uggerhøj 2013; Epstein ym. 2015). Käytäntötutkimuksesta ei ole nähty tarkoituksenmukaiseksi esittää kovin tiukkaa määritelmää vaan olennaisempana on pidetty avointa keskustelua sen sisällöstä (Uggerhøj 2011, 71). Käsillä oleva tutkimus sijoittuu taustansa ja kohteensa vuoksi praktikkotutkimuksen (engl. *practitioner research*) piiriin, jota pidetään käytäntötutkimuksen yhtenä osana. Praktikkotutkimuksen erityispiirteenä on, että tutkimuksenteosta vastaa käytännössä toimiva työntekijä. (Uggerhøj 2013, S52.)

Ymmärrän sosiaalityön käytäntötutkimuksen tarkoittavan laajasti erilaisiin metateorioihin perustuvaa ja erilaisia tutkimusmenetelmiä hyödyntävää tutkimusta, joka pyrkii vastamaan käytännön tiedontarpeisiin sekä kehittämään käytäntöjä, ja jossa valittu lähestymistapa mahdollistaa eri toimijoiden oppimisen sekä osallistumisen tiedonmuodostukseen. Käytäntötutkimus voi tarkoittaa myös sellaista tutkimusta, jonka tulokset eivät anna suoraviivaista vastausta käytännön kehittämiseen, mutta jonka pohjalta ammattilaiset ja tutkijat yhdessä pohtivat ja tutkivat tulosten soveltamista (Uggerhøj 2011, 70). Sen sijaan käytäntö-

tutkimukselliselle lähestymistavalle ominaiset yhteiset neuvottelut ja käytännön toimijoiden osallistuminen tutkimusprosessin eri vaiheissa erottavat käytäntötutkimuksen sellaisesta sosiaalityön käytäntöjä koskevasta tutkimuksesta (engl. *research on social work practice*), jossa ulkopuolinen tutkija vastaa yksin tutkimuksen teosta ja tutkimustulokset jäävät käytännöstä irralliseksi (Uggerhøj 2011, 71; 2013, S52).

Aloitin väitöskirjatutkimukseni työskennellessäni käytäntötutkijana (2012–2013) Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin Hyvän olon tila -käytäntötutkimushankkeessa (Lovio & Muurinen 2013). Hankkeen tavoitteena oli kehittää sosiaalitoimistojen tiloja ja tutkia niiden merkitystä sosiaalityössä. Kehittämistoiminnassa hyödynnettiin menetelmänä kokeiluja, jotka olivat tutkimuksen käynnistyessä vielä uusi lähestymistapa julkisten hyvinvointipalveluiden kehittämisessä – sittemmin kokeileminen on levinnyt osaksi julkisten organisaatioiden toimintaa ja yhteiskuntapolitiikkaa (Ratkaisujen Suomi 2015; Stenvall 2017; Antikainen ym. 2019). Toisaalta kokeileva kehittäminen ei ole sinänsä uutta, vaan yksi juonne 1800-luvulla alkaneessa teollistumiskehityksessä, johon myös pragmatismen synty kytkeytyi.

Toimin käytäntötutkimushankkeessa tutkijasosiaalityöntekijänä ja tein tutkimusta sosiaalitoimiston tilojen kehittämisestä (osatutkimukset 1–2). Hankkeen päätyttyä jatkoin aikuissosiaalityön johtavan sosiaalityöntekijän (2014–2017) tehtävieni ohella tutkimuksen tekoa (osatutkimus 3). Ajatusta omaa työtään tutkivasta sosiaalityöntekijästä voidaan pitää perusteltuna siksi, että sosiaalityön yksi tehtävä on tiedon tuottaminen asiakkaiden tarpeista ja palveluiden vaikutuksista sekä toimenpide-ehdotusten tekeminen palveluiden kehittämiseksi (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 7 §). Toisin kuin terveydenhuollon praktikoilla, kunnilla ei ole juurikaan käytännössä toimivien sosiaalityöntekijöiden tutkimusentekeä tukevia rakenteita. Koska aloin tutkia omaa työtäni ja tutkimukseni kehittyi praktikkotutkimukseksi, kiinnostuin erityisesti siitä, miten sosiaalialan ammattilaiset voivat kokeilemalla kehittää käytäntöjä ja millaista tiedonmuodosta kehittämis toiminnassa tapahtuu.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkimus on lähtenyt liikkeelle kiinnostuksestani tarkastella kokeilevan lähestymistavan soveltamista aikuissosiaalityön kehittämisessä. 2000-luvun alkupuolella kokeilun tai kokeilemisen käsitteestä on tullut muotitermi, jota käytetään useissa yhteyksissä ja kokeilulla voidaan kuvata erilaisia asioita (Stenvall 2017, 16–17; Antikainen ym. 2019, 62). Tutkimuksen yhteenvetoluvun tavoitteena on kuvata, millaista kokeilevan lähestymistavan käyttäminen sosiaalityön kehittämisessä on ja analysoida kokeilemistä kehittämismenetelmänä yksittäisen työntekijän tai tiimin näkökulmasta. Tutkimuksen painopiste on erityisesti alustavien kokeiluideoiden keksimisen sekä pienten kokeilujen suunnittelun ja toteuttamisen kuvaamisessa ja analysoimisessa. Tutkimuksen empirisena kysymyksenä on, *mitkä ovat kokeilevan kehittämisen mahdollisuudet, esteet ja edellytykset sosiaalityössä.*

Mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä analysoidessani olen huomoinut osatutkimuksissa esiin nousseita havaintoja, jotka liittyvät esimerkiksi yhteistyöhön, käytännön järjestelyihin, fyysisiin objekteihin tai ajattelutapoihin. Keskeisenä kokeilevan lähestymistavan edellytyksenä empirisissä osatutkimuksissa korostuivat ajattelu- ja päättelytaidot. Kokeilun voi tehdä paljon pohdiskelematta eikä kokeiluihin liittyvän päättelyn merkitystä aina edes tiedosteta riittävästi kehittämistoiminnassa. Päättelyn merkityksen tunnistamista voidaan kuitenkin pitää tärkeänä lisänä kokeilutoiminnasta käytävään keskusteluun, sillä huolellinen ja tarkka päättely luo edellytyksiä tiedonmuodostamiselle ja kokeilusta oppimiselle. Yhteenvetoluvun teoreettisena tutkimuskysymyksenä on, *miten päättely liittyy refleктоituun kokeiluun ja voi edistää tiedonmuodostusta.*

Erityisesti lähtötilanteen refleктоiminen ja abduktiivinen päättely auttavat keksimään ja muotoilemaan hypoteeseja, jotka mahdollistavat kokeiluiden arvioimisen ja oppimisen. Abduktio on Peircen (1903/1997a, 245) kehittämä käsite ja hän tarkoittaa sillä päättelyn ensimmäistä vaihetta, jossa yllättävälle havainnoille etsitään selitystä. Peirce käytti eri teksteissään abduktiosta tosin myös synonyymeja (engl. *hypothesis, retrodution, presumption ja reasoning a posteriori*) (Paavola 2006, 33). Abduktio tarkoittaa sitä, että tunnistetaan jotain, mikä ei vastaa aiempia havaintoja, ja yllättävää havaintoa tai ristiriitaa tutkiskelemalla syntyy uutta tietoa (Paavola 2004a, 274; Tavory & Timmermans 2014, 123). Abduktiivista tiedonmuodostusta koskevan ymmärryksen syven-

tämistä voidaan pitää tärkeänä esimerkiksi tuotekehittelylle, sillä tieteenfilosofiassa keksimistä on tutkittu vähän (Paavola & Hakkarainen 2008, 163). Myös sosiaali- ja terveystieteiden käytäntöjen kehittämisen ja tutkimuksen kannalta abduktion tarkastelua voidaan pitää tärkeänä tutkimuskohteena ja tuoreena näkökulmana.

Kokeiluihin liittyvän tiedonmuodostuksen ymmärtämiseksi perehdyin pragmatismiin ontologisiin ja epistemologisiin lähtökohtiin, jotka selittävät kokeilevan lähestymistavan piirteitä ja soveltamista. Yhteenvetoluvussa kuvaan, miten kokeilemalla kehittämisessä tapahtuva tiedonmuodostus pohjautuu pragmatismiin ja esitän kokeilevan lähestymistavan olevan pragmatismiin soveltamista: kokeileminen liittyy pragmatismiin periaatteeseen, jonka mukaan käytännön seurausten harjoittaminen auttaa meitä muodostamaan käsityksemme kohteesta (Peirce 1878/2001, 161), ja totena pidetään sellaista tietoa, joka on osoittautunut kyvykkääksi opastamaan toimintaa (Dewey 1920/2012, 176–179). Lisäksi kokeileva lähestymistapa liittyy Peircen (1903/1997b, 230) esittämään ajatukseen abduktiivisesta päättelystä. Vaikka myös William James (1989; 1907/2008) on käsitellyt pragmatismiin tiedonmuodostuksen periaatteita, keskityn tässä tutkimuksessa tarkastelemaan pragmatismiin perustajista lähinnä Peircen ja Deweyn filosofioita ja niitä koskevia tulkintoja, sillä heidän ajattelussa kokeilevuus, reflektio ja päättely ovat keskeisessä asemassa.

Yhteenvetoluku pohjautuu kolmeen osatutkimukseen. Ensimmäisessä osatutkimuksessa analysoin, miten ei-inhimilliset toimijat kytkeytyvät osaksi sosiaalipalveluiden kehittämisprosessia ja miten niille muodostuva toimijuus muovaa kehittämisprosessin tavoitteiden saavuttamista. Kyseessä on tapaustutkimus Espoon aikuissosiaalityön uusien avotoimitilojen suunnittelu- ja käyttöönottoprosessista. Viitataan tähän osatutkimukseen *suunnittelututkimuksena* (2010–2013). Osana yhteenvetoa se kuvaa kokemukseni mukaan kuntaorganisaatiossa melko tyypillistä kehittämistilannetta, joka mahdollistaa kokeilevan lähestymistavan ehtojen reflektioimisen.

Suunnittelututkimuksen kohteena olleessa kehittämisprosessissa pyrittiin uusien toimintamallien yhteistoiminnalliseen suunnitteluun, joskin työntekijät kokivat osallisuutensa olevan näennäistä. Ei-inhimillisistä toimijoista muodostuva ympäristö osin tuki ja osin vastusti kehittämisprosessin tavoitteita, mutta tämä paljastui vasta uusien toimitilojen käyttöönoton myötä. Kyseessä ei siis ollut vain ihmisten suunnitelmien mukaisesti etenevä rationaalinen tavoite–keino-prosessi, vaan sitä muo-

vasivat eri toimijoiden kytkökset, vaikutukset, vastustus ja yhteistoiminta. Kehittämisprosessissa ei noudatettu nopeiden ja suunnitelmallisten kokeiluiden lähestymistapaa, vaan uuden tilakonseptin suunnittelu ja käyttöönotto oli uutta kokeilevaa. Prosessissa käytännön koettelu mahdollisti oppimisen ja johti muutosten tekemisen.

Toisessa osatutkimuksessa analysoimme Hyvän olon tila -hankkeen projektipäällikkö Iikka Lovion kanssa sosiaalialan ammattilaisten ja opiskelijoiden hankkeen aikana tekemiä kehittämiskokeiluja. Koska erillisartikkelissa kuvatussa tutkimuksessa painottuu kokeilevan lähestymistavan opettelu ja kuvaaminen, viitataan siihen *menetelmätutkimuksena* (2012–2013). Kolmannessa erillisartikkelissa raportoidussa osatutkimuksessa analysoin ammattilaisten ja palvelunkäyttäjien yhteisessä ryhmässä toteutuneen kokeilevan kehittämisen seurauksia, ja olen nimennyt sen *yhteiskehittämistutkimukseksi* (2015).

Yhteiskehittämisellä voidaan tarkoittaa usean toimijan osallistumista koko muotoiluprosessiin (engl. *co-design*) (Sanders & Stappers 2008) ja sillä voidaan kuvata esimerkiksi julkisorganisaatioiden, yritysten, järjestöjen, tutkimuslaitosten ja asukkaiden yhteistä kehittämistoimintaa (esim. Yhteiskehittämisen käsikirja 2018). Omassa tutkimuksessani tarkoitan yhteiskehittämisellä sosiaalityön asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistä, kaikkien osallistujien tiedon ja asiantuntijuuden tunnistavaa kehittämistoimintaa (myös Hietala & Rissanen 2017, 168). Osatutkimukseeni osallistuneista asiakkaista käytän kehittäjäasiakas-nimikettä, sillä osallistuneet asiakkaat suosivat sitä itse.

Kokeiluiden soveltamista tarkastelleessa menetelmätutkimuksessa ja yhteiskehittämistutkimuksessa kokeilemalla kehittäminen paljastui monitoimijaiseksi ja yhteistoiminnalliseksi. Käytäntöjä kehittäneet ammattilaiset eivät toimineet yksin, vaan kokeiluissa muodostui toimijuutta esimerkiksi asiakkaille tai fyysisille tiloille. Kokeilujen toteuttamiseen osallistuneet palvelunkäyttäjät kokivat, että yhdessä toteutetut kehittämiskokeilut mahdollistivat julkiseen sosiaalipalvelutoimintaan vaikuttamisen, ei vain kuulluksi tulemisen.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Yhteenvetoluku etenee siten, että *luvussa 2* jäsenmän kokeilevan lähestymistavan taustaa. Aloitan esittelemällä pragmatismien käsitystä kokemuksen ja kokeilevan toiminnan luonteesta. Tämän jälkeen määrittelen, mitä kehittäminen on ja tarkastelen lyhyesti, miten kokeilut

on suomalaisessa sosiaalityössä ymmärretty yhtenä kehittämisen keinona. Rajaan tarkastelun toisen maailman sodan jälkeiseen aikaan, jolloin sosiaalipalvelut laajenivat (Rauhala 1996). Luvun loppupuolella kuvaan, miten kokeilut eroavat muista suomalaisessa sosiaalityössä 1960–2000-luvuilla käytetyistä kehittämisen tavoista ja miten kokeileva kehittäminen liittyy valtionhallinnon edistämään kokeilukulttuuriin. *Luvussa 3* erittelen pragmatismien ontologisia ja epistemologisia lähtökohtia, pragmatismien yhteyttä sosiaalitieteelliseen tutkimukseen ja tiedonmuodostuksessa rakentuvia toimijoiden välisiä suhteita. *Luvussa 4* esittelen tutkimusprosessin, osatutkimusten empiiriset aineistot ja yhteen koottujen tutkimustulosten synteesianalyysin etenemisen. Ennen tutkimuskysymykseen vastaamista pohdin tutkijan positiota ja tutkimuseettisiä kysymyksiä.

Esitän tulokset kahdessa luvussa. *Luvussa 5* erittelen kokeilemalla kehittämisen mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä sekä pohdin osallistujien suhteisiin liittyviä kysymyksiä. *Luvussa 6* syvennyn analysoimaan ja käsitteellistämään kokeilemisen edellyttämää ajattelua ja päättelyä sekä tiedonmuodostuksen mahdollisuuksia pragmatistisen kirjallisuuden ja omien oppimiskokemusteni pohjalta. Koska asioiden merkitykset ja tieto muodostuvat pragmatismissa *a posteriori* (Saurama 2016, 83), myös omassa tutkimuksessani jäsennän kokeilemista koskevia kokeuksiani ja erityisesti päättelyä koskevaa oppimistani. *Luvussa 7* esitän lopuksi joitakin tämän tutkimuksen pohjalta nousevia kysymyksiä jatkotutkimukselle.

2 Kokeileva lähestymistapa ja kehittäminen

2.1 Kokemus ja kokeilut pragmatismissa

Suomen kielessä kokea-sanaa on käytetty puhuttaessa ”pyydysten kokeemisesta”. Siitä merkitys on ilmeisesti laajentunut ”tiedon hankkimiseen”. (Häkkinen 1987.) Kokemus tarkoittaa kokemalla saatua tietoa tai taitoa (Kielitoimiston sanakirja 2006). Dewey (1920/2012, 120–121) on kuvannut kokemuksen perusrakenteen muodostuvan siten, että eliö toimii, ympäristö vastaa toimintaan ja toimija käy läpi toimintansa seuraukset. Ihmisen kokemuksille ja kokeilevalle toiminnalle on kuitenkin erityistä se, ettei kyse ole vain yrityksen ja erehdyksen -menetelmästä, vaan kokemusten pohtiminen ja tutkiminen mahdollistaa tiedon saavuttamisen (Alhanen 2013, 125, 127).

Suomeksi Deweyn esittämää kokemuksen rakennetta voitaisiin Kai Alhasen (2013, 16) mukaan kuvata siten, että *yksittäisistä kokemuksista* muodostuu yksikkömuodossa *kokemus* eli ihmisen kokemusvaranto tai elämäkokemus. Kokemusten kautta syntynyt tieto on Deweystä (1920/2012, 121) tärkeää, mutta se on vasta toissijainen seuraus kaiken elämän ehtona ja filosofian peruskategoriana olevasta eliön ja ympäristön kokeilevasta vuorovaikutuksesta. Deweyn ajattelulle onkin kuvailtu olevan ominaista kokemusta korostava ontologia (engl. *ontological experientialism*) (Martela 2019, 24) ja sitä on luonnehdittu myös elävien olentojen riippuvuussuhdetta ympäristöön korostavaksi ekologiseksi kokemusfilosofiaksi (Alhanen 2013, 14).

Yksittäisten, samansuuntaisten kokemusten ja tapahtumien kasautuessa ihmisille muodostuu toimintatapoja tai tottumuksia (Dewey 1920/2012, 115). Kun olemassa oleva toimintatapa ei toimi, koettu häiriö tai aistimus on Deweyn (1920/2012, 124) mukaan välttämätön ärsyke tiedonmuodostukselle ja ensimmäinen askel sitä kohti. Dewey on esittänyt eri teoksissaan reflektioprosessia kuvaavia vaihemalleja (Paavola 2015). Esimerkiksi *How we think* -teoksessaan Dewey (1910, 41) kuvasi reflektioprosessin alkuna olevan 1) yllätyksen tai vaikeuden kohtaaminen, jota seuraa 2) ongelman määrittäminen, 3) mahdollisen ratkaisuehdotuksen esittäminen, 4) ratkaisuehdotuksen seurauksien arvioiminen ja 5) kokeilun tekeminen, mikä johtaa päätelmän hyväksymiseen tai hylkäämiseen ja uusien uskomusten muodostumiseen.

Deweyn lailla myös Peirce on jäsentänyt tiedonmuodostukseen liittyvää prosessia. Peirce (1868/2001, 55) kuvasi tutkimuksen alkuna

olevan aina ennakkokäsitykset. Tutkimus alkaa aidosta epäilystä, jonka herättämä ärtymys kiihdyttää ajattelua (Peirce 1877/2001, 134). Erityisesti silloin, kun toiminnan seuraus on odottamaton tai yllättävä, tarjoutuu mahdollisuus abduktiiviselle päättelylle. Abduktiota seuraa deduktiivinen ja induktiivinen päättely. (Peirce 1903/1997b, 230; 1903/1997c, 145). Epäilystä ja ärtymystä seurannut ongelman kanssa taistelu ja tutkiminen johtavat käsityksen saavuttamiseen (Peirce 1877/2001, 134; 1878/2001, 156).

Peircen (1877/2001, 149) mukaan toden käsityksen erottaa epätodesta siten, että jos toimimme totuuden varassa emmekä itse vastustele, totuuden pitäisi vääjäämättä ohjata meidät sinne mihin pyrimme. Tämä käytännön seurausten harkitseminen ja tarkasteleminen on pragmatismien keskeinen periaate eli maksimi, jota Peirce (1902/1934, 6; 1905/1934a, 273; 1905/1934b, 293) on kirjoituksissaan muotoillut hie-man eri tavoin. Tunnetuin Peircen esittämä pragmatismien maksimin muotoilu on vuodelta 1878:

Harkitse, mitä sellaisia vaikutuksia käsitämme käsityksemme kohteella olevan, joilla voisi olla käsitettäviä käytännön seurauksia. Siten käsityksemme näistä vaikutuksista on kaikki, mitä kohteesta käsitämme.” (Peirce 1878/2001, 161, suom. Markus Lång).

James (1898, 291; 1907/2008, 47–49) laajensi Peircen muotoilemaa pragmatismien maksimiamia, sillä hänen mukaansa meidän tulisi pohtia käsityksen aiheuttamia aistimuksia sekä soveltaa sitä konkreettisiin esimerkkeihin ja tarkastella mitä seurauksia jonkin maailmaa selittävän mallin pitämisestä totuutena on meidän elämässämme. Peircen ja Jamesin muotoileman pragmatismien maksimin mukaan harkittujen ja kuviteltujen käytännön seurausten ei kuitenkaan välttämättä aina tarvitse toteutua vaikkakin niiden pitää voida toteutua (Pihlström 2008a, 257). Sen sijaan Dewey (1916a, 8) kirjoitti, että reflektioprosessin eteneminen seurausten tarkastelun mahdollistavaan kokeiluun olisi olennaista. Pelkkien hypoteesien muotoileminen on Deweystä pelkkää jossittelua, mutta jos kokeilu osoittaa niiden pystyvän ratkomaan ongelmaa, ne vahvistuvat.

Peircen ajattelussa pragmatismien maksimi oli ennen kaikkea looginen menetelmä tieteellisten käsitteiden merkityksen ymmärtämiseksi; hän vastusti Jamesin pyrkimyksiä laajentaa pragmatismien soveltami-

salaa ja käsitellä suurta yleisöä kiinnostavia aiheita (Pihlström 2008b, 25, 29). James (1907/2008) esimerkiksi käsitteli pragmatismia valossa uskontoa. Deweyn (1908, 87) mukaan pragmatismia tulisi soveltaa niin laajasti kuin mahdollista koskemaan uskomuksia, totuuksia, ideoita ja objekteja. Ajatus kokeilujen käyttämisestä käytännön kehittämisessä pohjautuu Jamesin ja erityisesti Deweyn ajatukseen pragmatismia periaatteen ja tiedonmuodostuksen tavan hyödyntämisestä osana arkista ja yhteistä toimintaa.

Koska kokeilu mahdollistaa uuden idean, ajatuksen tai ratkaisun seurausten harkitsemisen ja tarkastelun, se noudattaa pragmatismia maksimissaan. Toisaalta asia voitaisiin esittää siten, että pragmatismia maksimissaan ohje tarkastella käytännöllisiä seurauksia perustuu ontologiseen käsitykseen maailmasta eliöiden ja ympäristön jatkuvana, kokeilevana vuorovaikutuksena. Dewey (1920/2012, 121) kuvasi tiedon olevan toissijainen seuraus ympäristön kanssa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta, jossa ihminen havainnoi toimintansa seurauksia ja hänelle muodostuu kokemuksia. Toiminnan seurausten havainnoiminen on tärkeää, sillä seurausten läpikäyminen on ehto kokemusten muodostumiselle, käytännöllisten merkitysten selvittämiseksi sekä idean toimivuuden arvioimiseksi. Omien kokemusten pohtiminen ja tutkiminen sekä tietoinen kokeileva toiminta mahdollistaa tiedon saavuttamisen ja auttaa suuntaamaan toimintaa. Tieteellisen kokeellisen tutkimuksen rakenne noudattaa arjen kokeilevan toiminnan rakennetta. (Dewey 1929/1999, 80; 1920/2012, 121, 128–129; Alhanen 2013, 60, 127–128.)

Deweyn (1920/2012, 128–129) mukaan aktiivinen ja suunnitteleva ajattelu auttaa ihmistä vapautumaan perinnäistavoista ja muodostamaan koeteltavia ja korjattavia hypoteeseja tai toimintasuunnitelmia paremman tulevaisuuden saavuttamiseksi. Erilaisten ajatuskokeiden tekeminen mahdollistaa alustavan työhypoteesin seurausten arvioimisen ja työhypoteesin tarkentamisen. Tämä kuvittelu ja päättely on tärkeää, sillä työhypoteesissa voi paljastua puutteita ja silloin siirrytään takaisin alkuun. Ajatuskokeet eivät kuitenkaan riitä hypoteesien arvioimiseen, vaan työhypoteesi on tärkeä testata myös käytännön kokeilussa. (Dewey 1916a, 8; Miettinen 2000, 66–67.) Kun kokeileminen on tietoista ja reflektoitua, kokeiluista saadaan tarkempaa tietoa, joka auttaa toimintasuunnitelmien tarkentamista ja ”tekee tulevaisuuden toimistamme vähemmän sokeita” (Dewey 1920/2012, 129).

Deweyn ajattelua ammattilaisten reflektiiviseen toimintaan soveltanut Donald Schön (1983, 145–146) on jäsentänyt kolmenlaisia kokeilevia

tekoja. Kyseessä voi olla 1) eksploratiivinen kokeilu, jolloin tarkoituksena on havainnoida, mitä tunnustelevasta teosta seuraa tai 2) kokeilun tavoitteena voi olla toimia niin, että saavutetaan aiottu muutos. Nämä kaksi kokeilun muotoa ovat yleisimmin ammattilaisten käytössä. Lisäksi 3) kokeilun tavoitteena voi olla falsifioida väärää hypoteeseja, mutta se edellyttää käytännön toiminnassa jokseenkin mutkikasta koeasetelman kontrollointia.

Sosiaalialalla ammattilaisten tekemistä eksploratiivisista tai muutoksen tähtäävistä kokeiluista on Suomessa keskustelu esimerkiksi sopivasti toisin toimimisena asiakastyössä (Arnkil 2005, 181). Yhteisen pohdinnan ja kokeilevan toiminnan mahdollisuudet on nostettu esiin myös työnohjaustoiminnassa (esim. Alhanen ym. 2016; Hothersall 2019) ja esimerkiksi Kuvastin-nimisen itse- ja vertaisarviointimenetelmän vaiheet mukailevat Deweyn jäsenyksiä toiminnan reflektoinnista (Yliruka 2015, 34). Deweyn jäsentämää reflektioprosessia voisi Hothersallin (2019) mukaan hyödyntää sosiaalityössä asiakastyön interventioissa, oman toiminnan analysoimisessa ja eri tiedon lajien tunnistamisessa sekä ohjenuorana oman työn tutkimiselle.

Deweylle kokeileva toiminta on osa maailman ontologista luonnetta sekä ihmisen keino kehittää kokemustaan, muodostaa arki- ja tutkimustietoa ja suunnata toimintaansa. Lisäksi Dewey (1920/2012, 219) ajatteli kokeilevan toiminnan olevan yhteiskunnan kehittämisen keino, ja menestyksekkään yhteiskunnan tulisi sallia sen jäsenten toimiminen mahdollisten kykyjensä rajoilla. Vakiintuneet perinnäistavat voisi kyseenalaistaa kokeilutoiminta, jossa oleellista on, että virheet tapahtuvat ”sellaisissa olosuhteissa, että niitä voidaan käyttää älykkyyden lisäämiseen tulevaisuudessa” (mt., 219). Yhteiskunnan ohella ajatuksen voisi ajatella pätevän myös sosiaalityön organisaatioon, joka menestyy, kun se sallii jäsenilleen vapauksia uutta luovaan ja yhteistoiminnalliseen kokeilevaan kehittämiseen.

Yhteistoiminnallinen kokeileva kehittäminen edellyttää kykyä asettaa dialogiseen vuorovaikutukseen toisten kanssa. Dialogisuus ei tarkoita vain keskustelua vaan laajemmin ajattelu- tai suhtautumistapaa tai perusasennetta, jossa pyritään yhdessä keskustellen tutkimaan asioiden merkityksiä ja saavuttamaan uutta ymmärrystä (Mönkkönen 2007, 86; Seikkula & Arnkil 2013, 87–88; Alhanen 2016, 13). Koska kokemuksen pohdinta yhdessä muiden kanssa mahdollistaa eri osapuolten asioille antamien merkitysten ymmärtämisen ja arvostusten jäsentämisen, se edesauttaa päämäärien ja keinojen asettamista, näiden yhteensopivuus-

den arvioimista sekä tehtävien jakamista. Kun dialogiset keskustelut ja ideoita kokeileva yhteistoiminta kietoutuvat jatkumoksi, ihmiset oppivat ja voivat kehittää yhdessä toimintaansa. Tämä on myös ehto demokraattiselle yhteiselämälle, jonka Dewey ymmärsi tarkoittavan edustuksellista demokratiaa laajemmin toimintaa, jossa ihmiset oppivat kokemuksistaan yhdessä toisten kanssa ja hyödyntävät oppimaansa julkisen toiminnan kehittämisessä. (Alhanen 2013, 220, 229; 2016, 13–14, 74–76, 101–106.)

Käytän tässä tutkimuksessa ilmaisua *kokeileva* lähestymistapa kuvatessani työntekijän tai työryhmän toteuttamaa paikallista kehittämistoimintaa. Kokeileva nähdäkseni alleviivaa kokeiluiden pienuutta, ketteryyttä, tunnustelevuutta ja tiivistä kytköstä toimintaan, jossa kokeilevat teot ja niiden seurausten läpikäyminen kytkeytyvät kokemusten jatkumoksi. Kokeilevalla lähestymistavalla tarkoitan sellaista oman toiminnan muuttamista, tutkiskelua ja oppimista, mitä erityisesti Dewey on tarkastellut kirjoituksissaan. Kokeilevassa lähestymistavassa on kyse kokeiluiden systemaattisesta käyttämisestä sekä ihmiselle luontaisesta kokemuksesta oppimisesta.

2.2 Mitä on kehittäminen?

Suomen kielen kehittää-verbi pohjautuu sanaan kehä, ja kehittämisellä on alun perin tarkoitettu kerimistä tai vyyhtimistä. Nykymuodossaan kehittää-sana on tunnettu vuodesta 1863 lähtien, ja sillä voidaan tarkoittaa kiertämistä, purkamista, selvittämistä ja päästämistä. Ilmeisesti tähän merkityksen muutokseen ovat vaikuttaneet germaanisiet kielet, joista ruotsin kielen vastine ”utveckla” tarkoittaa selvittämistä ja saksan kielen ”entwickeln” auki kehimistä. (Häkkinen 1987.)

Kehittämisen ajatellaan olevan keino luoda innovaatioita, jotka edistävät kansallista kilpailukykyä (Julkunen 2006, 265). Innovaatiolla tarkoitetaan uutta, vallitsevia käytäntöjä muuttavaa mallia tai ideaa, joka parantaa teknologista, taloudellista ja sosiaalista suorituskkyä. Innovaatiolle on tosin useita erilaisia määritelmiä, mutta niissä korostuu tuotteen tai prosessin uutuus ja poikkeavuus sekä erona pelkkään keksintöön se, että innovaatio on jo otettu onnistuneesti käyttöön. (Osborne 1998; Seppänen-Järvelä 1999, 80–81; Heiskala 2006a, 204; Brown 2010.)

Julkisessa palvelutoiminnassa kehittämisen merkitys alkoi kasvaa 1980- ja 1990-luvuilla, ja sosiaali- ja terveydenhuollossa se kohdistui esimerkiksi palveluihin, prosesseihin, organisaatioon, johtamiseen tai

henkilöstöön. Koska kehittäminen on yleistynyt ja arkipäiväistynyt, sen määrittäminen yksiselitteisesti ei ole helppoa. (Seppänen-Järvelä 1999, 59; 2004, 251.) Kehittäminen voidaan määritellä esimerkiksi ”uusien tuotteiden, tuotantoprosessien, toimintatapojen, menetelmien tai järjestelmien aikaansaamiseksi tai olemassa olevien parantamiseksi” (Seppänen-Järvelä 2004, 251). Kehittämisen synonyymeina puhutaan parantamisesta, muuttamisesta, kehittymisestä, luomisesta, kypsymisestä, edistymisestä tai uudistamisesta (Vataja 2012, 19).

Kehittämiseen liittyy ajatus jonkin muuttamisesta paremmaksi eikä tätä normatiivista oletusta välttämättä reflektoida (Seppänen-Järvelä 1999, 123). Päinvastoin positiivisia mielikuvia voidaan vahvistaa ja vastakkainasetteluja peittää esimerkiksi puhumalla sosiaalisesta innovaatiosta (Heiskala 2006a, 203) tai korostamalla palvelunkäyttäjänäkökulmaa (Cowden & Singh 2007, 19). Kehittämistä ei kuitenkaan aina koeta positiiviseksi muutokseksi tai parannukseksi entiseen verrattuna ja se voi herättää ristiriitaisia tunteita esimerkiksi työntekijöissä (Vataja 2012, 20).

Kehittämisen mieltäminen yksipuolisesti positiiviseksi voi johtaa siihen, että kriittiset näkökannat sivuutetaan eikä mahdollisia ongelmia tunnisteta. Ongelmien tunnistaminen on kuitenkin tärkeää etenkin sosiaalisuudessa, jossa asiakkaiden haavoittuvasta asemasta, työntekijöiden vastuukysymyksistä, työtä koskevasta sääntelystä ja auditoinnista sekä kiireestä ja resurssien puutteesta johtuen kehittämiseen liittyy erityisiä riskejä (Brown 2010, 1216). Kehittämisen kuvaaminen selvittämisenä tai pois päästämisenä – kuten germaanisten kielten käännökset painottavat – mahdollistaakin keskustelun siitä, ovatko kehittämisen tulokset tavoiteltavia parannuksia verrattuna aiempaan, josta pyritään pääsemään pois.

Kehittäminen kuvaa aktiivista ja tarkoituksellista toimintaa, kun taas muutos tai kehittyminen voivat olla myös tahatonta ja ei-aiottua muuntumista (Seppänen-Järvelä 2004, 255). Aina kehittämisessä ei välttämättä ole kuitenkaan kyse uudistuksen aloittamisesta, vaan kehittäminen voi olla myös tapa sopeutua toiminnan ulkopuolella tapahtuvaan muutokseen ja sen aiheuttamaan uuteen tilanteeseen (Vataja 2012, 39). Voidaan myös kysyä, ruokkiiko jatkuvan kehittämisen tuoma muutos koettua epävarmuutta, kuten Marketta Rajavaara (2007, 189) on pohtinut vaikutusten arvioinnin osalta.

Kehittäminen ja tutkimus voivat liittyä eri tavoin yhteen. *Ensiksi* kehittämisessä voidaan noudattaa tutkimuksen logiikkaa keräämällä sys-

temaattisesti tietoa ja analysoimalla sitä perusteltujen päätelmien esittämiseksi (esim. Toikko & Rantanen 2009, 22; Kääriäinen ym. 2016, 48). *Toiseksi* tutkimustieto voi auttaa jäsentämään ja käsitteellistämään kehittämisen tavoitteita, suuntaamaan kehittämistoimia ja tarkentamaan käsitteellisiä malleja, kuten esimerkiksi työelämän tutkimusavusteisessa kehittämisessä (esim. Alasoini 2006, 42–43; Alasoini & Ramstad 2007, 4). *Kolmanneksi* tieteellinen tutkimusprosessi ja kehittäminen voivat voi liittyä yhteen, kuten esimerkiksi toimintatutkimuksessa (esim. Kuu-la 1999), sosiaalityön interventioiden tutkimusperustaisessa kehittämisessä (Gredig 2011) tai sosiaalityön käytäntötutkimuksessa (esim. Satka ym. 2005; Kääriäinen ym. 2016). *Neljänneksi* tutkimuksen tavoitteena voi olla joko kehittämisprosessin tai sen vaikutusten arviointi (esim. Mäntysaari 2001, 19; Robson 2001, 80–81) tai, silloin kun kyseessä ei ole arvoasetelmien esittäminen, tutkimuksen kohteena voi olla kehittämistoiminnan käytäntöjen tarkastelu (esim. Vataja 2012, 22; Palsanen & Kääriäinen 2015).

Toisin kuin tutkimusta koskevassa kirjallisuudessa, kehittämistä koskevissa keskusteluissa ei ole määritelty, milloin puhutaan esimerkiksi lähestymistavasta, otteesta tai orientaatiosta. Kehittämismenetelmästä puhuttaessa kuitenkin painottuu se, että kyseessä on ”järjestelmällinen menettelytapa määrätarkoituksen saavuttamiseksi”. (Seppänen-Järvelä 2006, 21–22.) Menetelmästä puhuminen painottaa järjestelmällisyyttä ja tavoitteellisuutta, mikä on myös kokeilutoiminnassa tärkeää. Lähestymistavasta puhuminen kuvaa nähdäkseni pitkäjänteistä, arkeen sijoittuvaa epistemologista orientaatiota, jossa kokeilut ovat notkeita, joustavia ja mahdollistavat oppimisen. Käytän kuitenkin kokeilevan lähestymistavan ja kokeilemalla kehittämisen menetelmän käsitteitä synonyymeinä.

2.3 Sosiaalipalveluiden suunnittelu ja kokeileminen

Sosiaalityön alkuvaiheessa kokeilut ja kokeileva toiminta olivat osa käytäntöjen kehittämistä. Kun Addams perusti kollegoineen vuonna 1898 Yhdysvaltojen ensimmäisen settlementin, Chicagossa sijaitsevan Hull-Housen, suunnittelussa edettiin kokeilemalla erilaisia auttamistoiminnan muotoja (Gross 2009). Meillä Suomessa kokeilua hyödynnettiin sosiaalityössä ehkä ensimmäisen kerran, kun tapauskohtaista sosiaalityötä (engl. *case work*) levitettiin Yhdysvalloista Suomeen. Vuonna 1952 sosiaaliministeriö ja Lauri Tarvainen järjestivät YK:n avustuksella kokeilun, jossa Yhdysvalloissa koulutuksen saanut sosiaalityöntekijä

työskenteli menetelmän mukaisesti erään suomalaisen kunnan sosiaali-toimistossa (Satka 1995, 157). Toisena varhaisena kokeiluna voidaan pitää Uudenmaan läänin terveydenhuollon opetuskenttää, jonka toimintaa Rockefeller-säätiö rahoitti vuosina 1950–1958. Kokeiluhankkeessa kehitettiin terveydenhuollon käytännönopetusta ja moniammatillisia työkäytäntöjä, minkä johdosta kokeiluun kuului myös sosiaalityöntekijän antama konsultaatio ja opetus sekä tutkimuksen tekeminen. (Mutka & Satka 2018.)

Sittemmin eri vuosikymmenillä on tehty sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseen liittyviä isoja politiikka- ja lainsäädäntökokeiluja. Esimerkiksi 1970-luvulla alkanutta Pohjois-Karjala -projektia on kuvattu eräänlaiseksi kehittämiskokeiluksi (Antikainen ym. 2019, 3). Kokeiluja on kytketty myös lakien valmisteluun, kuten kuntien itsehallinnon vahvistamiseen tähdännyt vapaakuntakokeilu (1989–1992). Sosiaalityrvan kehittämiseksi puolestaan kokeiltiin vuosina 1993–1994 ja 1995–1997 toimentulotuen siirtämistä Kelan ratkaistavaksi, mutta kokeilu ei vielä tuolloin johtanut lakimuutokseen (Kuivalainen 2013, 26).

Vaikka sosiaali- ja terveystalveluiden kehittämässä on puhuttu isoista kokeiluista, erityisesti hyvinvointivaltion laajetessa 1960- ja 70-luvuilla kehittämisen painopiste oli kuitenkin käytännöstä erillään tapahtuvassa, keskusjohtoisessa ja ylhäältä-alas johdetussa suunnittelu-toiminnassa (Seppänen-Järvelä 1999, 62). Kokeilut liittyivät Rajavaaran (2007, 13–14, 174) mukaan suunnittelutoimintaan siten, että vaikutusten arvioinnissa käytettiin kokeilevaa järkeilytyyliä. Se pohjautui uskoon tieteen mahdollisuuksista ja etenkin kokeellisen tutkimuksen hyödyntämisestä vaikutusten arvioimisessa. Esimerkiksi Pekka Kuusi ja Donald Campbell arvioivat 1970-luvun vaihteessa, että kokeellinen arviointi leviäisi ja että kokeellista toimintaa hyödynnettäisiin yhteiskuntien rakentamisessa. Lopulta kokeellinen järkeilytyyli ei Rajavaaran mukaan johtanut laajasti kokeellisen hyvinvointitutkimuksen tekemiseen, vaikka järkeilytyylin vaikutus näkyy yhä sen myötä käyttöön laajasti otetussa mittari-käsitteessä.

Sosiaalipalveluiden kokeellista tutkimusta ja sosiaalisuunnittelun tehostamista ehdotti myös sosiaalihuollon periaatekomitea (1968–1971), joka oli sosiaalipalveluiden kehittämässä merkittävä toimija. Komitea katsoi, että tutkimuksen kytkeminen kehittämiseen mahdollistaisi asiakaskokemuksien selvittämisen, asiakastyytyväisyyden arvioimisen ja asiakkaiden kannalta tarkoituksenmukaisten palveluiden kehittelyn. Komi-

tean ehdotusta tutkimuksen yhdistämistä sosiaalisuunnitteluun voidaan pitää aikanaan radikaalina ehdotuksena. (Rauhala 1996, 145–146.)

Vaikka keskusjohtoinen suunnittelukulttuuri olikin vahva ja haki tukea positivistisen kokeellisen tutkimuksen tavasta, 1970-luvulla oli esillä myös vaihtoehtoisia näkemyksiä, jotka ennakoivat tutkimuksen käytäntökäännettä ja sosiaalityön käytäntötutkimusta. Aulikki Kananoja ja Veikko Niemi (1973, 128) nostivat kokeilevan toiminnan mahdollisuudet ja suhteen sosiaalisuunnitteluun esiin artikkelissa, jossa he esittivät sosiaaliuudistukselle kaksi lähtökohtaa. Uudistus voi pohjautua tunnistettuun ideologiaan tai yleisen tavoitteen määrittelyyn, kuten 1970-luvulla käynnissä olleessa komiteatyöskentelyssä. Vaihtoehtoisesti uudistuksen lähtökohtana voisi olla käytännön työssä tunnistettu ongelma tai tarve ja ratkaisua lähdetään etsimään käytännön ”sammakkoperspektiivistä” käsin. Kirjoittajat esittävät käytännöstä liikkeelle lähtevän kehittämistoiminnan olevan perusteltua toisaalta siksi, että yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen soveltaminen paikallisesti ja monimutkaisissa tilanteissa on vaikeaa, ja toisaalta siksi, että yhteiskuntasuunnittelu ei ole pystynyt poistamaan epäkohtia tai tehdyillä muutoksilla on jopa ollut ennakoimattomia haittavaikutuksia.

Kananoja ja Niemi (1973, 135–136, 138) esittävät sosiaalisuunnittelun vaihtoehdoksi käytännön työntekijöiden toteuttamaa, kokemuspäisestä tiedosta liikkeelle lähtevää koetoimintaa. Vakuutusalan kuntoutuskeskuksessa tehdyn kehittämistyön kokemuksensa pohjalta Kananoja ja Niemi jäsensivät ”sormiharjoituksen” kehitysmallista, jossa 1) sosiaalityöntekijä tunnistaa tarpeen tai ongelman ”ongelmien merestä”, 2) toiminta- tai ratkaisumallia suunnitellaan ajattelun tasolla, 3) ongelman luonteesta ja ratkaisuvaihtoehdoista tehdään empiirinen selvitys, 4) ratkaisumallia testataan käytännön työhön sijoittuvassa ja kaikki asiaan vaikuttavat tekijät huomioivassa koetoiminnassa ja 5) koetoiminnan tulokset arvioidaan ja vakiinnutetaan.

Kananojan ja Niemen esittämä kehitysmalli näyttää mukailevan Peircen (1877/2001; 1903/1997b) ja Deweyn (1910) kuvausta tiedonmuodostusprosessista ja sillä on yhtymäkohtia myös myöhemmin näyttöperusteisessa asiakastyössä peräänkuulutettuun tiedonhankintaprosessiin (Gambrill 2001). Kananojan ja Niemen (1973, 137–138) kuvaamassa kehitysmallissa ei tosin ollut kyse arkisesta reflektioprosessista, nopeasta kehittämiskokeilusta tai yksittäisessä asiakastilanteessa näytön pohjalta toimimisesta. Heidän mukaansa uuden toimintatavan kehitysmallin toteuttaminen suunnitelmallisena koeasetelmana vaatisi keskimäärin noin

kolme vuotta: vuosi valmistautumista, vuosi koetoimintaa sekä vuosi seuranta ja arviointia. Esitetyn kehitysmallin toteutuksen Kananoja ja Niemi arvioivat olevan mahdollista erityisesti pienessä, vapaamuotoisessa ja ennakkoluulottomassa organisaatiossa. He kuitenkin arvioivat, että organisaatiot ja työntekijät eivät vielä tuolloin olleet kykeneviä toteuttamaan kehittämistyötä, ja siksi sosiaalityöntekijän määräaikainen ”tutkimuskomennus” sosiaalityöntekijöiden koetoiminnan toteutuminen.

Vaikka Kananojan ja Niemen esittämä malli ei aikanaan levinnyt heti käytäntöön, artikkelia voidaan pitää käytäntötutkimuksen ja myös tämän tutkimuksen kannalta tärkeänä avauksena, sillä se pohjusti sosiaalityön käytäntötutkimuksen syntymistä, kokeilujen käyttämistä käytäntöjen kehittämisessä sekä sosiaalityöntekijöiden asemaa tiedontuottamisessa. Ensimmäiset tutkijasosiaalityöntekijät aloittivat työnsä 13 vuotta myöhemmin ja toimivat vuosina 1986–1990 Helsingin yliopiston ja Helsingin sosiaaliviraston yhteisessä ”Käytännön sosiaalityö tiedontuottajana” -hankkeessa, jossa työskenteli kuusi tutkijasosiaalityöntekijää ja yliopistotutkija (Rajavaara 2005, 57). Vuosituhannen alussa Helsingin sosiaaliviraston ja Helsingin yliopiston perustettiin Heikki Waris- ja Matilda Wrede -instituutteihin sijoitettiin tutkija- ja kehittäjä-sosiaalityöntekijän määräaikaisia virkoja. Käytäntötutkijat sekä yliopiston käytäntötutkimuksen professorit ja lehtorit vastasivat yhteistoiminnallisten käytäntötutkimushankkeiden suunnittelusta ja toteutuksesta yhdessä käytännön toimijoiden kanssa ja myöhemmin myös siten, että mukana oli asiakkaita. Käytäntötutkimushankkeiden avulla kokeiltiin, tutkittiin ja levitettiin uusia toimintamalleja.

2.4 Projektikehittäminen uutena suunnitteluideologiana

Sosiaalipalveluiden kehittämisessä siirryttiin 1980- ja 90-luvuilla suunnittelurationalismista suunnitteluideologiaan, joka näyttäytyi ”projekteina, strategioina, evaluaationa, itsearviointina, skenaarioina ja kansallisen innovaatiojärjestelmän rakentamisena” (Kettunen 2006, 253). Kun kuntien vastuu sosiaalipalveluiden tuottamisesta laajeni 1980-luvulla, syntyi tarve erilaisille paikallisille projekteille ja kehittämiselle. Tuolloin painotettiin valtaistavaa, dialogista ja yhteistä toiminnan kehittämistä sekä työntekijöiden, palvelunkäyttäjien ja kuntalaisten asemaa tiedontuotannossa. (Seppänen-Järvelä 2004, 252; Rajavaara 2007, 172–175.)

Tutkimuksessa ja etenkin sosiaalipalveluiden arvioinnissa 1980-luvulla syntyneitä ja 2000-luvulla vakiintunutta lähestymistapaa voidaan kuvata vuorovaikutukselliseksi järjestytyksi (Rajavaara 2007, 151, 174).

Suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan ja hyvinvointivaltion kehityskulkuun vaikutti 1980-luvulla politiikkaparadigman muutos. Palveluiden tuottamisessa alettiin siirtyä keskitetyistä, hierarkisista ja suljetuista järjestelmistä kohti markkinamekanismeja noudattavia hajautettuja toimintoja ja uuden julkishallinnon oppeja. Uuden politiikkaparadigman ydinkäsitteitä ovat kilpailukyky ja tuottavuus. (Heiskala 2006b, 35–36; Kananen & Kantola 2009, 120–121.) Uuden julkishallinnon myötä myös tuloksellisuuden arvioiminen vahvistui (Rajavaara 2007, 175). Samalla alettiin käydä keskustelua asiakaskeskeisyydestä, asiakkaiden tarpeiden selvittämisestä ja palveluhenkisyuden vahvistamisesta (Rauhala 1996, 75, 77).

Sosiaalityön professorina toiminut Kyösti Urponen (1987, 65–66) on kuvannut, miten tuloksellisuuden arvioinnin myötä julkisiin palveluihin siirtyy yritysmaailmasta pyrkimys kehittää ja tuottaa mahdollisimman halvalla palveluita asiakkaita miellyttäen ja jopa heitä manipuloiden. Urponen kuitenkin korosti, että julkista palvelutoimintaa tulisi ohjata demokraattisesti asetetut tavoitteet. Kehittämisessä tulisi tunnistaa sekä asiantuntijoiden teoreettinen ja uudistusten mahdollisuuksia koskeva tieto, että kansalaisten käytännöllinen tieto. Näiden kahden tiedon yhdistäminen vaatii Urposen mukaan dialogista suhdetta. Urposen ajatuksissa on tunnistettavissa yhteys pragmatistiseen käsitykseen eri osallistujien tiedon ja tiedon eri lajien tunnistamisesta, yhteistoiminnallisesta tiedonmuodostuksesta ja demokraattisesta yhteiselämästä.

Kun sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksessa kirjoitettiin ensimmäisen kerran evaluaation ja vaikuttavuuden käsitteistä yli 30 vuotta sitten (Rajavaara 2007, 137), sosiaalipolitiikan professorina toiminut Tapani Purola (1987, 23) ehdotti, että käytännön arvioimisessa tulisi harkita tieteellistä kokeellista tutkimusta vapaampaa kokeilevaa toimintaa. Purolan ehdotusta voidaan pitää yhä erittäin ajankohtaisena, sillä hän arvioi kokeilevan toiminnan edistävän organisaation oppimista sekä mahdollistavan asiakkaiden osallistumisen ja demokratian edistämisen. Samalla hän kuvasi, että kokeileva toiminta edistää luovaa toimintaa ja innovaatioiden syntyä. Purola myös huomautti, että arvioinnissa ei tulisi keskittyä vain tavoitteiden saavuttamiseen, vaan myös oppimiseen sekä tieto- ja asennemuutoksiin.

Kokeiluiden ja osana arjen työtä tehdyn kehittämisen sijasta yleistyi kuitenkin erillinen projekti- ja prosessikehittäminen. Projekti tarkoittaa jonkin asian edistämistä ja eteenpäin heittämistä (lat. *pro-* "edessä" ja *iacere* "heittää, viskata, kylvää"). Projektin käsitettä käytettiin laajasti kuvaamaan määräaikaista toimintaa jonkin tavoitteen tai parantamiseksi saavuttamiseksi (Julkunen 2006, 266). Projektissa on katsottu korostuvan rationaalinen ja tarkka tavoitteen asettaminen sekä sen saavuttamiseen tarvittavien keinojen suunnittelu (Seppänen-Järvelä 2004, 254), kun taas kokeilemalla kehittämisessä korostuvat ideoiden ja ratkaisujen jatkuva koettelu ja suuntaaminen käytännön kokemusten pohjalta (Hassi ym. 2015).

Projekteista muodostui valtakunnallisesti tärkein kehittämistoinnin muoto 1990-luvulla (Seppänen-Järvelä 1999, 68: 2004, 252; Julkunen 2006, 266; Sulkunen 2007; Warpenius 2007, 148). Vaikka projektikehittäminen aluksi näytti kehittämistapana erottautuvan suunnittelurationalismista, projektit pohjaavat kuitenkin suunnittelun kanssa samankaltaiseen rationaaliseen ja lineaariseen ajatteluun. Projektissa rahoittaja ja tuottaja tekevät sopimuksen kehittämistehtävän toteuttamisesta määräajassa. Tehtävän suorittaminen etenee ennalta tehdyn projektisuunnitelman ja aikataulutetun prosessin mukaisesti. (Seppänen-Järvelä 2004, 253–254.) Projektikehittämisen vaihemallia on kritisoitu siitä, että se on yksinkertaistava eikä sellaisenaan ole toteutettavissa käytännössä, vaan kehittämisessä korostuu käytännön toiminnan ennakoimattomasta luonteesta seuraava prosessimaisuus (Seppänen Järvelä 2004, 254; Toikko & Rantanen 2009, 10).

Prosessikehittämisestä alettiin puhua vuosituhannenvaihteessa, kun sosiaali- ja terveydenhuollon hankkeissa keskushallinnon kehittämisen ammattilaiset eivät enää pitäneet mahdollisena lineaarista, tiukkaan suunnitelmaan sitoutuvaa kehittämistä vaan hahmottivat pirstonaisen maailman edellyttävän kehittämisen toimintatapojen muuttamista. Kehittämissuunnitelmassa määriteltiin vain väljät tavoitteet, minkä katsottiin antavan tilaa avoimelle, dialogiselle ja tilanne-ehtoisesti etenevälle ja rönsyilevällekin prosessille, jossa kehittämistehtävä muotoutui vasta prosessin aikana. Yleistä tavoitetta pidettiin kuitenkin tärkeänä toiminnan suuntaajana. (Seppänen-Järvelä 1999, 105, 115–116.)

Määräaikaisiin projekteihin kohdistui paljon odotuksia vaikuttavien, hyvien käytäntöjen syntymisestä. Odotuksia on kuitenkin seurannut pettymys siitä, miten vaikeaa on kartuttaa, mallintaa ja levittää projektien tuloksia. (Warpenius 2007, 150.) Kehittämishankkeisiin ja

-projekteihin on myös kohdistunut kritiikkiä siitä, että ne pirstaloivat kehittämistoimintaa eivätkä pysty tarjoamaan kehittämisprosessin edellyttämää jatkuvuutta (Seppänen-Järvelä 2004; Arnkil 2006). Erillisten projektien rinnalle onkin nostettu kehittämisen kytkeminen osaksi perustyötä, missä kokeilut voisivat olla yksi keino.

2.5 Kokeilut palvelutoiminnan kehittämisessä

Kokeiluja on 2000-luvulla palvelumuotoilun piirissä pidetty erityisen sopivana lähestymistapana uusien tuotteiden, palveluiden ja käytäntöjen kehittämisessä tai palvelutoiminnan parantamisessa (esim. Stickdorn & Schneider 2011; Hassi ym. 2015). Myös käyttöjärjestelmien ja tietokoneohjelmien ketterässä kehittämisessä (engl. *agile development*) versioita kehitetään iteratiivisesti, prototyyppejä nopeasti testaten ja arvioiden (Rontti ym. 2013). Kokeilussa voi olla kyse eksploraatiosta, jonka avulla pyritään luomaan *uusia tuotteita, palveluita ja toimintamalleja* eli tekemään radikaaleja innovaatioita. Kokeiluja käytetään myös olemassa olevan toiminnan *tehostamiseen ja laadun parantamiseen*, mikä on korostunut esimerkiksi autoteollisuudesta levinneessä Lean-ajattelussa, jossa on yleensä kyse olemassa olevan toiminnan parantamisesta eli inkrementaalisista innovaatioista (Womack 1990; Hassi ym. 2015, 7).

Kokeilemista verrataan toistuvasti ”perinteiseen” projektitoimintaan, jossa lopputulos on alusta asti selvillä ja lopputuloksen saavuttamiseksi tehdään projektisuunnitelma. Sen sijaan kokeilevassa toiminnassa uusi ratkaisu tai palvelu muotoutuu vasta prosessin aikana eli prosessiin liittyy epävarmuutta, minkä vuoksi on perusteltua edetä kokeilemalla, askel kerrallaan. Toisin sanoen kokeileva kehittäminen tarkoittaa useiden, pienten, toisiaan seuraavien kokeilevien tekojen ja toimien muodostamaa prosessia. Kyseessä oleva kokeileva lähestymistapa on kuitenkin yhtä vaativaa ja systemaattista kuin suunnittelutoiminta. (Hassi ym. 2015, 20–29; Poskela ym. 2015, 11–13.)

Kokeilulla voidaan tarkoittaa 1) nopeita ja eksploraatiivisia kokeiluja, joita käytetään apuna ymmärryksen lisäämisessä ja ideoinnissa ennen hypoteesin muodostamista sekä 2) suunnitelmallisia kokeiluja, joilla arvioidaan ratkaisuideaa (Blomqvist 2011, 58; Kokeilijan starttipaketti 2018). Nopeiden ja suunnitelmallisten kokeiluiden lisäksi voidaan puhua 3) tutkimuksellisista kokeiluista, joissa hyödynnetään tieteellisen

tutkimuksen koeasetelmia (Kokeilijan starttipaketti 2018). Myös nopeita ja suunnitelmallisia kokeiluja arvioidaan, jotta niistä voitaisiin oppia, mutta ne eivät edellytä tieteellisen kokeellisen tutkimuksen lailla tiukkaa muuttujien kontrollia tai verrokkiasetelmia (Hall 2011).

Palvelumuotoilussa puhutaan kokeilujen ohella prototyypeistä, joilla tarkoitetaan uuden tai tulevan representaatiota. Prototyyppejä on käytetty muotoilun ja suunnittelun eri aloilla, ja palvelumuotoilussa prototyyppien käyttäminen on samankaltaista toimintaa. Prototyyppi voi olla esimerkiksi palvelukonseptia visualisoiva kuvakäsikirjoitus, joka auttaa hahmottamaan palvelutuokioita tai asiakkaan palvelupolkua. Palvelua voidaan kokeilla lavastamalla erilaisen rekvisiitan avulla palvelua kuvaava malli, joka mahdollistaa palveluprosessin prototyypin läpikulkemisen. Uutta palveluprototyyppiä voidaan kokeilla myös aidossa ympäristössä ja käytännössä sitä tekevien ja käyttävien henkilöiden kanssa. Tällainen kokeilu muistuttaa pilotointia mutta on lyhytkestoisempi. (Blomqvist 2013, 178, 183–185.)

Kokeiluiden etuna on pidetty sitä, että ne lisäävät ymmärrystä monimutkaisessa toimintaympäristössä toimittaessa kyselyitä ja haastatteluja paremmin. Siten ne sopivat kehittämistoimintaan, jossa toiminnan seuraukset ovat epävarmoja ja vaikeita ennustaa pelkän etukäteissuunnittelun avulla. Kokeilemalla ideasta on arvioitu saatavan tietoa nopeammin kuin pelkän suunnittelun kautta, etenkin kun suunnitelmat voivat toteutuessaan olla jo vanhentuneita. Lisäksi kokeilutoiminnan kautta on mahdollista hyödyntää useampien ihmisten ideoita, tietoa ja arvioita kehittämisessä, minkä myötä kehittäminen laadun ja innovaatioiden määrään toivotaan nousevan. (Hassi ym. 2015, 10–11, 24–25; Lähteenmäki-Smith & Kuitunen 2015, 121; Poskela ym. 2015, 10–11.)

Palvelumuotoilussa ja kokeilemalla kehittämisessä korostetaan loppukäyttäjän näkökulman huomioimista tai asiakkaiden osallistumista yhteiskehittämisprosessiin (Sanders & Stappers 2008; Stickdorn & Schneider 2011, 36–39; Hassi ym. 2015, 11). Kokeiluiden etuna on, että ne voidaan toteuttaa toimijoiden ja käyttäjien aidossa ympäristössä, jolloin esimerkiksi palautteen antaminen toiminnasta on helppo tapa osallistua kehittämistoimintaan (Toikko & Rantanen 2009, 100). Palveluprototyyppien kokeilu mahdollistaa palvelutilanteen kokonaisvaltaisen aistimisen ja konkreettisen kokemisen, mikä auttaa hahmottamista, edistää ymmärrystä ja tarjoaa keskustelulle yhteisen kehyksen (Blomqvist 2013, 187; Widmark & Patel 2013, 75). Kun asiakkaat voivat osallistua aidosti palveluiden kehittämiseen, voidaan myös ajatella, että

riski asiakkaita objektoivien tai muuten ei-tarkoituksenmukaisten palveluiden kehittämiseen pienenee.

Kokeiluiden ja asiakkaiden kanssa tehdyn yhteiskehittämisen mahdollisuuksista puhumiseen tuntuu ajassa liittyvän laajaa innostusta ja uutuuden korostamista, joskin ajatuksen juuret juontavat jo 1970-luvulla syntyneeseen osallistavaan suunnitteluun (Sanders & Stappers 2008, 7). Innostusta voidaan myös kritisoida, sillä projekteista seurannut ruohonjuuritasolta lähtevän kehittämisen korostaminen on Pekka Sulkusen (2007, 27–28) mukaan saanut esimerkiksi sosiaalityössä ”romanttisen rationalismin piirteitä”. Sulkunen arvioi ruohonjuuritason innovaatioita korostavan ajattelun noudattavan pragmaattista ja sosiaalidarwinistista käsitystä, jossa arviointitutkimuksen avulla asiakkaiden ja työntekijöiden ideoista valitaan elinvoimaisimmat edelleen jalostettaviksi. Tämän kritiikin myötä on tarpeen tarkentaa, että vaikka Deweyn kokemusfilosofia on ammentanut evoluutioteoriasta, se ei Alhasen (2013, 14, 229) mukaan redusoi kokemista biologiaan eikä sosiaalidarwinistisesti painota kilpailua ja taistelua. Päinvastoin Dewey korostaa ihmisen sidoksisuutta ympäristöön ja ihannetta demokraattisesta yhteiselämästä, jossa ihmiset toimivat ja oppivat yhdessä kokemuksistaan ja kokeilevasta toiminnasta.

Dewey (1920/2012, 179) kuitenkin tunnisti kokeilevaan toiminnan liittyviä vaikeuksia. Kokeellisesti todennetun pitämisestä totuutena seuraa, että se voi haastaa vallitsevia käsityksiä ja vallanpitäjät voivat pitää kokeilutoimintaa asemalleen riskinä. Kokeilevassa toiminnassa on Deweyn (1920/2012, 168) mukaan olemassa vaara, että ”tietäminen alistetaan jonkin ennalta määrätyn tarkoituksen tai ennakkoluulon säilyttämiselle” tai ajattelijan sydäntä lähellä olevan päämäärän tai edun tavoitteluun. Ajattelun ja tiedonmuodostuksen tulee sitoutua vapaaseen, vilpittömään, reflektiiviseen pohdintaan ja siihen, että ”lopputulos muotoutuu tutkimuksen ja kokeilujen edetessä” (mt. 168). Kokeileva kehittäminen vaatiikin organisaation johdolta ja jäseniltä toimintakulttuuria, jossa ollaan avoimia oppimaan kokeilujen seurauksista.

Kokeilevassa lähestymistavassa korostuu se, että ratkaisut muodostuvat vasta prosessin aikana, mikä vuoksi se soveltuu avoimiin ja epäselviin tilanteisiin. Kokeilevassa lähestymistavassa osallistujat oppivat itsestään, muista toimijoista ja ympäristöstä, ja samalla kokeilussa tapahtuva vuorovaikutus muuttaa toimijoita. Tiedonmuodostus ja oppiminen erottavat kokeilevan lähestymistavan suunnittelu- ja projektitoiminnasta, jossa korostuu se, että jo prosessin alussa tiedetään mitä tehdään sekä miten edetään. Kun projektissa idea tai ratkaisu on jo olemassa ja

sitä toimeenpannaan, kokeilevassa lähestymistavassa tietoa vasta luodaan ja ratkaisuideoita kehitellään.

2.6 Poliittikkakokeilut ja kokeilukulttuuri

Tutkimukseni kohteena olevien työntekijöiden tekemien pienten ja ketterien palveluiden kehittämiskokeilujen lisäksi kokeilun käsitettä käytetään kuvaamaan myös hyvin isoja ja suunnitelmallisia politiikka- tai lainsäädäntökokeiluja. Samaan aikaan kun kiinnostus palvelumuotoilua ja organisaatioiden kokeilevaa kehittämistä kohtaan kasvoi 2000-luvun alussa, julkisessa keskustelussa alettiin puhua kokeilukulttuurista. Keskustelua ovat olleet vauhdittamassa esimerkiksi Sitra, Demos Helsingin ja Avanto Helsingin Design for Government -raportti (2015) sekä yritysmaailman hyödyntämä start up -kulttuuri (Rimpelä 2017; Antikainen ym. 2019, 3).

Politiikkakokeilut eivät ole uusi asia vaan niitä on hyödynnetty julkisten palveluiden kehittämisessä eri vuosikymmenillä (Julkunen 2006, 266; Rimpelä 2017; Antikainen ym. 2019, 3). Kokeiluja ja kokeilukulttuuria koskevasta keskustelusta kuitenkin seurasi, että ne nimettiin Juha Sipilän hallitusohjelmassa (2015–2019) julkisten palveluiden ja lainsäädännön uudistamisen keinoksi (Ratkaisujen Suomi 2015). Valtionhallinto on kuvannut kokeilukulttuurissa olevan kyse ajattelutavan muutoksesta, joka korostaa oppimista ja jossa riskit tai epäonnistumiset voidaan hyväksyä. Hallitusohjelman tavoitteena olevaa kokeilukulttuuria edistettiin Otetaan käyttöön kokeilukulttuuri -kärkihankkeessa, jossa jäsennettiin olevan kolmen tasoisia kokeiluja: 1) hallituksen strategisia ja muihin kärkihankkeisiin liittyviä kokeiluja (esim. perustulokokeilu, alueellisten työvoima- ja yrityspalvelukokeilut tai valinnanvapauskokeilu), 2) kokeilukeskittymiä ja 3) organisaatioiden tai kansalaisten tekemiä pienimuotoisia kokeiluja (Antikainen ym. 2019, 5–6).

Kokeilukulttuurin ja politiikan yhteys on herättänyt kritiikkiä siitä, että kokeiluista tulee keinon sijasta ratkaisu ja että epämääräisellä puuhastelulla peitetään isot ideologiset valinnat ja murrokset (Rimpelä 2017, 236). Varsinainen kokeilukulttuuria koskeva analyttinen kirjallisuus ja tutkimus on vielä suppeaa, mikä vaikeuttaa sen hahmottamista ja arvioimista (Berg ym. 2017; Rimpelä 2017). Otetaan käyttöön kokeilukulttuuri -kärkihankkeen päättyessä tilatussa arvioinnissa todetaan kokeilukulttuurin olevan rakentumassa ja hyvässä nousussa, mutta edellyttävän pitkäjänteistä ja hallituskautet ylittävää panostusta. Arvioinnin

mukaan kokeiluja pidetään hyvänä työkaluna, jota uskalletaan käyttää rohkeammin. Haasteena on, että kokeilut voivat jäädä irrallisiksi eikä systemaattista oppimista vielä tapahdu. (Antikainen ym. 2019, 62–64.) Vastaavia tuloksia julkisten organisaatioiden tekemien kokeilujen osalta on esitetty Kuntaliiton raportissa (Stenvall 2017).

Tunnistan kokeilujatkumoiden rakentamiseen liittyvät haasteet työntekijöiden tai tiimien tekemää kokeilemalla kehittämistä koskevis- sa tuloksissani. Käsitteellisten ja empiiristen analyysien puute kuitenkin vaikeuttaa kooltaan, tarkoitukseltaan ja toimintaympäristöltään eroavien kokeiluiden erityispiirteiden erittelyä esimerkiksi tutkimukseni kohteena olevan kokeilevan lähestymistavan ja politiikkakokeilujen välillä. Kokei- lukulttuurin tilaa koskevan arvioinnin mukaan kokeilut sekoittuvat hel- posti projekti- ja hanketoimintaan (Antikainen ym. 2019, 62). Isommissa kokeiluhankkeissa korostuu suunnitelmallinen tai tutkimuksellinen toi- minta, kun taas käytännön sosiaalityössä toimivan työntekijän tai tiimin toiminnassa pienistä, tunnustelevista ja nopeista kokeiluista rakentuva kokeileva lähestymistapa on luontevampaa ja helpommin toteuttavissa.

Yhteenvedona voin todeta, että pragmatismien sekä sosiaalipalvelui- den kehittämisen historiallisen kehityskulun tarkastelun valossa kokeilu- ja ei voida pitää uudenaikaisena lähestymistapana vaan ne ovat ominaisia ihmisen toiminnalle (Dewey 1920/2012; Schön 1983; Alhanen 2013) ja ovat olleet käytössä jo esimerkiksi sosiaalityön toiminnan alkaessa yli sata vuotta sitten (Gross 2009). Sen sijaan uutta näyttäisi olevan ko- keiluiden saama huomio ja laaja hyödyntäminen palveluiden kehittä- misessä. Vaikka valtionhallinnon kokeilukulttuurissa on nostettu esiin suunnitelmallisia ja tutkimuksellisia politiikkakokeiluja, kokeilemalla kehittämistä koskevilla keskusteluilla tunnustetaan myös pienten kokei- luiden potentiaali ja kokeileva lähestymistapa, jossa kokeilut käsitetään osaksi kehittämisidean muotoutumista.

3 Sosiaalitieteellinen tutkimus ja pragmatistinen tietoteoria

3.1 Pragmatismien ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat

Pragmatismissa on ensisijaisesti kyse tiedonmuodostuksen metodista ja asenteesta mutta myös tietoteoriasta ja ontologisesta maailmaa koskevasta käsityksestä (Dewey 1908, 85). Syvennän tässä luvussa pragmatismien ontologisten ja epistemologisten lähtökohtien erittelyä, vaikka tiedostan pragmatismia koskevien tulkintojen, määrittelyjen ja suuntausten moninaisuuden (esim. Pihlström 2008b, 23) ja metateorian lyhyeen kuvaukseen liittyvän yksinkertaistamisen riskin. Kokeilevan lähestymistavan hyödyntämiseksi on kuitenkin tärkeää ymmärtää, millaista siihen liittyvä tiedonmuodostus on. Lisäksi kuvaan pragmatismien metodologista yhteyttä sosiaalitieteelliseen tutkimukseen ja käsitystä eri toimijoiden osallisuudesta tiedonmuodostukseen.

Yksi tapa hahmottaa pragmatismien paikkaa filosofisella kartalla on tarkastella sen suhdetta sekä sosiaalityön tutkimuksessa painottuneeseen realismiin ja korrespondensiteorian varaan rakentuvaan tutkimukseen että tiedon sosiaalista rakentumista ja relativismia korostavaan konstruktionistiseen tutkimukseen (Anastas 2012). Peircen filosofian pohjalta pragmatismien on tulkittu olevan lähempänä realismia, kun taas Jamesin ja Deweyn tuotannon valossa on korostettu tiedon olevan tutkimustoiminnassa rakentuva konstruktio (Pihlström 2008b, 40; Anastas 2012, 162). Toisaalta pragmatismien on katsottu tasapainottelevan näiden vastakkaisten näkemysten välillä ja pyrkivän ylittämään niiden välisen kuilun (Pihlström 2008b, 42; Martela 2019, 23).

Peircen (1877/2001, 145) filosofia pohjautuu realismiin, sillä hän uskoi todellisten, ihmisten näkemyksistä riippumattomien olioiden olemassaoloon. Peirce kuvasi todellisten olioiden vaikuttavan ihmisen aisteihin ja havaintoihin siten, että ”kuka tahansa, jolla on riittävä kokemusta ja joka pohtii asioita riittävästi, päätyy ainoaan oikeaan johtopäätökseen” (mt., 145). Todellisuus vaikuttaa Peircen (1878/2001, 171) mukaan ulkopuolisen voiman tai kohtalon lailla tutkijoihin ja lopulta kaikki päätyvät samaan lopputulokseen ja toteen käsitykseen. Vaikka todellisuudesta osa on ihmisen tavoittamattomissa, Peirce (1878/2001, 172) ajatteli näidenkin osien tavoittamisen olevan periaatteessa mah-

dollista, jos tutkimusta vain jatketaan riittävän pitkään. Vaikka Peircen (1877/2001, 145–146) mukaan selvitys ei olisi vahvistanut jonkin todellisen olennon olemassaoloa, tieteellisen menetelmän käyttö ei ole herättänyt epäilystä todellisuuden olemassaolosta.

Peirce (1877/2001, 146) esitti todellisten olioiden olemassa olon puolesta puhuvan myös sen, että tutkimus lähtee liikkeelle kahden väittämän välisen ristiriidan herättämästä epäilystä, jolloin ”jo myönnetään epäsuorasti, että väittämän pitäisi edustaa jotakin **yhtä** oliota”. Epäily ei Peircen mukaan herättäisi tyytymättömyyttä, jos todellisia olioita ei olisi olemassa. Peirce (1934, 323) kuvasi olevansa skolastinen realisti, mikä tarkoittaa yleisyyksien pitämistä todellisena ja eroaa nominalismista, jossa hyväksytään vain yksilöolioiden todellisuus. Toisin kuin nominalistisessa sosiaalisessa konstruktionismissa ajatellaan, Peircen mukaan tiede ei ole riippuvaista vain ihmisten ajattelusta ja käsitteellistyksestä vaan edellyttää yleisyyksien pitämistä todellisena (Pihlström 2008b, 26).

Vaikka Peirce kuvasi olevansa realisti, hänen ajattelussaan voidaan kuitenkin nähdä myös sosiaaliseen konstruktionismiin liitetty piirre. Peircen (1868/2001 85–86) mukaan toden ja epätoden käsityksen määrittelyyn liittyy olennaisesti yhteisö, joka tutkimuksen jatkuessa vakuutuu jonkin väittämän totuudesta. Totuus on tutkijoiden yksimielinen näkemys, johon kohtalo on heidät määrännyt (Peirce 1878/2001, 171). Sami Pihlström (2008b, 41) kirjoittaa, että Peircen kuvausta voitaisiin tulkita siten, että tutkijayhteisö ja sen käyttämät tutkimusmenetelmän konstituivat maailmaa koskevia totuuksia ja todellisuutta, kun taas tiukan realismin mukaan todellisuus olisi tutkijoiden mielipiteistä ehdottoman riippumaton.

Peirce (1897/1931, 60) myös kuvasi tietoa kehittämällään käsitteellä fallibilistiseksi, mikä tarkoittaa, ettei tieto ole täydellisen varmaa, täsmällistä tai lopullista. Koska maailmankaikkeus on jatkuvassa muutoksessa, myös tieto on muuttuvaa ja häilyväistä (mt., 70–72). Pragmatismissa tutkimuksen avulla ajatellaan voitavan tavoittaa parasta mahdollista tietoa, mutta ei lopullista tai absoluuttista totuutta. Vaikka tieto olisi ollut vakuuttavasti perusteltu, myöhemmin uusien perustelujen myötä käsitystä voidaan muuttaa. (Martela 2015a, 540; Saurama 2016, 83–84; Hother-sall 2019.) Fallibilismia pidetään tärkeänä myös realismissa (Mäntysaari 2005). Peircen esittämästä fallibilistisestä tietokäsityksestä seuraa kuitenkin Frank Martelan (2015a, 542) mukaan kysymys siitä, mitä merkitystä realismin käsityksellä todellisten objektien olemassa olosta lopulta on, jos varmuutta niistä ei kuitenkaan voida saavuttaa. Pragmatismi

pyrkii väistämään tämän ongelman siten, että totena pidetään sitä, mikä opastaa meitä oikeaan määränpäähän (Peirce 1877/2001, 149; Dewey 1920/2012, 176).

Myös Jamesin (1907/2008, 111, 142) ajattelu liittyy realismiin, sillä hän hyväksyi lajien yhteneväisyyden ja myös ei-havaittujen olioiden olemassa olon (myös Pihlström 2008a, 265). Toisin kuin Peirce, James ei kuitenkaan ollut lähtökohtaisesti realisti vaan korosti, ettei pragmatismiin pitäisi ottaa mitään metafysisistä lähtökohtaa annettuna ja erilaisia sitoumuksia tulisi arvioida niiden seurausten perusteella (Pihlström 2008a, 266). Jamesin (1907/2008, 111) mukaan esimerkiksi käsitys lajityyppien yhtenäisyydestä voidaan hyväksyä, koska se on päättelyn kannalta käyttökelpoinen. Vaikka James ei luovu korrespondenssiteoriasta, hän tulkitsee sitä pragmatismista käsin, jolloin olennaista on yhteenpitävyyden kokemuksellinen merkitys (Pihlström 2008a, 265). Lisäksi Jamesin ajattelussa voidaan pitää konstruktionismille ominaisena piirteenä sitä, että Jamesin (1907/2008, 164) mukaan tiedonmuodostus perustuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaan ideoiden vaihtamiseen ja ”totuus rakentuu kielellisesti joksikin, varastoituu ja tulee jokaisen ulottuville”.

Myös Deweyn suhteesta realismiin ja sosiaaliseen konstruktionismiin on erilaisia näkökulmia. Pentti Määttänen (2002, 297–298, 300) arvioi Deweyn olleen realisti. Määttänen kuvaa Deweyn ajattelussa totuuden tarkoittaneen perusteltua väitettävyyttä, joka muodostuu tiedeyhteisön toiminnassa ja kokeiluissa tarkentuvasta likimääräisestä totuudesta. Dewey ajatteli Määttäsen (2009, 16) mukaan naturalistisesti, että tiedon kohteena on kausaalisesti suljettu maailma, mistä ”seuraa, että kaikki todellisuuden osat ovat periaatteessa, joskaan eivät välttämättä käytännössä, kokemuksen tavoitettavissa aistien ja muiden aineellisten instrumenttien välityksellä”. Vaikka ihmismielestä riippumaton ja vuorovaikutuksen ulkopuolinen todellisuus olisi olemassa, tieteessä ei kuitenkaan kannata puhua sellaisista faktoista, jotka eivät ole vuorovaikutuksen osapuolia, sillä muuten sorrutaan idealismiin (Määttänen 2002, 296).

Toisaalta Deweyn, kuten myös Jamesin, ajattelussa tiedon kohteena olevan todellisuuden voidaan tulkita olevan tutkimustoiminnassa rakentuva konstruktio ja tutkimusprosessin tulos (Pihlström 2008b, 40). Deweyn (1908, 97–98) mukaan tutkijalla on henkilökohtainen ja aktiivinen asema tiedon rakentumisessa. Dewey arvioi, että tutkijan omien näkemysten osuuden täysmääräinen ja avoin tunnistaminen on tutki-

muksessa välttämätöntä. Dewey myös ennusti tämän huomion johtavan filosofiassa uuteen aikakauteen, jossa tutkijoiden moraaliseen vastuuseen kuuluu tiedostaa ja tunnistaa oma osuutensa tiedonmuodostuksessa. Sen sijaan, että tutkijan osuus kiistettäisiin tai piilotettaisiin, tutkijan aseman tunnistaminen mahdollistaa Deweyn mukaan henkilökohtaisen vaikutuksen kontrolloimisen.

Dewey (1920/2012, 27) myös kirjoitti, että filosofian ja tietoteorian tulisi hylätä muuttumattoman ja perimäisen tiedonkohteen etsiminen sekä hyväksyä käsitys siitä, että todellisuus on muutoksessa oleva prosessi (myös Peirce 1897/1931, 72). Sen sijaan, että tiedon kohteena olisivat ”olioiden sinänsä” asemassa olevat havaintojen syyt, joita ei voi havaita, tiedon kohteena on havaintojen ja toiminnan suhde sekä asioiden väliset relaatiot, joita tutkitaan aiheuttamalla muutoksia tai muuttamalla havainto-olosuhteita (Dewey 1929/1999, 78; Määttänen 2009, 48; Alhanen 2013, 173). Dewey (1929/1999, 94) katsoi kokeellisen tiedon olevan ajallista, paikallista, olosuhteisiin ja tiettyyn tilanteeseen liittyvää tekemistä.

Deweyn ajatukset tutkijan ja tutkimusprosessin vaikutuksesta tiedonmuodostukseen liittyvät hänen ajattelussaan keskeiseen instrumentalismin käsitteeseen, jota hän käytti kirjoituksissaan eri yhteyksissä. Dewey nimitti instrumentalismiksi pragmatismia yleensä (Alhanen 2013, 47) ja kirjoitti ajattelun ja tietämisen olevan instrumentaalinen väline tilanteiden uudelleen jäsentämiseksi (Dewey 1920/2012, 168). Määttänen (2002, 294, 298) korostaa, että Deweyn ajattelussa instrumentaalisuus liittyy ruumiillisiin aistielimiin tai tutkimuslaitteisiin- ja välineisiin, jotka ovat edellytys vuorovaikutukselle tiedonkohteen kanssa. Instrumentalismi ei siis pragmatismissa tarkoita vain sitä, että teoria olisi työväline, joka auttaa järjestämään tutkimusaineiston havaintoja raportiksi (Mäntysaari 2005, 92). Pragmatismissa välineet valitaan kunkin tilanteen kysymyksenasettelun pohjalta ja tiedon arvioinnissa kiinnitetään huomioita siihen, miten käytetyt välineet mahdollistavat käsillä olleen kysymyksen ratkaisemisen (Dewey 1929/1999, 112). Saavutettu tieto on siten kauttaaltaan välineellistä.

Lisäksi Deweyn (1920/2012, 176) mukaan perinteet, periaatteet, teoriat, merkitykset, ideat, uskomukset, järjestelmät, käsitykset tai käsitteet ovat älyllisiä apuvälineitä, jotka auttavat jäsentämään toimintaa ja tarjoavat vaihtoehtoisia lähestymistapoja (myös Alhanen 2013, 134; Martela 2015a). Myös James (1907/2008, 51) ajatteli, että teoriat on laitettava ”työhön kokemuksen virtaan” ja ne on ”ymmärrettävä välineiksi eikä suinkaan sellaisiksi arvoitusten vastauksiksi, joiden varaan

voimme jättäytyä lepäämään”. Deweyn (1920/2012, 167–168) mukaan yksityiskohtaisia ja ristiriidattomiakin teorioita, käsityksiä ja järjestelmiä on pidettävä koeteltavina hypoteeseina, jotka ovat fallibilistisesti avoimia muutoksille. Jos teorit ja käsitykset toimivat työkaluina tilanteen jäsentämisessä tai ongelman ratkaisemisessa, ne ovat ”luotettavia, päteviä, hyviä ja tosia” (mt., 176).

Deweyn (1920/2012, 143) mukaan tutkimuksessa ”olio, joka tullaan hyväksymään ja johon tullaan kiinnittämään huomiota, ei ole se, joka oli alun perin tutkimuskohteena vaan se, joka tulee tutkimuskohteesta esille monien erilaisten kokeiden jälkeen, kun on nähty, miten kohde käyttäytyy eri olosuhteissa”. Koska tieto on aina instrumentaalinen konstituutio, realismille ominainen käsitys tiedon täydellisestä riippumattomuudesta ei ole mahdollinen (Määttänen 2009, 176–177). Toisaalta realismista ei Määttäsen (2009, 179) mukaan välttämättä tarvitse tinkiä, sillä vaikka tiedon katsotaan olevan riippuvaista tiedonhankinnan instrumenteista, tulokset ovat todellisen tiedonkohteen ja tiedonhankkijan vuorovaikutuksen seuraus. Ajatus vuorovaikutuksen ehdosta tiedonmuodostukselle ei ole vieras kaikissa realismin suuntauksissakaan. Esimerkiksi sisäisessä realismissa ajatellaan, että on olemassa ihmismielestä riippumattomia asioita ja tapahtumia, joiden kanssa vuorovaikutuksessa oleminen mahdollistaa tiedonmuodostamisen. Samalla tiedonmuodostukseen vaikuttavat kuitenkin käsitteet eli tieto ei ole ihmisestä riippumatonta. (Tuomela 1983, 50; Mäntysaari 2005, 90.)

Pragmatismilla on paljon yhteistä kriittisen realismin kanssa, jota on sosiaalityössä esitetty eri paradigmojen hybridiksi ja lupaavaksi pohjaksi näyttöön perustuvalla käytännöllä (Gray ym. 2009, 73). Martelan (2015a, 548, 551–552) mukaan pragmatismia on perusteltua puolustaa itsenäisenä metateorian ja kriittisen realismin vaihtoehtona. Pragmatismien keskeisenä erona kriittiseen realismiin on, että mahdollisimman tarkkoihin teorioihin pyrkivä kriittinen realismi nojaa ontologisesti realismiin, epistemologisesti tulkitsevaan relativismiin ja tutkimuksen arvosteluperusteena pidetään tulosten kyvykkyyttä paljastaa piilossa olevia rakenteita. Kun kriittisen realismin tavoitteena on löytää teorioita, jotka selittävät ”todellisuuden” mekanismeja ja prosesseja, pragmatismien tavoitteena on löytää teorioita, jotka auttavat ihmisiä toimimaan käytännössä. Ihmisten toiminnan edistämisen ottamisesta lähtökohdaksi seuraa Martelan mukaan pragmatismissa se, että siinä voidaan hyväksyä useita teorioita samanaikaisesti: eri teorit voivat toimia eri tilanteissa ja siksi ne voivat täydentää toisiaan.¹

Pragmatismissa kysymys suhteesta realismiin ja sosiaaliseen konstruktionismiin on avoin. Toisaalta pragmatismia ei välttämättä tarvitse sovittaa kumpaankaan, vaan sen voidaan argumentoida eroavan niistä kokemusta ja kokeilevaa toimintaa korostavan ontologisen käsityksensä sekä *fallibilistiseen instrumentalismiin* pohjautuvan epistemologiansa johdosta (Martela 2015a). Erityistä pragmatistisessa tutkimuksessa on sen tavoitteena oleva käytännön toiminnan perusteltu opastaminen. Koska pragmatismissa tutkimus liittyy aitojen käytännön ongelmien ratkomiseen, ongelmanratkaisussa tai tavoitteiden saavuttamisessa onnistuminen toimii Deweyn (1920/2012, 174, 176) mukaan objektiivisena mittana tiedolle. Tämä tiedon arvosteluperuste auttaa pragmatismia väistämään konstruktionismiin liittyvän relativismin karikon ja sivuuttamaan realismia ja kriittistä realismia koskevan ongelman siitä, onko todellisuus olemassa sekä miten tietoa suhteessa siihen arvioidaan ja mikä kilpailevista teorioista on tosi (Martela 2015a, 548.)

Yksi pragmatismien perustajia yhdistävä tulkintatapa on Martelan (2015b, 188–189) mukaan korostaa pragmatismia tietynlaisena asennoitumisena filosofiaan ja tiedonmuodostukseen. James (1907/2008, 52, 59–60) kuvasi pragmatismien olevan ensiksi asennoitumistapa ja menetelmä ja vasta toiseksi teoria totuudesta. Myös Peirce (1905/1934a, 273) tunnisti pragmatismien tiedonmuodostukselle ominaista olevan tutkijan asenteen, sillä hän kuvasi kokeellisen laboratoriotutkimuksen muovanneen hänen ymmärrystään filosofiasta ja johtaneen pragmatistisen teorian muotoiluun. Dewey (1908, 86, 96) yhtyi Jamesin ja Peirceen luonnehdintoihin pitäessään pragmatismia metodina ja kuvatessaan teorioiden olevan työhypoteeseja. Pragmatistinen asenne näyttääkin yhdistävän Peirceä, Jamesiä ja Deweyä, vaikka heillä oli filosofisista opeista erimielisyyksiäkin (Martela 2015b).

Pragmatistinen tutkimus lähtee Martelan (2015a, 553, 556–558; 2015b, 194–195, 199) mukaan liikkeelle kokemuksesta ja tutkimus myös päättyy kokemukseen, jota se muovaa. *Ensiksi* pragmatistisen tutkimuksen tulee liittyä johonkin näköpiirissä olevaan tavoitteeseen ja pyrkiä

¹ Lisäksi pragmatismi ja kriittisen realismi käyttävät Peirceen esittämiä abduktion ja retroduktion käsitteitä hieman eri tavoin. Merkittävin ero palautuu kysymykseen ontologiasta, sillä kriittinen realismi käyttää käsitteitä pragmatismien ontologian vastaisesti kuvaamaan, miten todellisuuden eri tasoista saadaan tietoa, vaikka pragmatismilla ei ole ontologista käsitystä todellisuuden tasoista (Tavory & Timmermans 2014, 138). Palaan tarkemmin Peirceen ja Deweyn esittämiin kuvauksiin päättelyprosessista luvussa 6.

ratkaisemaan aitoa ongelmaa, mikä mahdollistaa myös tiedon arvioimisen. *Toiseksi* pragmatistinen asenne tarkoittaa suhtautumista tietoon fallibilistisena, erehtyvänä, jatkuvasti kehkeytyvänä ja täydentyvänä. Tästä seuraa vaade strategisesti viisaalle epäilylle tutkimusprosessin aikana. Koska aiempi ymmärrys on lähtökohta tiedonmuodostukselle, joskin abduktiivinen päättely samalla muuttaa olemassa olevaa ymmärrystä, tutkijan on tasapainoitava vanhan ja uuden tiedon välillä siten, että hänellä on riittävät käsitteet ilmiön ymmärtämiseen, mutta ne eivät estä häntä löytämästä uutta. *Kolmanneksi* Martelan mukaan tieteellisen tutkimuksen ehtona on näkemysten vakuuttava perusteleminen tiedeyhteisölle. Koska pragmatismissa tutkija on aktiivinen osa tiedonmuodostuksen prosessia, on tärkeää selittää myös tutkijan omat valinnat, arvot ja käsitykset.

3.2 Pragmatismien metodologinen yhteys sosiaalitieteelliseen tutkimukseen

Pragmatismilla ja sosiaalitieteellisellä tutkimuksella on tunnistettu olevan yhteys ja erityisesti Deweyn teksteissä esiintyy yhteiskuntatutkimukselle luontevaa yhteiskuntakritiikkiä (Kilpinen ym. 2008, 10). Pragmatismi ja sosiaalitieteellinen tutkimus eivät kuitenkaan ole vielä laajasti löytäneet toisiaan. Pragmatismien vaikutus on lähinnä näkynyt C. Wright Millsin pragmatismia hyödyntävissä kirjoituksissa sekä Chicagon sosiologisen koulukunnan ja sen toimintaan liittyvien laadullisten tutkimusmenetelmien kautta (Kilpinen 2008, 91; Martela 2015a, 538; Saurama 2016, 92). Viimeisen 20 vuoden aikana pragmatismi on kuitenkin alkanut vaikuttaa myös organisaatiotutkimukseen (esim. Martela 2015a, 538) ja se on nostettu esiin sosiaalityön käytäntötutkimuksen yhtenä tietoteoreettisena perustana (Saurama & Julkunen 2009; Julkunen 2011; Anastas 2012; Saurama 2016; Hothersall 2019).

Kokemusta korostavan ontologian ja fallibilistisen instrumentalismien varaan rakentuvaa pragmatistista lähestymistapaa, käsitystä tiedon muodostumisesta kokeilevassa vuorovaikutuksessa sekä Deweyn ajatuksia kokemusten jakamisesta ja niistä oppimisesta osana demokraattista yhteiselämää voidaan pitää sosiaalitieteelliselle tutkimukselle luontevana ja ominaisena. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa onkin alettu esimerkiksi puhua osallistavasta paradigmasta (engl. *participatory paradigm*) (Guba & Lincoln 2005), Mode 2 -tiedontuotannosta (Nowotny ym. 2008)

sekä ”osallisuuskäännettä” seuranneesta yliopistojen ja käytäntöyhteisöjen yhteistoiminnallisista tutkimushankkeista (Facer & Pahl 2017a, 1). Näillä keskusteluilla on yhteys pragmatistiseen tietoteoriaan, sillä ne korostavat vuorovaikutuksellista tiedonmuodostusta.

Osallistava paradigma on nimetty Guban ja Lincolnin (2005, 195–196, 198–199) esittämässä sosiaalitieteellisen tutkimuksen jäsenyksessä uusimmaksi tutkimuksen paradigmaksi. Aiemmin sosiaalitieteellisessä tutkimuksen paradigmoiksi on luettu positivismi, postpositivismi sekä postmodernit paradigmat eli kriittinen teoria ja konstruktionismi. Osallistavalle paradigmalle on ominaista käytäntöyhteys, yhteistoiminnallisuus, kokemustiedon korostaminen, itsereflektio, yhteinen tiedonmuodostus ja käytäntöjen parantaminen. Nämä osallistavan paradigman piirteet kuvaavat pragmatismiin edellisessä luvussa tarkasteltua asemaa realismiin ja sosiaalisen konstruktionismin välillä.

Vaikka pragmatismi hahmottuukin osana osallistavaa paradigmaa, sillä on tunnistettavia yhtymäkohtia esimerkiksi sosiaalityössä peräänkuulutettuun, usein positivistiseen tutkimukseen pohjautuvaan näyttöön perustuvaan käytäntöön (engl. *evidence-based practice*) (Gambrill 2001). Pragmatismille ja näyttöön perustuvalla käytännöllä on yhteistä käytännön tarpeista nouseva kysymyksenasettelu, tutkimuksen hyödyntäminen käytännön toiminnan opastamisessa ja hyvinvoinnin edistämisessä, tutkimustiedon kriittinen reflektointi kyseisessä tilanteessa ja asiakkaan näkökulman huomioiminen sekä tilannetta koskevan hypoteesin kokeileminen ja seurausten arvioiminen.

Positivistisessa tutkimuksessa ja siihen perustuvassa suppeasti määritellyssä näyttöön perustuvassa käytännössä satunnaistetut koeasetelmat ja niiden meta-analyysit kuitenkin korotetaan muiden tutkimusmenetelmien yläpuolelle (Goldenberg 2009, 184). Pragmatismiin pohjautuvassa tutkimuksessa ja näyttöön perustuvassa käytännössä korostetaan sen sijaan reflektiivistä, kokeilevaa ja yhteistoiminnallista tiedonmuodostuksen menetelmää, tutkimusmenetelmien hierarkian hylkäämistä ja menetelmällisesti kussakin tilanteessa tarkoituksenmukaisen tutkimuksen soveltamista (Dewey 1910; 1929/1999, 112; Goldenberg 2009, 184; Gray ym. 2009, 62–63). Pragmatismiin lähtökohdat korostuvat ehkä paremmin näyttöä soveltavan tai hyödyntävän käytännön määritelmässä, jota on ehdotettu sosiaalityöhön sopivaksi (engl. *evidence-informed practice*) (Epstein 2010, 34).

Erona positivistiseen tutkimukseen, pragmatismiin pohjautuvassa tutkimuksessa tunnustetaan tutkijan asema tiedonmuodostuksessa ja

sitä reflektoidaan (Dewey 1908, 97). Koska pragmatismissa tavoitellaan käytännön kannalta hyvää tai hyödyllistä tietoa, edellytetään Deweyn demokratian periaatteiden mukaan myös laajemman yleisön osallistumista keskusteluun tavoiteltavista arvoista sekä tiedonintresseistä ja tutkimustulosten hyödyllisyyden arvioinnista (Anastas 2012, 162). Pragmatismilla onkin yhtymäkohtia Mode 2 -tiedontuotantoon ja yhteistoiminnalliseen tutkimukseen.

Mode 2 -tiedontuotannolla tarkoitetaan Nowotнын, Scottin ja Gibbonsin (2008, 245–247) mukaan tieteen ja yhteiskunnan välisen rajan hälventymistä: tiede ja yhteiskunta ”puhuvat toisilleen” eli muovaavat toisiaan. Mode 2- tiedontuotannossa tietoa tuotetaan käytännön ongelmien ratkaisemiseksi ja aidossa ympäristössä toimimisen pohjalta, ei vain erillisissä tutkimuslaitoksissa. Tutkimuskysymykset ja tieto eivät ole vain tutkijoiden toiminnan tulosta vaan myös muiden asiantuntijoiden tai kansalaisten jaetussa tiedontuotantoprosessissa muodostettua. Prosessissa, jossa eri toimijat ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja neuvottelevat tulkinnoista, ajatellaan syntyvän sosiaalisesti koeteltua (engl. *socially robust*) tietoa. Tietoa ei hahmoteta ideaaliseksi objektiiviseksi tiedoksi, vaan tutkijan ja kohteen vuorovaikutusta arvioidaan kriittisesti ja reflektiivisesti. Tiedon arvioinnin ehtona on sen hyödynnettävyys eli arviointia ei tee vain tiedeyhteisö vaan myös muut yhteiskunnan toimijat.

Yhteistoiminnallisella tutkimuksella tarkoitetaan niin ikään yliopiston ja käytäntöyhteisöjen yhteistä tiedonmuodostusta. Yhteistoiminnallisissa tutkimushankkeissa on Pahlin ja Facerin (2017, 219–222) mukaan tärkeää tunnistaa ajattelua rikastuttavat erot ja käydä dialogia erilaisista näkemyksistä. Sen sijaan, että osallistumista arvioitaisiin esimerkiksi vain Sherry Arnsteinin (1969) esittämän vallan hierarkian kaltaisen jaottelun mukaisesti, Kate Pahl ja Keri Facer esittävät, että yhteistoiminnallisessa tutkimuksessa voitaisiin laajentaa tarkastelua siihen, 1) miten erilainen tieto tulee näkyväksi ja tunnistetuksi, 2) miten ei-tietämistä osataan arvostaa ja 3) miten tieto hahmotetaan prosessina. Yhteistoiminnalliselle tutkimukselle on ominaista epälineaarisuus, kompleksisuus, odottamattomat seuraukset, epävarmuus ja materiaallinen kytköisyys. Esineet tai paikat voivat esimerkiksi häiritä tai tukea ideoiden syntymistä, nostaa esiin sekä auttaa ymmärtämään kokemuksia tai mahdollistaa käsitteiden tarkentamisen. Pahlin ja Facerin mukaan yhdessä muodostetut ideat myös konkretisoituvat artefakteiksi ja välittyvät niiden avulla eteenpäin.

Edellä kuvatut neuvottelevat ja dialogiset käytännöt tutkijoiden ja käytännön toimijoiden välillä ovat keskeisiä myös sosiaalityön käytäntötutkimuksessa (esim. Satka ym. 2005; Julkunen 2011; Saurama & Julkunen 2012; Uggerhøj 2011; 2013). Pragmatismia voidaan pitää käytäntötutkimukseen sopivana metateoriana, sillä Hothersallin (2019) mukaan se tarjoaa sosiaalityölle tutkimusentekoa ja käytäntöä yhdistävän viitekehyksen. Pragmatismiin pohjautuvan tutkimuksen tarkoituksena on auttaa käsitteellistämään ja ymmärtämään maailmaa sekä kokemuksia siitä ja toimimaan käytännössä. Pragmatismissa yhtä tiedonlajia tai -lähdettä ei pidetä toista ylivertaisempana, vaan niitä arvioidaan pragmatismin maksiimin valossa. Koska tieto ymmärretään toiminnassa rakentuvaksi, muuntuvaksi ja tarkentuvaksi, sosiaalityön asiakastyön yksilöllisiin tilanteisiin pohjautuvan kokemustiedon merkitys vahvistuu. (mt.)

Pyrkimys käytäntöjen kehittämiseen ja vuorovaikutteiseen tiedonmuodostukseen on ominaista myös osallistuvassa ja valtaistavassa arvioinnissa (Fetterman 2001; Kivipelto 2008) sekä tulosten hyödynnettävyyttä ja käyttökelpoisuutta korostavassa arviointitutkimuksessa (Patton 1997, 299). Pragmatismia voidaan pitää sopivana metateoriana esimerkiksi tulosten hyödynnettävyyttä korostavalle arviointitutkimukselle, jossa yhdessä käytännön toimijoiden kanssa pyritään luomaan ennen kaikkea käyttökelpoista tietoa, mikä tarkoittaa joustavuutta käytettävien tutkimusasetelmien ja -menetelmien osalta sekä valmiutta sivuuttaa tieteenfilosofiset kiistakysymykset (Patton 1997, 291–299).

Yhteistyössä toteutetut tai yhteistoiminnalliset käytännön arvioinnit ovat kytköksissä sosiaalityön käytäntötutkimukseen, sillä niillä on samankaltaiset käsitykset tutkijan roolista ja osallistujien suhteista, tutkimuksen tavoitteesta, käytettävistä metodologioista sekä tiedon luonteesta ja levittämisestä (Julkunen 2016, 63–64). Käytäntötutkimus ei kuitenkaan tarkoita pelkkää arviointitutkimusta, vaan kyseessä voi myös olla uusia teorioita tai menetelmiä luova tutkimus. Tällöin käytäntötutkimuksellinen lähestymistapa edellyttää, että tutkijat ja ammattilaiset jatkavat yhdessä teorian tai tiedon pohjalta käytäntöjen kehittämistä. (Uggerhøj 2011, 70.)

Pragmatismiin pohjaavassa tutkimuksessa arvostetaan metodologista moninaisuutta ja ollaan valmiita käyttämään tutkimusongelman edellyttämiä menetelmiä (Dewey 1929/1999, 112; Kilpinen ym. 2008, 11). Vaikka pragmatismiin sopii kokeellinen tutkimus, Määttänen (2009, 19) tarkentaa, ettei Deweyn lähtökohtana ollut sellainen kova metodologi-

nen naturalismi, jossa edellytetään sitoutumista vain luonnontieteellisiin menetelmiin. Se merkitsisi Deweyn mukaan metodista ylivaltaa ja voisi johtaa sellaisten ongelmien sivuuttamiseen, joita ei kyseisen metodin avulla voida tutkia (mt.). Dewey (1946/2006, 216) arvosti luonnontieteellistä, kokeellista tutkimusta mutta hän esitti, että yhteiskuntatieteissä ei tehtäisi kokeita tutkimusta varten vaan tutkimus voitaisiin liittää politiikkojen ja sosiaalisen toiminnan toimeenpanon tutkimukseen (myös Alhanen 2013, 210–211). Tällainen tutkimustapa muistuttaa esimerkiksi naturalistista arviointitutkimusta, joka eroaa kokeellisesta tutkimuksesta siksi, ettei tutkija pyri muuttamaan tai manipuloimaan tilannetta itse (Patton 1997, 278).

Aina kokeellisen tutkimuksen tekeminen muuttamalla tutkimuskohdetta ei ole edes mahdollista vaan kokeilu voi tarkoittaa oman havainnointipaikan tai -välineiden vaihtamista, jolloin uudesta näkökulmasta voidaan havaita jotain uutta (Dewey 1929/1999, 78). Kokeellisen tutkimuksen lisäksi pragmatismiin pohjautuva tutkimus voi olla myös teoreettista tai historian tutkimusta (Anastas 2012, 162) ja pragmatismia voidaan soveltaa laadullisten aineistojen analyysissä (Tavory & Timmermans 2014). Pragmatistisen tutkimusmetodologian määrittely olisi vastoin pragmatismiin sisältyvää avoimuutta, metodologista ja teoreettista inklusiivisuutta sekä tilannesidonnaisuutta (Hothersall 2016; 2019).

Kuten C. Wright Mills (1959/2015, 255) on kirjoittanut, tutkijan tulisi välttää metodin palvontaa ja joustamattomia menetelmiä sekä vastustaa tekniikoiden valtaan pääsyä. Sen sijaan Mills ajatteli, että tutkijan tulisi olla mielikuvitustaan käyttävä ”tutkimuksen käsityöläinen”, joka on itse oma metodologinsa ja teoreetikonsa. Pragmatismiin pohjautuvasta tutkimuksesta olennaista on pragmatistinen asenne, joka tarkoittaa käytännön tarpeista nousevien kysymysten valitsemista sekä kokeilevaa ajattelua, jossa hyödynnetään erilaisia tutkimuksia ja muuta tietoa, muodostetaan hypoteeseja ja valitaan käytännön seurausten tarkastelun eri näkökulmista mahdollistavia, kussakin tilanteessa tarkoituksenmukaisia tutkimusasetelmia ja -menetelmiä. Instrumentaalisuudesta seuraa, että tiedon muodostuksessa käytettyjen välineiden arvioiminen on tärkeää tutkimusprosessin alussa suhteessa kyseiseen tilanteeseen ja ongelmaan sekä lopussa suhteessa saavutettuihin tuloksiin.

3.3 Eri toimijoiden osallisuus tiedonmuodostuksessa

Erilaisten tutkimusparadigmojen keskeiset erot koskevat paitsi käsityksiä todellisuuden ja tiedon luonteesta myös tutkimuksen luotettavuudesta sekä tutkijan ja osallistujien positiosta. Positivistisissa paradigmoissa ja perinteisessä empiristisessä tutkimuksessa tutkijan rooli on yleensä etäinen ja ulkopuolinen; hänen osallistumisensa käytännössä voidaan tulkita heikentävän tutkimustulosten luotettavuutta. (Guba & Lincoln 2005; Nowotny ym. 2008.) Pragmatismissa tutkijan rooli voi olla lähempänä ”maltillista konstruktionismia” (Saurama 2016, 94) ja postmoderneja paradigmoihin perustuvia tutkimuksellisia lähestymistapoja, joissa tiedonmuodostus tapahtuu vuorovaikutuksessa tutkimukseen kytkeytyvien ihmisten kanssa ja tutkija on aktiivinen toimija (Guba & Lincoln 2005, 195–196, 198, 201; Nowotny ym. 2008, 245–247).

Toisaalta pragmatismi ei myöskään ole konstruktionistisen postmodernin tutkimuksen lailla relativistista, vaan siihen liittyy olennaisesti vaade tiedon käyttökelpoisuuden arvioimiselle (Martela 2015a). Lisäksi postmoderneissa paradigmoissa ei välttämättä tunnisteta kokeilujen merkitystä ja niissä tietoa voidaan pitää pelkän ajattelun ja puheen varaan rakentuvana. Jamesin (1907/2008, 51) mukaan pelkkiä kielellisiä ratkaisuja välttelevä pragmatismi muistuttaa positivismia. Myöskään Deweyn (1916a, 8) mukaan tutkimusta ei voi tehdä nojatuolista käsin, vaan tutkijan on konkreettisesti kokeiltava auttaako tieto jäsentämään tai ratkomaan ongelmallista tilannetta. Kokeilujen tekeminen käytäntöjen muuttamiseksi ja kehittämiseksi yhdistääkin pragmatismia pikemmin postpositivistisiin paradigmoihin, etenkin jos hyväksytään esimerkiksi kriittiselle realismille Mikko Mäntysaaren (2005, 90–91) mukaan ominainen metodologinen moninaisuus ja havaintoja tekevän tutkijan osallisuus tiedonmuodostuksessa.

Toisaalta pragmatismissa tiedonmuodostuksen lähtökohtana on eliön ja ympäristön välinen vuorovaikutus (Dewey 1920/2012, 121) ja tiedon ymmärretään muodostuvan sosiaalisessa kanssakäymisessä ja rakentuvan kielellisesti (James 1907/2008, 164) sekä totuuden olevan tutkijoiden yksimielinen näkemys (Peirce 1878/2001, 171). Tästä seuraa, että pragmatismiin sopii sosiaaliseen konstruktionismiin liitetyn toimijaverkkoteorian ajatus siitä, että ihmiset ja ei-inhimilliset toimijat, kuten esineet ja asiat muovaavat toimintaa ja tiedon rakentumista (Latour 1987; Miettinen 2000, 70). Toimijaverkkoteoriassa edellytetään kuitenkin

kin käytännön toiminnan ja koettelujen tutkimista toimijuuden havaitsemiseksi. Sosiaalityössä tämä tarkoittaa, että sosiaalityön ammattilaisten ja palvelunkäyttäjien lisäksi myös ympäristön elottomat esineet ja asiat voidaan tunnistaa tiedonmuodostusprosessissa toimijoiksi.

Ammattilaisten osallistuminen tutkimukseen on alettu huomioida sosiaalityön käytäntötutkimuksen piirissä, kun taas muuten sosiaalityön tutkimuksessa ammattilaiset on tyypillisesti nähty tutkimuksen tiedonkeruun kohteiksi tai tutkimustiedon soveltajiksi. Sosiaalityön käytäntötutkimuksessa ammattilaiset tai käytäntöyhteisöt osallistuvat tutkimuksen kohteen määrittelyyn, tutkimusaineiston keruuseen tai tutkimustulosten reflektointiin (esim. Uggerhøj 2011; 2013; Satka ym. 2016). Käytäntötutkimus voi sisältää myös ammattilaisten omasta työstään tekemää tutkimusta (Uggerhøj 2013, S53), mutta Suomessa käytännön sosiaalityössä ei juurikaan ole tutkimuksen tekoa tukevia rakenteita, toisin kuin lääketieteen tutkimuksessa. Ylipäättänsä pysyviä tiedonmuodostuksen käytännön sosiaalityön osaksi kytkeviä rakenteita on kehitetty vain vähän (Yliruka 2015, 23).

Pragmatismi tarjoaa tietoteoreettisen perustan praktikkotutkimuksen tekemiselle, sillä siinä korostuu tiedonmuodostuksen ja käytännön toiminnan yhteys, kokemustiedon arvostus, tulkintojen käytännöllinen koettelu ja käytäntöjen parantaminen. Koska tutkijan asema on pragmatistisessa epistemologiassa osallistuva ja aktiivinen, praktikkotutkijan asema ja ulkopuolisuuden puute ei lähtökohtaisesti ole ongelma tiedon luotettavuudelle tai oikeutukselle, kunhan prosessi on reflektoitu ja tutkija refleksiivinen. Tutkimuksen luotettavuus perustuu tarkoituksenmukaisten menetelmien käyttöön ja käytännöllisten seurauksien tarkasteluun. Lisäksi tutkijayhteisöllä on merkittävä asema tiedon paikkansa pitävyyden varmistamisessa.

Palvelukäyttäjien osallistuminen sosiaalipalveluiden kehittämiseen ja tutkimukseen on alkanut yleistyä 2000-luvulla. Aila-Leena Matthiesin (2017, 151–152) mukaan voidaan puhua osallistumisparadigmasta, jota ovat vahvistaneet emansipatoriset, kokemustietoa esiin tuovat kansanliikkeet ja demokratian uudistamista koskevat keskustelut. Osallistumisparadigmaan liittyy ajatus asiakkaiden osallistumisesta hyvinvointipalveluiden kehittämiseen, minkä ajatellaan parantavan kehittämistuloksia sekä edistävän yhteiskunnan demokratisoitumista ja palvelunkäyttäjien kokemusta kuulluksi tulemisesta. Toisaalta osallisuusparadigmaan liittyy petoksen mahdollisuus, jos osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet eivät ole aitoja ja pysyviä. Lisäksi puheissa ja politiikkapapereissa ko-

rostettu kuluttajakansalaisten demokraattinen osallistuminen näyttää käytännön politiikkaohjelmissa kääntyvän erityisesti heikossa ja marginaalisessa asemassa oleviin kansalaisiin kohdistettaviksi osallistaviksi velvoitteiksi ja sanktioiksi (Matthies ym. 2018, 13).

Hyvinvointipalveluissa osallisuuden on hahmotettu tarkoittavan eri asioita. Asiakas voi osallistua oman elämäntilanteensa kartoittamiseen, vastata palveluiden toimivuutta ja muutostarpeita selvittäviin kyselyihin tai haastatteluihin, osallistua kumppanina kehittämiseen tai osallistavaan toimintatutkimukseen tai osallistua käyttäjäjohtoiseen kehittämistoimintaan tai tutkimukseen (Toikko & Rantanen 2009, 96–98; Järvikoski ym. 2017, 74). Asiakkaiden osallistumisesta puhutaan myös kokemusasiantuntijatoimintana, jolla voidaan palveluiden kehittämiseen osallistumisen lisäksi tarkoittaa kokemusasiantuntijan opiskelijoille, ammattilaisille tai muille palvelunkäyttäjille antamaa koulutusta, yleiseen asenneilmapiiriin vaikuttamista tai palvelutoiminnan tuottamista vertaisena (Ahola 2017, 305; Matthies 2017, 156).

Sosiaalityössä asiakkaiden osallistumisen kehittämiseen on arvioitu olevan myös asiakkaille itselleen hyödyllistä. Omien kokemusten käsittely kehittämissryhmässä voi auttaa jäsentämään niitä, irrottautumaan menneistä ja luomaan positiivisia tulevaisuusnäkymiä (Palsanen & Kääriäinen 2015). Kehittäjäasiakkaana toimiminen kohottaa asiakkaiden itsetuntoa ja arkista toimintakykyä ja on voimaannuttava ja kuntouttava kokemus (Videmsek 2014, 70; Palsanen & Kääriäinen 2015; Hietala & Rissanen 2017, 169; Tuomisto & Rännäli 2017, 258).

Tutkimusten mukaan poliitikkojen, viranomaisten ja tutkijoiden osoittama kunnioitus ja kiinnostus palvelunkäyttäjien kokemuksia kohtaan on asiakkaille rohkaiseva ja kansalaisuutta vahvistava kokemus (Matthies 2017, 155). Heikki Ikäheimo (2008, 22–24) on yhdistellyt Axel Honnethin eri teoksissa esittämiä kuvauksia ihmisten välisistä tunnustusasenteista tai tunnustussuhteista. Ikäheimo nimeää niiden pohjalta kolme suhdetta: 1) rakastamisen eli ei-välineellistävän välittämisen toisesta, 2) kunnioittamisen eli toisen kohtelemista järjellisenä itsemäärävänä subjektina ja 3) yhteistoiminnallisen arvostamisen eli toisen arvostamisen kumppanina, joka on kykenevä myötävaikuttamaan yhteisten päämäärien saavuttamiseen. Vastavuoroiset tunnustusasenteet näyttävät olevan keskeisiä asiakkaiden osallistuessa kehittämiseen, jolloin korostuvat etenkin kunnioittaminen ja yhteistoiminnallinen arvostaminen. Esimerkiksi Anneli Pohjola (2017, 318) on jäsentänyt asiakkaiden osallistumista sosiaali- ja terveystalouden kehittämisen ja vai-

kuttamistoimintaan koskevan keskustelun pohjalta, että yhteistoiminnan edellytyksenä ovat ammattilaisten ja asiakkaiden toimivat keskinäiset suhteet, tasavertainen ja dialoginen kohtaaminen, luottamus, kunnioitus ja vastavuoroisuus sekä vastuun ja vallan jakaminen.

Osallistumisen hyötyjen korostamisessa yksilön kuntoutumiselle on kuitenkin noudatettava varovaisuutta, ettei suhde ammattilaisiin jää hoidolliseksi ja huomio kiinnity palveluissa tapahtuvien muutosten sijaan vain osallistujien elämässä tapahtuviin muutoksiin (Ahola 2017, 295). Tutkimuksessa palvelunkäyttäjäosallisuuteen kohdistuu kriittisiä huomioita siitä, että kehittämistoiminnan tavat toistavat perinteisiä työntekijän ja asiakkaan rooleja (Barnes 2008, 462), toiminnassa huomio kohdistuu vain pienempiin, ratkaistavissa oleviin ongelmiin (Hodge 2005, 169; Carr 2007, 267) tai palvelunkäyttäjille ei jaeta valtaa vaan heidän konsultaationsa on joko näennäisosallisuutta tai sitä käytetään vain ammattilaisten ja johdon mielipiteiden pönkittämiseen (Arnstein 1969; Beresford 2002, 102; Carr 2007, 268; Cowden & Singh 2007, 15–16; Toikko 2014, 175).

Vaikka erilaisia asiakasdemokratian sovelluksia on kehitetty useissa hankkeissa, niistä on tuotettu vain vähän tutkimustietoa eikä kokoavaa analyysiä ole tehty, mistä johtuen asiakkaiden kehittämisosallisuutta ja -rakenteita koskeva tieto ja käsitteistö on vielä hajanaista (Pohjola 2017, 316). Matthiesin (2017, 154, 159–161) mukaan erilaiset osallistumishankkeet voivat myös edistää osallistumisen petosta ja näennäisosallisuutta, jossa asiakkaat saavat vain kokeilla vaikuttamista ilman, että vaikuttamismahdollisuudet olisivat pysyviä. Suomessa ei ole Matthiesin mukaan tehty laajamittaista tutkimusta siitä, miten palvelunkäyttäjien osallistuminen on vaikuttanut palveluihin.

Materiaalisten tai ei-inhimillisten esineiden ja asioiden merkityksen tutkiminen on vahvistunut käytäntökäänteeseen ja toimijaverkkoteorian myötä (Miettinen 2006, 390). Esimerkiksi yhteistoiminnallisessa tutkimuksessa on huomioitu toimijaverkkoteorian mukaisesti materiaallinen ulottuvuus, sillä artefaktien ja paikkojen on huomattu vaikuttavan tiedonmuodostukseen (Pahl & Facer 2017, 219–220). Sosiaalityössä toimijaverkkoteoriaa on sovellettu esimerkiksi innovaatioiden kehittämistä ja levittämistä koskevissa tutkimuksissa (esim. Pohjola & Koivisto 2013; Yliruka & Hänninen 2014).

Toimijaverkkoteoriassa on keskeistä ajatus ei-inhimillisten esineiden ja asioiden toimijuudesta osana toimijoiden verkostoa. Ei-inhimillinen toimijuus paljastuu käytännön koetteluissa ilmenevässä kyvykkyy-

dessä muuttaa, muovata, vastustaa tai tukea toimintaa. (Callon 1986; Latour 2005, 53.) Tämän tutkimuksen suunnittelututkimuksessa yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, kuinka avokonttoritilassa yhteistyö tiimin työntekijöiden kesken on tiivistä, sillä avoimessa tilassa ”on pakko keskustella ja mun mielestä se on vaan hyvä juttu”. Koska ei-inhimillinen toimija eli fyysinen tila ”pakotti” työntekijät keskustelemaan, tilalla voidaan katsoa olevan toimijuutta, joka tukee yhteistyötä. Toisaalta työntekijät kokivat avokonttoritilan vaikeuttavan keskittymistä, jolloin tilan toimijuus ei ole siellä toimivien ihmisten ja organisaation toiminnan tavoitteita yksinomaan tukevaa.

Ei-inhimillisen toimijuuden huomioimista tiedonmuodostuksessa voidaan pitää toimijaverkkoteorian lisäksi myös pragmatismille ominaisena, sillä pragmatismissa kokemus ja sen myötä tieto muodostuu ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksessa (Dewey 1920/2012, 120–121). Tieteenfilosofisesti toimijaverkkoteoriaa ja pragmatismia yhdistää epistemologinen käsitys tiedosta eri toimijoiden yhteistoiminnan tuloksena ja ontologinen käsitys prosessimaisesta, muuttuvasta, ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksessa rakentuvasta maailmasta. Tätä käsitystä voidaan nimittää relationaaliseksi ontologiaksi, jossa Juha Koiviston (2006, 57) mukaan todellisuus hahmotetaan ihmisten, esineiden ja asioiden välisinä suhteina.

Pragmatistiseen metateoriaan pohjautuvassa sosiaalityön kehittämisessä ja tutkimuksessa tiedonmuodostus tapahtuu inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa, jossa pyritään ratkaisemaan käytännön toiminnan kannalta tärkeää ongelmaa sen vaatimia menetelmiä käyttäen ja siten, että eri toimijoiden näkökulmat, tieto ja tiedonlajit huomioidaan. Koska maailma on prosessimainen, myös tutkimuksen lähtökohtana on muutoksen ja relaatioiden ymmärtäminen sekä tiedonmuodostuksen prosessimaisuus, joka muuttaa myös siihen osallistuvia ja prosessissa oppivia toimijoita. Tutkimusprosessissa tutkija ei ole etäinen katselija, vaan aktiivinen osa tiedonmuodostusprosessia, mikä luo sosiaalityöntekijöille edellytyksiä tutkia myös omaa työtään. Vaikka pragmatismista ei seuraa jonkin tutkimusmenetelmän suosiminen, metodologisesti on kuitenkin tärkeää, että hypoteeseja arvioidaan käytännön toiminnassa kokeillen ja suhteessa siihen, miten ne auttavat ihmisiä toimimaan.

4 Käytäntötutkijana kentällä - tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimusprosessin kuvaus

Tutkimus alkoi osana Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan ja Heikki Waris -instituutin Hyvän olon tila -hanketta (2012–2013), jonka tavoitteena oli tuottaa tietoa sosiaalityön palveluympäristöjen merkityksestä ja kehittää niitä yhdessä käytännön toimijoiden kanssa. Tutkimuksellinen kiinnostukseni kohdistui sosiaalipalveluiden ja palveluympäristöjen kehittämistä koskeviin kysymyksiin. Tutkimuskohteen tarkentumiseen kehittämisen menetelmään vaikutti erityisesti se, että Hyvän olon tila -hankkeessa alettiin soveltaa kokeilemalla kehittämistä (Lovio & Muurinen 2013), joka oli tuolloin etenkin julkisissa sosiaalipalveluissa ”uusi” lähestymistapa.

Väitöskirjan empiirinen tutkimus muodostuu kolmessa erillisartikkelissa julkaistuista osatutkimuksista. Osatutkimuksista kaksi on tehty osana Hyvän olon tila -hanketta ja kolmas osatutkimus on tehty hankkeen päätyttyä. Kaikki osatutkimukset asettuvat kehittämisen ja tutkimuksen rajapinnalle: tutkimukseni on joko tukenut työyhteisöjen kehittämistoimintaa tai kehittämistoiminta on tuottanut tutkimusaineistoa. Koska kaikki erillisartikkeleissa raportoidut osatutkimukset liittyvät käytännön kannalta relevanttien kysymysten tarkasteluun tai näköpiirissä oleviin päämääriin ja ne on toteutettu vuorovaikutuksessa käytännön toimijoiden kanssa, niitä voidaan pitää pragmatistisen tutkimuksen piiriin sopivina.

Koska suunnittelututkimuksessa olin tutkijana ulkopuolinen ja tutkimusasetelma oli melko perinteinen, suunnittelututkimus voidaan käytäntötutkimuksen sijasta paikantaa sosiaalityön käytäntöjä ja kehittämistoimintaa koskevaksi tutkimukseksi. Toisaalta hyödynsin aineistoa, jossa toiset tutkijat ohjasivat kehittämiseen liittyviä työntekijöiden ja lähiesimiesten keskustelutilaisuuksia, ja erityisesti siksi tutkimusta voidaan luonnehtia myös sosiaalityön käytäntötutkimukseksi. Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimukset paikannan käytäntötutkimukseksi, sillä tutkimus ja kehittäminen liittyvät yhteen. Toisaalta tutkimusintressit ohjasivat kehittämistä ja toisaalta tutkimus liittyi organisaatioiden tunnistamaan ongelmaan ja kehittämistarpeeseen.

Suunnittelututkimus (2010–2013) on tapaustutkimus suomalaisessa sosiaalityössä uudenlaisen toimitilaratkaisun kehittämisprosessista ja siinä analysoidaan elollisten ja elottomien toimijoiden vuorovaikutusta ja toimijuutta. Vaikka tutkimuksen kohteena oli kehittämisen prosessi, kyseessä ei ole käytännön kehittämisprosessia muovaava tai arvioiva arviointitutkimus (Patton 1997, 24). Tutkimus erottuu arvioinnista siksi, että sitä ei ohjannut arvioinninintressi vaan tavoitteena oli kehittämisprosessiin liittyvän toimijuuden ymmärtäminen ja toimijuuden vasta-veroisen muotoutumisen kuvaaminen (Mäntysaari 2001, 5; Robson 2001, 25). Rajanveto arvioinnin ja tutkimuksen välillä ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, etenkin kun myös tutkimuksessa tapahtuu arvottamista (Mäntysaari 2001, 5; Kivipelto 2008, 13).

Suunnittelututkimus noudattaa Deweyn (1946/2006, 216) ehdotusta soveltaa luonnontieteille ominaista kokeellista tutkimusta yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa siten, että tutkimus liitettäisiin erillisten kokeiden sijaan uudistusten ja muutosten tutkimukseen. Dewey ei kuitenkaan eritellyt yhteiskunnallisten muutosten koasetelmien kontrollointiin liittyviä vaikeuksia, vaikka tunnistikin erot (Alhanen 2013, 211). Suunnittelututkimuksessa tutkimusaineistoa on kerätty ennen ja jälkeen uusiin tiloihin siirtymistä, mikä mahdollisti käytännön toiminnassa muovautuvien toimijuuksien sekä toimijoiden ja tilojen relaatioiden tarkastelun. Lisäksi eri ajankohtina kerätty aineisto mahdollisti ajallisen variaation analysoimisen (Tavory & Timmermans 2014, 72). Jos tutkimuksen ensisijaisena tiedonintressinä olisi kehittämisprosessin arviointi, kyseeseen olisi voinut tulla esimerkiksi naturalistinen arviointi, jossa tutkija seuraa prosessia ja pyrkii välttämään siihen vaikuttamista (Patton 1997, 278).

Suunnittelututkimuksen tutkimusaineisto muodostuu tilojen suunnitteluprosessin aikana työntekijöille järjestettyjen kehittämistilaisuuksien litteroiduista keskusteluista, taustoittavista hallinnollisista asiakirjoista sekä uusien tilojen käyttöönoton jälkeen tehdyistä työntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluista. Huomioimalla työntekijöiden ja asiakkaiden kokemustieto sekä heidän kuvauksensa ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksista tutkimuksessa on pyritty pragmatismille ominaiseen holistiseen tiedonmuodostukseen. Tutkimuksen kytkemistä uutta kokeilevaan kehittämisprosessiin voidaan pitää instrumentaalisesti perusteltuna siksi, että osallistujilla oli käytäntöön pohjautuvaa kokemustietoa. Vastavaa tietoa ei olisi voitu tavoittaa esimerkiksi vain kysymällä perinteisissä

toimitiloissa työskenteleviltä ammattilaisilta, mitkä asiat vaikuttavat tilojen kehittämiseen ja avokonttoriin sosiaalityön työympäristönä.

Osatutkimuksen analyysi on tehty käyttämällä sisällönanalyysiä siten, että aineisto ensin on jaettu kahteen osaan: suunnitteluvaiheeseen ja uusissa yksiköissä toimimisvaiheeseen. Tämän jälkeen kumpaankin vaihetta koskevat pelkistykset on ryhmitelty alaluokkiin ja teemoiteltu (Tuomi & Sarajärvi 2008, 109). Tuloksissa kuvataan kumpaakin toimitilaa erikseen mutta myös tapauksia selittäviä eroja vertaillen (Yin, 2009, 57). Erityisesti toimijaverkkoteoriassa esitetyt käsitteellistykset ei-inhimillisestä toimijuudesta ja sen käytännöllisten vaikutusten tarkastelusta (Latour 2005) toimivat instrumentalismien mukaisesti analyttisinä apuvälineinä auttaen tiedostamaan kehittämisprosessiin kytkeytyvän ei-inhimillisen toimijuuden. Osatutkimuksen merkitys yhteenvetoluvun synteesianalyysille on, että se mahdollistaa kokeilevan lähestymistavan ehtojen reflektoinnin suhteessa isoon kehittämisprosessiin, jossa ei edetä tekemällä pieniä kokeiluja.

Menetelmätutkimuksessa (2012–2013) kuvaillaan kokeilujen tekemisen metodia ja sen vaiheita sekä eritellään kokeiluihin vaikuttaneita toimijoita ja kokeiluissa osallistujille muodostunutta toimijuutta. Kuten suunnittelututkimuksessa, myös menetelmätutkimuksessa toimijaverkkoteoria toimi analyttisenä apuvälineenä, joka auttoi tunnistamaan ei-inhimillisen toimijuuden ja kuvaamaan kehittämistä käänösprosessina (Callon 1986). Menetelmätutkimus asettuu juurevasti pragmatismiin, sillä siinä on pyritty samaan aikaan ratkomaan konkreettisia käytännön ongelmia kehittämällä sosiaalitoimistojen tiloja sekä tuottamaan tietoa kokeilemalla kehittämisen hyödyntämisestä sosiaalipalveluissa. Kyseisen tutkimuksen tiedonintressi on kehittämismenetelmän kuvaamisessa ja toimijuuksien analysoimisessa, ei arviointitutkimuksen lailla tiedon tuottamisessa tehtyjen kokeiluiden seurauksista.

Menetelmätutkimuksessa kerätty tutkimusaineisto liittyy kuuteen Hyvän olon tila -hankkeen aikana tehtyyn kokeiluun. Kokeilut olivat hyvin pieniä ja kevyitä toteuttaa, kuten viikonmittaisen kahvilatoiminnan tai työntekijöitä esittelevän valokuvataulun kokeileminen sosiaalitoimiston aulassa. Menetelmätutkimuksessa tutkimusaineistona ovat valittuihin kuuteen kokeiluun 1) osallistuneiden ammattilaisten, opiskelijoiden ja esimiesten ryhmä ja/tai yksilöhaastattelut sekä 2) tutkijoiden omasta toiminnasta kertynyt kokemustieto, jonka aseman pragmatistinen tutkimus tunnistaa. Tutkimusaineisto on analysoitu teoriaohjautuvalla sisällönanalyysillä (Tuomi & Sarajärvi 2008, 117), jossa pelkistetyistä

ilmauksista muodostetut alaluokat yhdistettiin pääluokiksi toimijaverkkoteoriassa esitetyn nelivaiheisen käänösprosessin mukaisesti (Callon 1986). Lisäksi analyysissä paikannettiin aineistolähtöisesti kokeilujen muotoutumiseen ja tuloksiin vaikuttaneet toimijat, jollaisiksi tunnistettiin toimijaverkkoteorian mukaisesti myös elottomat asiat.

Koska tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella kokeiluiden käyttämistä sosiaalipalvelujen kehittämisessä, osallistujien ja tutkijoiden kokemustieto kokeilumenetelmän soveltamisesta oli tutkimuksen kannalta tärkeää ja instrumentaalisesti perusteltua. Jos osallistujilta olisi vain kysytty ”millaista kokeileminen sosiaalipalveluiden kehittämisessä voisi olla” ilman, että heillä olisi omaa kokemusta asiasta, ei tutkimuskysymykseen vastaaminen olisi ollut mahdollista. Kokeiluiden tekemistä yhdessä ja aineiston keruuta ryhmähaastattelussa voidaan pitää perusteltuna siksi, että kehittäminen on yleensä tiimin yhteistä toimintaa ja siten tutkimusasetelma vastasi käytäntöä.

Yhteiskehittämistutkimus (2015) lähti liikkeelle menetelmätutkimuksen aikana kertyneistä kokemuksista kehittäjäasiakkaiden osallistumisesta kokeiluiden ideointiin tai arviointiin. Ensimmäinen hypoteesini oli, että kokeilut voisivat toimia yhteiskehittämisen menetelmänä, josta seuraisi parempien palveluiden kehittämistä tukevaa moninäkökulmaista tietoa. Toisena hypoteesinani oli, että kokeiluiden käyttäminen yhteiskehittämisen menetelmänä mahdollistaisi kehittäjäasiakkaille vaikuttamisen kehittämistoimintaan ja demokratisoisi palvelutoimintaa. Hypoteesi pohjautuu Deweyn (1916/1997b, 99, 305) esittämiin ajatuksiin demokratiasta yhteiselämän muotona, jossa ihmiset jakavat kokemuksia ja voivat osallistua yhteistä toimintaa koskeviin kokeiluihin (myös Alhonen 2013, 229–234). Palvelujen demokratisoitumista pidetäänkin usein itseisarvona, kun asiakkaiden osallisuutta pyritään lisäämään hyvinvointipalveluissa (Matthies 2017, 153). Lisäksi tutkimus liittyi organisaation konkreettiseen tarpeeseen kehittää sosiaalista kuntoutusta sekä pyrki tuottamaan käytännön toiminnalle hyödyllistä tietoa, ja siten se on pragmatistista tutkimusta.

Osatutkimuksessa hypoteesien testaamiseksi kokeiltiin ja analysoitiin sosiaalipalveluiden asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistä ryhmää, jossa käytettiin kehittämismenetelmänä kokeiluja. Tutkimusjakson aikana ryhmä kokoontui ensin kolme kuukautta viikoittain ja tauon jälkeen viikoittaisia kokoontumisia jatkettiin vielä reilun kolmen kuukauden ajan. Mukana oli 2–7 vapaaehtoista, noin 30–65 -vuotiasta kehittäjäasiakasta, jotka olivat osallistuneet aiemmin organisaation ryhmätoimintaan

tai olivat muuten ryhmänvetäjille tuttuja. Ryhmällä oli lisäksi kaksi vetäjää ja ryhmään osallistui myös kaksi muuta sosiaalialan ammattilaista.

Ryhmässä kehittäjäasiakkaatideoivat ja toteuttivat yhdessä ammattilaisten kanssa palvelukokeiluja esimerkiksi leipäjonossa ja sosiaalitoimistojen auloissa pidettävästä kahvilatoiminnasta sekä kahdesta erilaisesta sosiaalisen kuntoutuksen ryhmästä. Lisäksi ryhmäläiset kommentoivat organisaation pyynnöstä erilaisia dokumenttiluonnoksia ja puhuivat erilaisissa seminaareissa. Kehittäjäasiakkaiden itsensä ideoimaa palveluiden kehittämiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävää toimintaa voidaan pitää osoituksena osallistuvasta kansalaisuudesta, joka haastaa aktiivisia ja objektivoivia osallistamiskokeiluja (Matthies ym. 2018, 14). Kehittämiskokeiluista kertynyt työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden kokemustieto mahdollisti käytännön seurausten arvioimisen, mikä on pragmatistisen tietokäsityksen mukaista.

Tutkimusaineistona ovat tutkimusjakson puolivälissä ja lopussa tehdyt osallistujien yksilö- ja/tai ryhmähaastattelut. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysillä, jossa aineisto teemoiteltiin 1) kehittäjäasiakkaiden kokemuksiin vaikuttamisesta 2) kehittäjäasiakkaiden kokemuksiin ryhmän seurauksista heille itselleen ja 3) kehittäjäasiakkaiden ja muiden toimijoiden suhteiden kuvaukseen. Ensimmäisen teeman sisällä aineisto eriteltiin kuvauksiin vaikuttamisen ja ei-vaikuttamisen kokemuksista ja kuvauksia analysoitiin suhteessa ryhmän kehittämistoiminnan muotoihin. Kolmannen teeman aineisto eriteltiin kehittäjäasiakkaiden suhteisiin ammattilaisiin, organisaatioon ja muihin palvelunkäyttäjiin. Erityisesti nämä kaksi teemaa koskivat hypoteeseja asiakkaiden vaikuttamisen ja organisaation demokratisoitumisen yhteydestä kokeilevaan toimintaan.

Toisen teeman sisällä aineisto eriteltiin kehittäjäasiakkaiden kokemuksiin kansalaisuuden, itsetunnon ja sosiaalisten suhteiden vahvistumisesta sekä arjen toimintakyvyn kasvuun. Nämä asiakkaiden kuvaamat seuraukset sekä heidän kokemuksensa mahdollisuudesta vaikuttaa ovat keskeisiä valtaistumisen osa-alueita (Kivipelto & Kotiranta 2011, 126–127). Lisäksi kahdessa haastattelussa asiakkaat käyttivät voimaantumisen käsitettä kuvatessaan vaikuttamismahdollisuuksien ja heidän asiantuntijuuteensa kohdistuneen arvostuksen kasvua. Koska käsitteen määrittelyssä on pragmatismien mukaan olennaista käytännöllisten seurausten tarkastelu, tutkimuksen johtopäätöksissä ryhmätoiminnan on aineiston sisältämien erilaisten toiminnan seurausten kuvausten perusteella argumentoitu olevan asiakkaille voimaannuttavaa. Johtopäätök-

siä tukee se, että tutkimuksen tuloksista on keskusteltu ryhmän kanssa. Tätä pilottitutkimuksessa esiin nousutta käsitystä voitaisiin kuitenkin jatkotutkimuksessa tutkia sopivien menetelmien tai mittareiden avulla. Jatkotutkimus voisi tuottaa varmempaa tietoa ja auttaa varmistamaan, että kaikki voimaantumisen määritelmän kriittiset ja radikaalit ulottuvuudet on huomioitu, sillä käsite on Mäntysaaren (2009, 101) mukaan sosiaalityössä arkipäiväistynyt.

Tutkimusasetelmana ammattilaisten, kehittäjäasiakkaiden ja praktikotutkijan ryhmään osallistumista ja yhteisiä ryhmähaastatteluita voidaan pitää instrumentaalisesti perusteltuina siksi, että niissä tapahtui dynaamista tiedonmuodostusta ja vastavuoroista oppimista yhteiskehittämisestä sekä kokeiluiden käyttämisestä. Kehittämismenetelmän tarkasteleminen oli mahdollista eri osapuolten näkökulmista ja auttoi huomioimaan myös organisaatioon liittyviä jännitteitä, jotka eivät olisi selvinneet ilman ryhmän kokeilemista. Lisäksi ryhmän toteuttaminen mahdollisti sen tutkimisen, mikä merkitys ammattilaisten ja kehittäjäasiakkaiden yhteisellä, kokeiluja hyödyntävällä yhteiskehittämisellä on tiedonmuodostukselle. Tutkimusprosessin aikana oli havaittavissa, että aluksi etenkin kehittäjäasiakkaat aristelivat sosiaalityöntekijöitä. Ryhmässä rakentunut keskinäinen luottamus ja vastavuoroinen tunnustaminen oli kuitenkin osallistujille voimaannuttavaa. Kun kehittäjäasiakkaat tunnustettiin tiedon omistajiksi, myös kokemustiedon jakaminen helpottui, mikä edisti niin ryhmän kehittämistoimintaa kuin tutkimuksen kohteena olleen tiedon jäsentämistä.

Osatutkimusten tutkimusasetelmat ja tutkimusaineistot ovat toisistaan erillisiä ja itsenäisiä tutkimuskohteen, paikan ja aineiston osalta. Kaikki osatutkimukset pohjautuvat laadulliseen tutkimusaineistoon ja analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2008). Suunnittelu- ja yhteiskehittämistutkimuksissa on hyödynnetty tapaustutkimuksellista ja menetelmätutkimuksessa toimintatutkimuksellista lähestymistapaa. Olen koonnut tutkimuskysymykset, tutkimusmetodologian ja -aineiston, teoreettiset viitekehykset ja keskeiset käsitteet sekä tutkimusten päätulokset seuraavaan taulukkoon (Taulukko 1).

Taulukko 1. Osatutkimusten tavoitteet, tutkimusaineisto, keskeiset käsitteet ja tulokset.

OTSIKKO	TUTKIMUKSEN TAVOITE	TUTKIMUSAINO
<p>Suunnittelututkimus:</p> <p>Ei-inhimillinen toimijuus palvelutoiminnan kehittämisessä: Tapaustutkimus kahdesta sosiaalityön avotilatoimistosta Yhteiskuntapolitiikka 1/2019.</p>	<p>1) Miten fyysinen ja ei-inhimillinen ympäristö vaikutti uusien toimiltilojen suunnitteluprosessiin ja</p> <p>2) Miten uusi avokonttoriympäristö muovasi käytännön toimintaa ja kehittämisprosessin seurauksia?</p>	<p>Ennen tilojen käyttöönottoa</p> <ul style="list-style-type: none"> • 7 kehittämistilaisuuden litteraatiot (180 s.) • Taustoittavat julkiset asiakirjat ja dokumentit <p>Tilojen käyttöönoton jälkeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toimisto-1: 3 työntekijöiden ryhmähaastattelua (11 hlö) ja asiakkaiden haastattelut (8 hlö) • Toimisto-2: Työntekijöiden ryhmähaastattelut puolen vuoden välein (7+3 hlö) ja asiakkaiden haastattelut 9 hlö <p>Litteroitu haastatteluaineisto yht. 482 sivua (Times New Roman 12).</p>
<p>Menetelmätutkimus:</p> <p>Kokeileminen sosiaalipalveluiden kehittämisen menetelmänä ja strategiana Janus 2/2015</p>	<p>1) Kuvailta kokeilujen tekemisen metodia ja sen vaiheita suomalaisessa sosiaalipalvelujen kehittämisympäristössä sekä</p> <p>2) Eritellä kokeiluihin vaikuttaneita toimijoita ja tarkastella kokeilujen tekemisessä osallistujille muodostunutta toimijuutta</p>	<p>Kehittämiskokeiluja (6 kpl) koskevat</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 työntekijöiden ryhmähaastattelua ja yksilöhaastattelu (yht. 15 henkilöä) • 2 esimiesten haastattelua • Tutkijoiden omia kokemuksia tiivistävä reflektiivinen keskustelu <p>Litteroitu aineisto yht. 184 sivua (Times New Roman 12).</p>
<p>Yhteiskehittämistutkimus:</p> <p>Service-user participation in developing social services: Applying the experiment-driven approach European Journal of Social Work 2018</p>	<p>1) Mitä seurauksia palvelunkäyttäjät tunnistavat osallistumisellaan kokeilemalla kehittämiseen olevan ja</p> <p>2) Millaisia jännitteitä palvelunkäyttäjien suhteisiin muihin kehittämiseen osallistuneisiin osallistujiin kytkeytyi?</p>	<p>Haastattelut tutkimusprosessin puolivälissä ja lopussa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2 koko ryhmän haastattelua (7 + 9 hlö) • 2 vetäjien haastattelua (2 + 2 hlö) • 2 sosiaalityöntekijöiden haastattelua (2 +1 hlö) • Palvelunkäyttäjien yksilöhaastattelut (5 + 7 hlö) <p>Litteroitu aineisto yht. 282 sivua (Times New Roman 12).</p>

KESKEISET KÄSITTEET	TULOKSET
<p>Toimijaverkkoteoria</p> <ul style="list-style-type: none"> Inhimillinen ja ei-inhimillinen toimijuus, yhteistoiminta Tila, avokonttori Suunnittelu ja käytäntöjen kehittäminen, koettelu 	<p>Toimitilojen suunnittelun aikana tilan toimijuus oli välillistä, edustuksellista, retorista ja eri tavoin tulkittua. Kehittämisessä käänösprosessi aluksi epäonnistui mutta vaikeudet mahdollistivat oppimisen. Ensiksi, kehittämisprosessin kannalta onkin merkittävää, missä määrin ei-inhimillistä toimijuutta onnistutaan ennen käyttöönottoa hahmottamaan, visualisoimaan ja edustamaan. Toiseksi kehittämisessä on tärkeää tunnistaa ratkaisevat erot ei-inhimillisessä toimijuudessa: hyvin samankaltaisten avokonttoritilojen toimijuus voi erota. Kolmanneksi kehittämisessä ja sen arvioimisessa on tärkeää huomioida ajan merkitys yhteistoiminnan rakentumisessa, sillä ei-inhimillinen toimijuus ei välttämättä paljastu heti muutoksen jälkeen.</p>
<p>Pragmatismi ja toimijaverkkoteoria</p> <ul style="list-style-type: none"> Kokemus ja kokeileva toiminta Kokeilut, kehittäminen ja palvelumuotoilu Toimijuus, yhteistoiminta ja käänösprosessi Praktikkotutkimus 	<p>Kehittämiskokeilu on käänösprosessi, jossa määritellään ongelma, yhdistetään eri toimijoiden tavoitteet kokeiltavan idean avulla, suunnitellaan kokeilu ja neuvotellaan toimijoiden rooleista sekä toteutetaan kokeilu. Kokeiluissa toimijuutta muodostui kehittäville työntekijöille ja työyhteisölle, organisaatiolle, asiakkaille, fyysiselle ympäristölle ja kokeilumenetelmälle. Tutkimuksessa kokeilut toimivat ammattilaisten oman toiminnan tutkiskelun ja kehittämisen menetelmänä, jolloin kehittämiseen ei välttämättä tarvita isoja hankkeita. Työntekijät kokivat kokeilemalla kehittämisen olevan mahdollista oman työn ohessa ja lisäävän työn mielekkyyttä.</p>
<p>Pragmatismi</p> <ul style="list-style-type: none"> Kokemus ja kokeileva toiminta Toimijuus ja yhteistoiminta, palvelunkäyttäjäsosialisuus Praktikkotutkimus 	<p>Kehittäjäryhmän tekemät palveluprototyyppien kokeilut mahdollistivat palvelunkäyttäjille kehittämistoiminnan käytännön seurausten tarkastelemisen. Pelkän kuulluksi tulemisen ja palautteen antamisen sijasta palvelunkäyttäjät havaitsivat voivansa vaikuttaa käytännön toiminnassa. Ammatillaiset ja sosiaalipalveluorganisaatio muovasivat palvelunkäyttäjien osallisuutta ja toimijuutta toimimalla vallanjakamisen portinvartijoina. Palvelunkäyttäjät kokivat, että ammattilaisten kanssa yhdessä toimiminen ja ryhmään osallistuminen vahvisti kansalaisuuden kokemusta, paransi sosiaalisia taitoja ja auttoi selviytymään sairauksien tai arkisten ongelmien kanssa.</p>

4.2 Synteesianalyysi osatutkimusten tuloksista

Synteesianalyysissä käytän ensiksi väljää tapaustutkimuksellista strategiaa (Yin 2009), jossa olen koonnut tutkimuskysymyksen ohjaamana yhteen kolmessa osatutkimuksessa esiin nousseita, eritasoisia mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä kokeilevan lähestymistavan hyödyntämiseen sosiaalityössä. Etenin osatutkimuksien synteesianalyysissä ensiksi siten, että erittelin erillisartikkeleissa raportoidut mahdollisuudet, esteet ja edellytykset yhteen taulukkoon (Taulukko 6). Tämän jälkeen tarkastelin havaintoja ja huomasin niiden kuvaavan kokeilemalla kehittämistä 1) työntekijän tai tiimin, 2) palvelunkäyttäjän tai 3) ei-inhimillisten toimijoiden näkökulmasta, joten ryhmittelin kokoamani havainnot aineistolähtöisesti taulukkoon (Taulukko 6) eri näkökulmia kuvaaviksi alaryhmiksi.

Osatutkimukset ovat kohteen ja aineiston osalta itsenäisiä ja erilaisia. Analyysissä muodostin osatutkimusten mahdollistaman aineistotriangluaation pohjalta kokonaisvaltaisen kuvauksen kokeilevasta kehittämisestä, missä eri osatutkimukset täydensivät toisiaan. Tuloksia raportoidessani vertailen ja erittelen osatutkimuksien välistä variaatiota silloin, kun se on olennaista kehittämismenetelmän reunaehtojen ja erityispiirteiden ymmärtämiseksi (Yin 2009, 57, 160; Tavory & Timmermans 2014, 72). Koko analyysitaulukko on tutkimuksen liitteenä (Taulukko 6), mutta esitän kokeilemalla kehittämisen mahdollisuuksista, esteistä ja edellytyksistä myös omat taulukot tulosluvussa 5 (Taulukot 2–4). Sen lopussa jäsenän osatutkimusten synteesianalyysin pohjalta osallistujien relaatioihin liittyvää yhteistoiminnallisuutta ja dialogisuutta, vallan käyttöön ja jakamisen liittyviä kysymyksiä sekä vuorovaikutusta ympäristön ei-inhimillisten toimijoiden kanssa.

Toiseksi olen synteesianalyysissä kiinnostunut siitä, miten päättely liittyy reflektoituun kokeiluun ja voi edistää tiedonmuodostusta. Synteesianalyysin toisessa osassa on kyseessä kokeiluihin liittyvän päättelyn käsitteellinen analyysi, jossa olen tarkastellut omia kokemuksiani ja peilannut niitä lukemaani kirjallisuuteen, etenkin pragmatistiseen filosofiaan. Olen jäljittänyt omaa oppimisprosessiani henkilökohtaisten dokumenttien ja muistiinpanojen, tutkimussuunnitelmien ja artikkeliluonnosten, esitysten, valokuvien ja haastatteluaineistojen sekä julkaistujen artikkelien avulla. Kokemustietoni on ohjannut lukemistani ja lukeminen on muovannut kokemuksieni jäsentämistä. Tulosluvussa 6 kuvaan ensiksi kokeiluissa käytettävää päättelyä Peircen ja Deweyn ajatusten pohjalta.

Tämän jälkeen jäsen­nän kokeiluiden keksimistä edistäviä strategioita (Taulukko 5).

4.3 Tutkijan positio ja tutkimuseettiset kysymykset

Koska tutkimukseni pohjautuu pragmatismiin, tutkijan aktiivisen aseman ja subjektiivisen position reflektointi tutkimuksessa on ominaista. Tieteellisen tutkimuksen ehtona kuitenkin on, että tutkija noudattaa hyväksytyjä ja tarkoituksenmukaisia tutkimusmenetelmiä, huomioi tul­kinnassaan eri tiedonlähteet ja -lajit, harjoittaa tekemiensä tulkintojen osalta itsereflektiota, noudattaa kriittistä ja fallibilistista asennetta sekä esittää näkemyksensä avoimesti ja vakuuttavasti perustellen tiedeyhteisölle (Martela 2015a, 556–558).

Olen kuvannut tutkimusaineiston ja tutkimusmenetelmät edellä sekä perustellut instrumentaalisia ratkaisuja pragmatismien valossa. Osatutkimuksien ja yhteenvedon analyysin teossa olen noudattanut tieteellisiä menetelmiä, ja analyysin tekemistä on tukenut myös se, että minulla on ollut mahdollisuus ottaa etäisyyttä tutkimuksen kohteena olleeseen työhöni tutkimusvapaiden aikana ja tieteellisen yhteisön kanssa käymieni keskustelujen avulla. Synteesianalyysiä tehtäessä empiiristen tutkimusten tekemisestä oli ehtinyt kulua aikaa, mikä loi myös etäisyyttä ja perspektiiviä tutkimuskohteeseen. Synteesianalyysissä tehtyjen tulkintojen tarkistamisessa on lisäksi ollut hyödyllistä, että kaikki osatutkimukset ovat itsenäisiä tutkimuksia, mikä on mahdollistanut aineistotriangulaation ja ilmiön tarkastelun eri suunnista.

Tutkimuksessani keskeinen teema on abduktiivisen päättelyn tarkastelu, ja analyysissä sitä edellytetään myös tutkijalta. Tutkijan on oltava tarkka havaitsemaan aiemmasta poikkeavia, yllättäviä havaintoja ja valmis tekemään uusia tulkintoja samaan aikaan, kun aiemmat teoreettiset käsitteellistykset ovat tulkinnan apuvälineinä (Tavory & Timmermans 2014, 41; Martela 2015a, 557). Tämä ei aina ole helppoa, vaikka esimerkiksi toimintaa kuvaavat kirjalliset aineistot auttavat analyysiprosessissa, sillä ne etäännyttävät tutkijaa tämän ennakko-olettamuksista (Tavory & Timmermans 2014, 53). Koen abduktiivisen päättelyn käsitteellisen tutkiskelun edistäneen kykyäni sen soveltamiseen. Lopulta on pragmatismien periaatteen mukaisesti todettava, että koska tiedon arvioinnin mittana pidetään sen käytännöllisiä seurauksia ja hyödynnettävyyttä, tutkimustulosteni kokonaisuuden lopullinen arviointi jälkeinpäin on käytäntö- ja tiedeyhteisön tehtävä.

Osatutkimuksissa ja yhteenvedossa olen sitoutunut Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009; 2012) ohjeisiin hyvän tieteellisen käytännön ja tutkimuseettisten periaatteiden noudattamisesta. Käytännössä tämä on tarkoittanut huolellisuutta ja tarkkuutta, vaadittujen tutkimuslupamenettelyjen noudattamista, soveltuvien tutkimusmenetelmien käyttöä, aineiston luotettavaa käsittelyä, viittauskäytäntöjen noudattamista ja raportoinnin avoimuutta sekä sidonnaisuuksien ilmoittamista. Tutkimuksen teossa olen kunnioittanut tutkittavan itsemääräämisoikeutta, informoinut tutkimuksesta, korostanut osallistumisen vapaaehtoisuutta ja pyytänyt suostumuksen kaikilta haastateltavilta. Lisäksi olen pyrkinyt kohtaamaan osallistujat ja kirjoittamaan heistä kunnioittavasti sekä turvaamaan heidän yksityisyydensuojansa tutkimuslupien mukaisesti. Tutkimuksissa osallistujat ovat nimettömiä ja olen pyrkinyt välttämään yksilöiden tunnistettavuutta.

5 Kokeileva lähestymistapa oman työn kehittämisesä

5.1 Kokeilevan toiminnan mahdollisuuksia

Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimuksissa kokeiluiden etuna oli, että ne mahdollistivat työntekijöiden osallistumisen oman työnsä ohella kehittämistoimintaan. Kun kokeilu kytkeytyy omiin työtehtäviin ja on toteutukseltaan kevyt, sen toteuttaminen osana kiireistä perustyötä on haastateltavien mukaan mahdollista. Yksittäinen kokeilu on kuitenkin harvoin riittävä aivan uuden toimintatavan hahmottamiselle, testaamiselle ja jäsentämiselle, ja siksi tarvitaan kokeiluiden jatkumoa.

Kokeilujatkumon kannattelemine ei enää ole yhtä vaivatonta kuin yksittäisen kokeilun toteuttaminen ja siksi kokeilujatkumo vaatiikin prosessia luotsaavan henkilön. Vastuuhenkilön johtaessa prosessia, muiden työyhteisön jäsenten osallistuminen ei vaadi sellaisia ponnisteluja, jotka olisivat oman työn ohella liiallinen rasite. Jatkuvaakin kokeileva kehittäminen näyttäisi siten olevan yhdistettävissä arkityöhön, joskin vastuunkantajalta prosessi vaatii enemmän panostusta.

Kokeilemalla kehittäminen toi menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimuksissa haastateltujen työntekijöiden mukaan virkistävää vaihtelua arkityöhön ja lisäsi työn mielekkyyttä. Vaikka kokeilevan kehittämisen prosessiin osallistuminen veikin työntekijöiden työaikaä, he myös kuvasivat sen lisäävän työmotivaatiota ja innostusta, kuten esimerkiksi menetelmätutkimuksen kokeiluun osallistunut työntekijä kertoo:

T1: Jos kerran viikossa olisi puoli päivää kahvilaa, niin voi sanoa, että halpa myönteinen vaikutus, kun saa ihan erilaisen mielen jotenkin siellä, kun, et pitää toimeentulotukipinoa tehdä. Se on paljon semmoinen stressivapaampi tila. (Kokeilu 1.)

Myös työhyvinvointia koskevissa keskusteluissa on nostettu esiin ajatus oman työn tuunaamisesta esimerkiksi muokkaamalla pienesti työn sisältöä, työtapoja, työhön liittyvää vuorovaikutusta tai omia ajattelumalleja, sillä tutkimuksessa sen on havaittu tukevan työssä jaksamista (esim. Hakanen ym. 2017).

Menetelmätutkimuksessa analysoitujen kokeiluiden suunnittelu ja toteutus tapahtuivat monitoimijaisesti ja yhteistoiminnallisesti. Nii-

hin osallistui eri ammattiryhmien edustajia, asiakkaita ja opiskelijoita. Menetelmätutkimuksessa kehittämistoimintaan osallistuneet henkilöt kokivat saaneensa työyhteisönsä jäseniltä tukea ja keskustelut kokeiluja sivusta seuranneiden mutta niiden toteutuksessa kannustaneiden kollegojen kanssa edistivät työyhteisön yhteistä oppimista. Kokeiluissa tapahtuneessa tiedonluomisessa ei siis ollut kyseessä vain yksittäisen työntekijän mielensisäinen prosessi vaan yhteisöllinen ja sosiaalinen toiminta, jossa pyrittiin sosiaalisesti koeteltuun tietoon.

Yhteistä oppimista, tiedonmuodostusta ja sisäistä viestinkulkua edesauttoi menetelmätutkimuksessa myös se, että kokeiluiden suunnitteluun osallistui eri ammattiryhmien edustajia. Myös palvelumuotoilun parissa on korostettu monialaisen tiimin etuja eri näkökulmien huomiomiselle (esim. Stickdorn & Schneider 2011, 131). Eri ammattiryhmien edustajien osallistumisen koettiin tuovan kokeiluiden suunnitteluun ja arvioimiseen arvokkaita näkökulmia. Vastaavasti yhteiskehittämistutkimuksessa pidettiin tärkeänä työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden yhteistä keskustelua, kuten ryhmään osallistuneet sosiaalityöntekijät pohtivat:

STT1: Mä mietin, et miten asiakkaat kokee sen, et jos korostetaan sitä, et me ollaan ryhmäläisiä. Mä luulen, et se on asiakkaiden kannalta aika hyvä juttu, tai mä oon ainakin kokenut sen, et tavallaan se jotenkin helpottaa sitä yhdessä oloa ja kommunikaatioo

STT2: Nii koska, jos ite on nyt ehkä ymmärtäny jotain asiakkaan asemasta enemmän, ni kyl varmaan asiakkaatki on ymmärtäny meidän työntekijöiden asemasta jotain vähän enemmän ja ymmärtää, että sosiaalityöntekijäkin on vain ihminen.

Kokeiluiden suunnittelu herätti työyhteisöissä myös ristiriitoja ja nosti esiin jännitteitä. Esimerkiksi yhteiskehittämistutkimuksessa kehittäjäryhmän ulkopuoliset jäsenet kyseenalaistivat kokeilujen toteutusta. Myös menetelmätutkimuksessa osallistujat kokivat, että osa kollegoista suhtautui uusiin ideoihin ja kehittämiseen kriittisesti. Menetelmätutkimuksen osallistujien mukaan kokeileva lähestymistapa oli kuitenkin keino haastaa jämähtäneitä toimintatapoja ja muutokseen kriittisesti suhtautuvaa puhetta sekä tuoda esiin ja perustella vaihtoehtoisia toimintatapoja, kuten yksi työntekijä kuvailee:

T1: Niin kun oma ajatus oli, että ei saada mitään aikaiseksi, jos ei kukaan lähe mukaan. Lähden mukaan osottaakseni noille tuolla, että kyllä me nyt jotain, vaikkakin nyt pientä, niin voi sitten tapahtua. (Kokeilu 4.)

Tutkimuksessani kokeilut näyttivät tarjoavan mahdollisuuden kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä ja koetella uusia ideoita. Opittu voi edistää laadukkaiden ja eettisesti kestävien palveluiden suunnittelua ja tuottamista.

Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimuksissa kokeileminen soveltui työntekijä- tai työyhteisölähtöiseen kehittämiseen. Koska kokeileva lähestymistapa luo mahdollisuuksia kytkeä kehittäminen osaksi perustyötä, erillisen projektin tai hankkeen käynnistäminen ei ole aina tarpeen. Myös Seppänen-Järvelän (2004, 257) mukaan kehittämisprojektit tulisi kohdentaa strategisesti viisaasti sellaisiin tilanteisiin, joissa tarvitaan kertaluontoisesti isompaa ponnistusta. Lisäksi etenkin määräaikaiset asiakasosallisuushankkeet voivat olla ongelmallisia, sillä ne eivät tarjoa pysyviä vaikuttamisen mahdollistavia rakenteita (Matthies 2017, 158). Asiakkaiden osallisuuden kannalta kokeileva lähestymistapa voi mahdollistaa sen, että kehittämistoiminnan kesto ei ole sidottu hankemittaan vaan yhteiskehittäminen voi tapahtua oman työn ohella, jos organisaatio on siihen valmis.

Menetelmätutkimuksessa mukana olleita toimipisteitä kosketti näköpiirissä oleva iso organisatorinen muutos. Vaikka tuleva organisaatiomuutos herätti epävarmuutta, pieniä kokeiluita oli mahdollista tehdä myös organisaatiomuutoksen alla eikä toiminta halvaantunut kokonaan. Kokeilut olivat työntekijöiden ja työyhteisön toimijuutta tukeva keino. Kokeilut tukivat osallistujien oppimista ja kehittämisvalmiuksia. Jos menetelmän hallitsemisen oletetaan olevan väline vallankäyttöön (Seppänen-Järvelä 2006, 28), kehittämisosaamisen kasvattaminen lisää työntekijöiden mahdollisuuksia ehdottaa, muotoilla, luotsata tai arvioida tarkoituksenmukaisia kehittämistoimia. Kehittämiskokeiluun osallistuminen voi innostaa ja rohkaista työntekijöitä suhtautumaan uusiin ideoihin avoimemmin ja lähtemään mukaan uusiin kehittämisskokeiluihin, kuten esimerkiksi yhteen menetelmätutkimuksen kokeiluun osallistunut työntekijä kertoo:

T2: Ennen mä oisin ajatellut ehkä enemmän, et ”ai noin pieni ja lyhyt juttu ja noin vähän asiakkaita, että kannattaako tuol-

laiseen kauheesti nyt uhrata ja mennä mukaankaan”. Jotenkin nyt mä ajattelen sillai myönteisemmin, et kannattaa kokeilla kuitenkin. (Kokeilu 2.)

Toiminnan kannalta yhtä merkittävää kuin kehittämisprosessin tuotos tai tulos voi olla prosessin vaikutus siihen osallistuneisiin ihmisiin. Vaikka toimintamallin siirtäminen sellaisenaan voisi olla mahdollista, uuden käytännön omaksumisessa tai toimintamallin käyttöönotossa voi olla myös etua siitä, että on itse osallistunut kokeiluprosessiin, kuten käytäntötutkimuksen tulosten levittämisen kohdalla on havaittu (Satka ym. 2016, 11). Yhteiseen kokeiluprosessiin osallistuminen on merkityksellistä myös siksi, että siinä osallistujat oppivat jotain paitsi kehitettävästä asiasta myös itsestään toimijoina.

Kaikki kokeilut laajentavat asiakasymmärrystä mutta palvelunkäyttäjien osallisuus voi tarkoittaa kokeiluissa eri asioita. Palvelunkäyttäjien osallistuminen voi *ensiksi* tarkoittaa sitä, että he reagoivat kokeiluun mutta eivät ole kokeilusta tietoisia. Aulutilaan voitaisiin esimerkiksi kiinnittää työntekijöiden esittelytaulun prototyyppi ja kokeilun aikana seurattaisiin, kuinka moni asiakas pysähtyisi tarkastelemaan prototyyppiä. *Toiseksi* osallistuminen voisi tarkoittaa osallistumista kokeilusyklin alussa tai lopussa esimerkiksi siten, että kokeilua suunnittelevat ammattilaiset kokoavat palvelunkäyttäjien kokemuksia kokeiluideoita varten tai pyytävät palvelunkäyttäjää arvioimaan tehtyä kokeilua. Esimerkiksi edellä mainitsemani esittelytauluprototyyppi oli yksi menetelmätutkimuksen tutkimusprosessin osana tehty kokeilu, jossa idea tauluun tuli kokemusasiantuntijoilta ja aulassa asioivat asiakkaat arvioivat taulua. *Kolmanneksi* kehittäjäasiakkaat voivat osallistua ammattilaisten kanssa kokeiluiden suunnitteluun ja toteutukseen, kuten yhteiskehittämistutkimuksessa.

Asiakkaiden osallistuminen kokeilun ideoiden tuottamiseen ja kokeilun arvioimiseen tai kokeiluiden yhteissuunnitteluun ja -toteutukseen tarjoaa kehittämistoiminnalle monimuotoisempaa tietoa kuin esimerkiksi pelkkien palautelomakkeiden tai HappyOrNot-laitteiden arvioiden seuraaminen. Koska pragmatismissa tieto muodostuu prosessissa, jossa toimitaan, käydään läpi toiminnan seuraukset ja reflektoidaan niitä, kehittäjäasiakkaiden osallistumista koko kokeiluprosessiin voidaan pitää tiedonmuodostuksen kannalta perusteltuna. Prosessiin osallistuessaan kehittäjäasiakkaat pääsevät sekä asettamaan hypoteeseja että arvioi-

maan niiden seurauksia, jolloin heidän kokemustietonsa jäsentyy prosessin aikana.

Kokeilut virittävät dialogia ja ovat keino ammattilaisten ja kehittäjäasiakkaiden keskinäiselle oppimiselle. Yhteisestä kokeilemalla kehittämisestä seuraa, että prosessissa syntynyt tieto on monipuolisempaa ja syvempää kuin pelkkien haastatteluiden tai lomakekyselyiden avulla. Yhteiskehittämis- ja menetelmätutkimusten tulosten mukaan kehittäjäasiakkaiden kanssa yhteiskehittäminen mahdollistaa työntekijöille uusien näkökulmien, oivallusten ja tiedon saavuttamisen ja oli heille myös emansipoivaa. Kehittämistoimintaan liittyvä emansipaatio oli tärkeää myös kehittäjäasiakkaiden tiedonmuodostuksen kannalta, sillä tiedon omistajaksi tunnustettu ja emansipoitunut ihminen osaa ja uskaltaa jäsentää tietoaan ja kertoa asioita, kuten yhteiskehittämistutkimuksessa kävi ilmi.

Kokeiluissa kehittäjäasiakkaiden osallistuminen ei aina tarkoita puhetta, vaan osallistuminen voi tarkoittaa esimerkiksi kokeilun toteutuksessa avustavaa toimintaa, vaikkapa kahvin keittämistä ja tarjoamista leipäjonossa odottelijoille. Kokeilussa kehittäjäasiakas voi siirtyä palvelua käyttäneestä asiakkaasta palvelun tuottajan rooliin. Koska palvelunkäyttäjien osallistumien palveluiden tuottamiseen on toistaiseksi ollut vähäistä (Matthies 2017, 154), yhteiskehittämistutkimuksessa kuvattua kehittäjäasiakkaiden osallistumista kokeiluiden toteutukseen ja siten palveluiden tarjoamiseen voidaan pitää uudenlaisia osallistumisen muotoja mahdollistavana toimintana.

Toiminnalliset kokeilut ja prototyypin tekeminen voivat myös edistää kokemustiedon sanoittamista tai visualisoida ideoita, mikä edistää yhteistä keskustelua. Vaikka kokeilut ovat itsessään keino visualisoida ajattelua, myös niiden suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa voidaan hyödyntää erilaisia menetelmiä (esim. Stickdorn & Schneider 2011; Hassi ym. 2015; Kokeilijan starttipaketti 2018). Asiakkaiden kanssa tehtävässä yhteiskehittämisessä on tärkeää, että käytössä on erilaisia, kehittäjäasiakkaiden kiinnostukset ja kyvyt huomioivia osallistumisen muotoja. Kaikkien ei välttämättä ole helppo kirjoittaa palautetta, tai edes kertoa siitä haastattelussa tai asiakasraadissa.

Osallistuminen yhteiskehittämiseen vahvasti kehittäjäasiakkaiden mukaan toimintakykyä arjessa ja ryhmän tarjoamat sosiaaliset suhteet ja kuulumisen kokemus olivat merkityksellisiä. Osallistujien kokemus-asiiantuntijuuden tunnustaminen puolestaan nosti heidän itsearvostus-

taan ja kansalaisuuden kokemustaan, kuten yksi kehittäjäasiakas kuvailee:

A3: No onhan tää nyt ollu varsin voimauttavaa siinä suhteessa et jos aattelee että kaikki sellanen mitä on huonoja artikkeleita ”köyhä” ja ”työtön” ja ”sairas” ja what not. Ni on ”velkainen”. Ni kaikki on käännetty silleen ”ei mut tosi hyvä, et ku sä oot, ni kerro meille mitä pitää tehdä?”. Et oikeestaan tällanen b-luokan kansalaisuus on tässä ollu arvostettu asia. -- Ni onhan se nyt, herranjumala, siis tosiaan nousee semmonen metrin ryhtikin ihan erilaiseksi, et ”joo et hei et mä oon ammattiköyhä, vähän mä oon hyvä tässä”.

Tunnustusasenteet ovat merkityksellisiä paitsi yhteistoiminnalle myös yksilöiden persoonallisuuden kehittymiselle (Ikäheimo 2008, 24). Osallistuneiden kehittäjäasiakkaiden positiivisen kokemuksen ei kuitenkaan voida päätellä olevan yksinomaan kokeilevan kehittämisen seuraus, sillä vastaavia tuloksia on raportoitu osallistumisesta hyvinvointipalveluiden tutkimiseen ja kehittämiseen (esim. Videmsek 2014, 70; Palsanen & Kääriäinen 2015; Matthies 2017, 155).

Kokeiluiden voidaan kuitenkin argumentoida toimivan hyvin yhtenä sosiaalipalveluiden yhteiskehittämisen keinona. Kokeiluiden toteutukseen osallistuminen oli tärkeää paitsi kehittäjäasiakkaiden *kuulluksi tulemisen* kokemukselle myös *vaikuttamisen* kokemuksen muodostumiselle. Kokemus vaikuttamisesta syntyi kehittäjäasiakkaiden mukaan siitä, että he pystyivät havaitsemaan kokeiluiden kautta konkreettisia muutoksia palvelutoiminnassa, ja siksi kehittäjäasiakkaiden osallistumista heidän ideoimiensa kokeiluiden toteutukseen ja arviointiin voidaan pitää tärkeänä. Vaikka esimerkiksi palvelumuotoiluprosessiin liittyvässä asiakasraadissa saatu tieto voi olla kehittämistarpeiden kannalta erittäin hyödyllistä, tarpeita tai nykytilaa kartoittavaan ryhmään osallistuva kehittäjäasiakas ei välttämättä saa tietää prosessin lopputulosta (Häyhtiö ym. 2017, 104) ja näin se eroaa osallistumisesta koko yhteiskehittämisen prosessiin.

Suunnittelututkimuksen kohteena olleessa kehittämisprosessissa pyrittiin dialogiseen ja yhteistoiminnalliseen suunnitteluun ja keskusteluun, jossa tehtiin tulevaa toimintaa koskevia ajatuskokeita. Kehittämismenetelmänä ei kuitenkaan käytetty kokeiluja, vaan uuden tilakonseptin hahmottaminen tapahtui kunnolla vasta uuden toimipisteen

avautuessa. Kehittämisprosessissa voidaan kuitenkin tunnistaa kokeilevalle lähestymistavalle ominaisia piirteitä. Tuolloin kyseessä oli sosiaalityölle ainutlaatuinen uudistus, jota voidaan siksi pitää itsessään uutta tunnustelevana ja kokeilevana, joskaan muutos ei ollut määräaikainen, kuten kokeilussa. Uudet toimipisteet suunniteltiin ja avattiin vaiheittain siten, että käytännön kokemukset ensimmäisestä toimipisteestä edistivät toisen toimipisteen suunnittelua. Käytännön kokemukset myös johtivat ensimmäisen toimipisteen tilaratkaisujen ja toimintamallien jatkokehittämisen ja muuntelemiseen.

Suunnittelututkimuksessa analysoitu avokonttoritilojen kehittämisprosessi ei edennyt rationaalisen suunnittelun mukaan ongelmitta, sillä etenkin fyysisen ympäristön ei-inhimillisellä toimijuudella oli odottamattomia seurauksia. Joitakin näistä odottamattomista seurauksista olisi ehkä voitu vähentää kytkemällä kokeiluja osaksi suunnitteluprosessia, esimerkiksi perustamalla useiden työpisteiden testialue (esim. Hongisto ym. 2016, 188). Testialue olisi voinut auttaa hahmottamaan yhteisen työtilan seurauksia keskittymiselle ja helpottaa esimerkiksi sopivien kalusteiden valintaa tai toimistoetiketistä sopimista. Kokeilut olisivat voineet myös auttaa prosessissa mukana olevia ihmisiä hahmottamaan, minkälainen muutos on kyseessä, ja siten vähentää koettua epävarmuutta, jota esimerkiksi yksi työntekijä kuvaili seuraavasti:

T: Sit jos mieltii sitä viime kertaa, kun me kokoonnuttiin, niin hirveesti tuli tohon tilaan liittyviä kysymyksiä. Kun pohdittiin suunnilleen termoskannuista lähtien, niin kaikki on niin epäselvää. Me ei olla nähty minkäänlaisia piirustuksia ja sen takia tulee semmoisia peikkoja ja mörköjä ja pelkoja, että millaista se on, kun ajatellaan jotain 70-luvun tai ehkä kauempaa jotain maisemakonttoreita.

Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimuksissa kokeiluiden etuna näytetty juuri niiden kyky visualisoida, konkretisoida ja koetella ideoita, ja siten edistää yhteistä keskustelua ja jatkokehittelyä.

Kokeiluiden etuna on, että niiden kautta on mahdollista hahmottaa ja ymmärtää ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksia ideoitavaan toimintaan jo ennen kuin isoja muutoksia tehdään eikä vasta sen jälkeen – kuten suunnittelututkimuksessa tutkitussa prosessissa kävi. Esimerkiksi menetelmätutkimuksessa kokeiluiden kautta oli mahdollista havainnoida tilan ja paikan merkitystä uudelle toiminnalle ja sen oletetulle onnis-

tumiselle. Menetelmätutkimuksen (s. 218) johtopäätöksissä todetaan, että ”kokeilujen tekeminen voi tarjota sosiaalipalveluiden kehittämislle toimintaympäristön huomioivan, mukana olevien elollisten ja elottomien toimijoiden ehdoilla etenevän, sensitiivisen ja osallisuutta vahvistavan lähestymistavan” ja siten se voi edistää palvelutoiminnan laatua ja eettisyyttä.

Kokeilevan lähestymistavan vahvuutena voidaan pitää käsitystä ihmisen ja ympäristön vastavuoroisesta vaikuttamisesta, palvelutoiminnan monista erilaisista kytköksistä ja systeemisyydestä sekä toimijoiden mahdollisuudesta suunnata, reflektoida ja muunnella toimintaa. Tästä pragmatismien mukaisesta ymmärryksestä seuraa, että kokeilevassa lähestymistavassa tunnustetaan myös toiminnan yllätyksellisyys ja siihen liittyvä epäonnistumisen, tiedon tarkentumisen ja oppimisen mahdollisuus. Epäonnistumisten ymmärtäminen oppimisen paikkoina voi olla voimaannuttava ajatus, kuten haastateltavat kuvasivat. Radikaalien uudistusten toteuttaminen on usein vaikeaa ja onnistuu tuskin koskaan ongelmitta. Kerralla onnistumista tärkeämpää onkin havaintojen tekeminen, käytännön seurauksien arvioiminen sekä valmius oppia ja muovata toimintaa edelleen. Kokeileva lähestymistapa voi siis hahmottua asennoitumisena tai mentaalisenä mallina, joka voi ohjata toimijoita myös isommissa kehittämishankkeissa.

Kokeiluiden etuna osatutkimuksissa näyttäytyi niiden kyky visualisoida ajattelua ja synnyttää konkreettisia, toiminnassa kertyneitä kokemuksia, mikä lisää ymmärrystä ja vähentää epävarmuutta sekä edistää keskustelua käsityksistä ja kokemuksista. Kokeilevassa toiminnassa tiedonmuodostus ei ole vain ihmisten välisestä dialogista vaan trialogista. Trialogisessa oppimisessa erilaiset käsitteelliset ja materiaaliset artefaktit ovat yhteisöllisessä vuorovaikutuksessa mukana muovaamassa ja välittämässä tietoa (Paavola & Hakkarainen 2008, 164).

Kokeiluita voidaan siten itsessään pitää trialogisen tiedonluomisen tärkeinä artefakteina tai kehiteltävinä, ajattelusta ulkoistettuina kohteina, joiden avulla voidaan visualisoida ideaa ja kerätä kokemuksia. Samalla kokeilut voivat sisältää tai niissä hyödynnetään oppimista tukevia artefakteja tai prototyyppejä. Kuten osatutkimuksissa raportoiduissa kokemuksissa myös palvelumuotoilua koskevassa tutkimuksessa (esim. Blomqvist 2013, 187; Segelström 2013, 206; Widmark & Patel 2013, 75) visualisointien ja prototyyppien kokeilun on arvioitu mahdollistavan ko-

konaisvaltaista aistimista, edistävän päättelyä, tukevan monimutkaisen tilanteen tai palvelukokonaisuuden ymmärtämistä, edistävän keskustelua ja kommunikointia muiden kanssa sekä tukevan muistamista ja mahdollistavan palaamisen aiempien ideoiden äärelle. Tässä luvussa esitellyt kokeilevan lähestymistavan mahdollisuudet on koottu seuraavaan taulukkoon (Taulukko 2).

Taulukko 2. Kokeilevan lähestymistavan mahdollisuudet osatutkimusten tulosten mukaan.

MAHDOLLISUUDET		
Työntekijä tai tiimi	Palvelunkäyttäjät	Ei-inhimilliset toimijat
<ul style="list-style-type: none"> • Pienen kokeilun tekeminen on mahdollista oman työn osana tai ohella • Kokeiluiden prosessiin osallistuminen on myös mahdollista oman työn ohella, jos prosessille on nimetty vastuuhenkilö • Kokeilemalla kehittäminen motivoi ja virkistää sekä tekee työstä mielekästä ja innostavaa • Kokeilut laajentavat asiakasymmärrystä • Kokeiluiden tekeminen edistää yhteisoppimista; eri ammattiryhmien ja asiakkaiden osallistuminen laajensi ymmärrystä ja edisti keskustelua • Kokeilut ovat keino kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä sekä esittää vaihtoehtoisia toimintatapoja ja koetella uusia ideoita • Kokeilut edistävät laadukkaiden ja eettisesti kestävien palveluiden suunnittelua ja tuottamista • Kokeiluiden tekeminen on mahdollista organisaatiomuutoksen luomasta epävarmuudesta huolimatta • Kokeilutoimintaan osallistuneiden työntekijöiden kehittämisvalmiudet vahvistuvat • Kokeileminen rohkaisee avointa suhtautumista uusiin ideoihin ja ideoiden kokeilemiseen 	<ul style="list-style-type: none"> • Eri tavoin osallistuminen on mahdollista ja osallistuminen voi tarkoittaa: 1) reagointia, 2) ideoiden tai palautteen antamista tai 3) kokeiluiden yhteissuunnittelua ja -toteutusta • Kokeilut ja yhteinen keskustelu työntekijöiden kanssa laajensivat kehittäjäasiakkaiden ymmärrystä • Kokeilut voivat edistää sosiaalipalveluiden demokratisoitumista: kokeiluiden yhteissuunnittelusta voi seurata kokemus vaikuttamisesta • Osallistuminen voi olla monenlaista, ei perustu vain kirjoittamiseen tai puhumiseen • Kokeilut edistävät kokemuksista keskustelua ja auttavat nimeämään kokemuksia. • Yhteiskehittäminen on kehittäjäasiakkaille kuntouttavaa ja kokemusasiantuntijuuden tunnustaminen nostaa itsearvostusta • Yhteiskehittämisessä vastavuoroisesta tunnustamisesta seuraa emanisipoitumista ja se, että henkilö osaa jäsentää kokemuksiaan tiedoksi 	<ul style="list-style-type: none"> • Ideaa visualisoiva ja konkretisoiva kokeilu lisää ymmärrystä ja edistää keskustelua ympäristötekijöistä • Kokeilun kautta on mahdollista havaita ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksia toimintaan ja tunnistaa niiden rooli • Ei-inhimillisten toimijoiden vaikutusten tunnistaminen vähentää muutoksessa koettua epävarmuutta

5.2 Kokeilevan toiminnan esteitä

Kokeilemalla kehittämisen lähtökohtana on ratkaistavan ongelman tai kehittämisen tavoitteen määrittely, vaikka pragmatismissa hahmotehtaanakin keinojen ja tavoitteiden olevan käytännön toiminnassa muuttuvia. Käytettävissä olevat keinot voivat määrittää päämäärää ja saavutetuista päämääristä voi tulla keinoja uusiin päämääriin (Kilpinen 2008, 117; Alhanen 2013, 157). Jos alkuongelman määritelmä ei kuitenkaan ole osallistujista selvä, sen ratkaiseminenkin on vaikeaa. Epätarkka ongelman ja kokeiltavan ratkaisuidean määritelmä vaikeuttaa myös kokeilun arvioimista ja siitä oppimista. Pragmatismiin mukaan onkin tärkeää, että toiminta suunnataan kohti näköpiirissä olevia tavoitteita, sillä silloin seurauksia on mahdollista arvioida (Martela 2015b, 553).

Menetelmätutkimukseen osallistuneet pohtivat, millaisia tavoitteita yhdelle kokeilulle voidaan asettaa. Haastateltavien mukaan tavoitteen määrittelyssä ja kokeiluihin kohdistuvissa odotuksissa tulee olla realistinen, sillä yhdellä kokeilulla voidaan tarkastella tai pyrkiä ratkaisemaan vain osa ongelmasta. Kokeiluiden pienuuden hahmottaminen voi olla vaikeaa verrattuna aiempaan projektikehittämiseen ja toisaalta niihin kehittämis- ja tulospaineisiin, joita sosiaalipalveluihin kohdistuu, kuten yksi työntekijä pohtii:

T1: On ollut monia tahoja, mille mä oon tästä kertonut ja tavallaan musta tuntuu, et ehkä mäkään en oo jotenkin osannut sit selittää sitä, korostaa sitä jotenkin, että tää on tällöinen kokeilu ja tällöinen yritys. -- Niin sit se jotenkin helposti meni se keskustelu siihen, että "no mitäs me nyt sit tehään, että kertokaa". (Kokeilu 2.)

Jos odotukset ovat ristiriidassa kehittämisen mahdollisuuksien kanssa, voi seurata turhautumista ja luovuttamista.

Työntekijän tai tiimin on tavoitteen asettelussa tunnistettava, minkä tasoista ongelmaa he voivat olla itse ratkaisemassa. Esimerkiksi suunnittelututkimuksen kohteena oleva toimitilojen kehittäminen ei voi olla yksin työntekijän tai yhden tiimin vallassa. Työntekijän tai tiimin toteuttamassa kehittämisessä luovuutta rajaa myös se, kuinka monia eri alojen toimijoita ja muita ammattilaisia on mahdollista kytkeä mukaan kokeiluideaan. Suostuuko esimerkiksi viestintäosasto auttamaan tiimiä viestinnän kehittämisessä? Vaikka eri ammattilaisten kytkeminen kokei-

luun voi olla vaikeaa ja estää monitoimijaisten kokeiluiden suunnittelua, kokeilu voi myös olla oivallinen tapa aloittaa yhteistyötä ja tuoda toimijoita yhteen. Esimerkiksi menetelmätutkimuksen yhdessä kokeilussa kytkettiin yhteen asukastalon ja sosiaalitoimiston toimintaa.

Kokeilevassa kehittämisessä ja palvelumuotoilussa korostetaan eri alojen osaajien osallistumisen edistävän kehittämistä ja oppimista (Stickdorn & Schneider 2011, 131; Poskela ym. 2015, 16). Käytännössä yhteistyö ei kuitenkaan välttämättä synny helposti. Siksi arjen työssä voi olla helppoa ja tarkoituksenmukaista pitää kokeileva toiminta pienenä, oman toimijuuden rajojen kokoisena. Tällöin esteeksi voi kuitenkin muodostua se, ettei kaikkien tärkeiden ongelmien ratkaiseminen ole mahdollista. Kun kokeilun mittakaava ja ongelman vaikeusaste kasvavat, myös vaade eri toimijoiden yhteistyölle ja päätäntävaltaa omaavien henkilöiden osallistumiselle kasvaa. Vastaavasti palvelunkäyttäjäosallisuutta on kritisoitu siitä, että ammattilaiset saattavat sivuuttavat sellaiset asiat, jotka edellyttäisivät palveluiden perustavanlaatuista muuttumista, ja huomio kohdistuu vain pienempiin, ratkaistavissa oleviin ongelmiin (Hodge 2005, 169; Carr 2007, 267).

Kehittämisen prosessin alussa toimijoiden verkoston kokoamiseksi on olennaista osallistujat yhteen kytkevän ongelman ja kokeiluidean paikantaminen (Callon 1986). Yhteiskehittäjäryhmässä oli kehittäjäasiakkaiden mukaan aluksi hämmentävää juuri se, ettei kehittämistavoitetta oltu määritelty kovin tarkasti. Vaikka alkutilanteen avoimuus voi asiakkaiden kokemuksen mukaan olla heidän osallisuutensa mahdollistumiseksi tärkeää (Palsanen & Kääriäinen 2015; Strandman & Palo 2017, 140), edellyttää uusi tilanne kaikilta osallistujilta epävarmuuden sietämistä.

Jos kehittämisen tavoite tai kokeiltava ratkaisu ei ole osallistujien itsensä määrittelemä, se ei välttämättä tunnu hyvältä, toivottavalta ja tavoiteltavalta parannukselta eikä innosta mukaan suunnitteluun ja toteutukseen. Esimerkiksi suunnittelututkimuksen uusien toimitilojen kehittämisprosessissa työntekijät eivät pitäneet kaupungin strategian mukaista ja johdon esittämää toiminnan keskittämistä avokonttoritiloihin tarkoituksenmukaisena ratkaisuna palveluiden parantamiseksi vaan vastustivat sitä. Vastaavasti menetelmätutkimuksessa työntekijät eivät olleet itse keksineet yhtä kokeiluideaa, jossa heidän oli tarkoitus jalkautua aulaan, ja kokeilu epäonnistui. Osallistujien mukaan kokeiluidea ei tuntunut luonteelta, kuten yksi työntekijä kuvailee:

T2: Miltä se näyttää, että sä vähän nyt niinku seisoskelet tässä ja odottelet, jos tulis asiakkaita. -- Oli siitä kyllä puhe, että varmaan sen kahvilan aikana se on jotenkin luonnollista, että siinä on ollu joku toiminta ja sitten siinä lomassa voi sitten jutella asiakkaitten kanssa. (Kokeilu 4.)

Kaikissa osatutkimuksissa kehittämiseen kohdistui kritiikkiä, ristiriitoja ja vastusta, mikä on tyypillistä kehittämistoiminnalle (Brown 2010, 1222; Vataja 2012, 104). Suunnittelututkimuksessa työntekijöiden vastustus oli aluksi laajaa. Menetelmätutkimuksessa haastateltavat kuvasivat osan kollegoistaan kritisoineen heitä ja heidän työajan käyttöönsä. Myös yhteiskehittämistutkimuksessa kuvattiin asiakasosallisuuden ja uusien roolien herättämää kritiikkiä muussa työyhteisössä. Vaikka kriittinen kehittämisasenne on erittäin tärkeä ja tarpeellinen, työyhteisön sisäiset ristiriidat ja jännitteet voivat olla lannistavia ja esimiehen tuki voi olla tarpeen. Toisaalta kehittämiseen kriittisesti tai passiivisesti suhtautuvien työntekijöiden näkökulmat ovat hyödyllisiä laajan ymmärryksen muodostumiselle. Kokeiluista oppimisen esteenä voi olla se, että osallistujat pitäytyvät vain ennako-oletuksissaan ja -asenteissaan.

Kokeiluiden toteuttaminen edellyttää riittävän selvästi määriteltyä johtajuutta, ja sen puute voi olla este kokeiluiden ja etenkin kokeilujatkumojen toteutumiselle. Menetelmätutkimuksen kokeiluissa yksittäisillä kokeiluilla oli vastuuhenkilö ja ne koettiin hyväksi tavaksi kehittää omaa työtä. Yksittäisten kokeiluiden tekeminen oli mahdollista lyhyellä aikajänteellä ja huolimatta tulevan organisaatiomuutoksen aiheuttamasta epävarmuudesta. Sen sijaan kokeilujatkumot eivät muodostuneet vahvoiksi, sillä yhtäältä hanke päättyi ja toisaalta organisatoristen muutoksista seurannut kokousrakenteiden puute vaikeutti tiedon kokoamista. Henkilöstön vaihtuessa osa opitusta valui hukkaan, kuten johtava sosiaaliryöntekijä kertoo:

JSTT1: -- Kaikki ne muutokset, mitä tuli heti siihen päälle, että työntekijät lähti muualle ja työyhteisöt meni uusiks. Niin tuntuu, että nyt se mitä opittiin tai saatiin selville, niin se on kourallisen ihmisiä tiedossa. Tai nyt pitäisi suoraan sanottuna toteuttaa sama asia ihan uudestaan.

Myös Katri Vatajan (2012, 107) tutkimuksen mukaan työyhteisön kehittäminen voi organisaatiomuutoksessa mitätöityä kokonaan, vaikka

joissakin tilanteissa työyhteisölähtöinen kehittäminen voi myös tukea organisaatiotason muutosten toteuttamista. Organisaatiotason muutokset luovat jännitteen työyhteisölähtöiseen kehittämiseen.

Yhteiskehittämistutkimuksessa kokeiluprosessin vastuunkannon kysymykset oli puolestaan sovittu tarkemmin ja ryhmäprosessi muodostui riittävän pitkäksi, mikä mahdollisti kokeiluiden jatkumon. Vaikka yksittäinen kokeilu voi olla nopea, kokeiluprosessi vaatii usein pitkäjänteisyyttä, ja siksi kehittämisen koordinoinnin ja ohjaamisen kysymykset ovat tiedon yhteen kokoamisen kannalta ratkaisevia. Omassa tutkimuksessani esiin nousseet edellytykset kehittämisen pitkäjänteisyydestä, koordinaatiosta ja yhteisistä neuvotteluista on tunnustettu Vatajan (2012, 104) tutkimuksen mukaan tärkeiksi myös muussa työyhteisölähtöisessä kehittämisessä.

Kehittämistoiminnan esteenä voi olla myös osallistujien roolien määrittelyyn liittyviä kysymyksiä (Callon 1986). Vastuunjaon lisäksi kokeilevaan toimintaan tarttumisen esteenä voi olla vaikeus asettua uuteen kehittäjän rooliin tai kokeilussa positioon, joka eroaa normaaleista työtehtävistä. Esimerkiksi aulaan sijoittuvaan kokeiluun osallistuessa voi joutua rikkomaan sosiaalitoimiston perinteisiä territoriaalisia jakolinjoja tai reviierejä (Eräsaari 1995, 159) ja rooleja, kuten yksi menetelmä tutkimuksen kokeiluun osallistunut työntekijä koki:

T3: Mutta ylipäättänsä se ajatus, että toimiikin toisin. Tuli hukkakäynti, että meenpäs tonne aulaan hengaan. Niin sekin vaatii jo semmosta tiettyä twistii päässä. Onks se nyt ihan ok että mä meen tonne ala-aulaan, että mulla ois ihan hirveesti duunii tässä. -- Sitten vielä tavallaan sen oman roolin vaihdos. Mä en ookaan sosiaalityöntekijä tässä pöydän ääressä vaan tuolla ala-aulassa jonku kupposen kanssa. Se vaatii hirveesti semmosta omaa tsemppausta. (Kokeilu 4.)

Kokeilun aikana ja myös asiakkaiden kanssa tehtävässä yhteiskehittämisessä ammatillisen roolin rajat voivat erota totutusta asiakastyöstä. Työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden yhteisen kokeilevan kehittämisen etuna voidaan pitää sitä, että kehittäjäasiakkaat voivat olla vaikuttamassa sosiaalipalvelutoimintaan ja heidän tietonsa voi edistää parempien ratkaisujen keksimistä ja muotoilemista. Tutkimuksessani kehittäjäasiakkaiden osallistuminen oli kuitenkin ehdollista: he eivät olleet osatutkimuksissa aloitteen tekijöitä tai kehittämisprosessin ohjaa-

ja. Kuten palvelunkäyttäjäosallisuutta koskevassa kritiikissä on esitetty (Cowden & Singh 2007, 18), asiakkaiden osallistuminen ja osallistumisen tavat ovat riippuvaisia siitä, miten työntekijät ja organisaatio ottavat heidät mukaan ja mahdollistavat osallistumisen. Yhteiskehittäjäryhmää voidaan kritisoida siitä, että koska kyseessä ei ollut pysyvä rakenne, osallistujille tarjottiin mahdollisuutta vain kokeilla kuulluksi tulemista ja vaikuttamista (Matthies 2017, 159). Vaikka kyseisen ryhmän toimintaa päädyttiin tutkimusjakson jälkeen jatkamaan, kehittämisryhmätoiminnan päättyessä on aina tärkeää huomioida, että kunkin osallistujan kanssa mietitään yhdessä sopivaa jatkopolkua.

Yhteiskehittämistutkimuksessa ja siihen liittyvissä kokeiluissa kehittäjäasiakkaiden kokemus vaikuttamisesta rakentui useamman kokeilun prosessijatkumossa. Luottamuksen ja rohkeuden rakentuminen avoimeen dialogiin kehittäjäasiakkaiden ja työntekijöiden välille vaatii aikaa ja mahdollisuutta sitoutua toimintaan (myös Hietala & Rissanen 2015, 176–177) eikä se välttämättä onnistu yksittäisessä kokeilussa. Myöskään asiakkaan kertaluonteisesta osallistumisesta kokeilun alkuongelman paikantamiseen tai arviointiin ei välttämättä synny vielä kokemusta vaikuttamisesta. Kehittäjäasiakkaille voi olla vaikea hahmottaa organisaation toimintaa ja sen kehittämisen reunaehtoja sekä käytettyä ammattikieltä. Ammattikielen lisäksi palvelumuotoilua koskeva sanasto voi olla osallistujille vierasta, mistä johtuen ryhmän vetäjältä edellytetään kykyä sanoittaa kehittämistoimintaa ymmärrettävästi (myös Häyhtiö ym. 2017, 100).

Kokeiluiden esteenä on pidetty niihin kytkeytyviä eettisiä ongelmia ja riskejä: kokeiluissa on huolehdittava kansalaisten tai asiakkaiden oikeusturvasta ja yhdenvertaisuudesta sekä hyvän asiakaspalvelun turvaamisesta (Suomen perustuslaki 731/1999 6§; Finlex 2018; Brown 2010; Antikainen ym. 2019, 34). Osatutkimusten piirissä tehdyissä kokeiluissa yhdenvertaisuuden kysymykset eivät nousseet esiin, sillä kokeilut olivat hyvin pieniä ja lyhytkestoisia. Pienetkin kehittämiskokeilut edellyttävät kuitenkin johdolta lupaa toimia toisin, etenkin jos palvelut eri toimipisteissä on standardoitu esimerkiksi yhdenmukaisten aukioloaikojen tai toimintamallien osalta. Toisaalta jatkuvaan kehittämiseen ja kokeilemiseen kannustava sekä toiminnan parantamiseen tähtäävä organisaatio-kulttuuri edistää itsessään hyvää asiakaspalvelua. (Lovio & Muurinen 2013, 29.)

Kehittämisessä tarvitaan kykyä ennustaa tai nopeasti ratkaista ei-inhimillisten toimijoiden yllättäviä vaikutuksia sekä tapoja vähentää

työntekijöiden epätietoisuudesta johtuvaa levottomuutta ja sitoutumisen vähentymistä, kuten suunnittelututkimus osoitti. Kokeilut tuskin pystyvät täysin ennustamaan ja poistamaan kaikkia toimeenpanon ongelmia. Koska kokeilu on rajattu, se ei välttämättä paljasta kaikkien asioiden keskinäisiä kytköksiä, ja ison ja moniulotteisen uudistuksen kokeilua on moninverroin haastavampaa toteuttaa. Esimerkiksi suunnittelututkimuksen tilanteessa avotoimitilaa mallintavan testialueen kokeileminen ei olisi paljastanut varsinaisen rakennuksen ilmanvaihdossa ilmenneitä ongelmia, pitkän aikavälin seurauksia keskittymiskyvyn heikkenemiselle tai tiimin yhteishengelle ja työssäjaksamiselle tärkeän oman oleskelualueen merkitystä. Ei-inhimillinen toimijuus voi selvitä vasta pidemmän ajan kuluttua eikä siksi välttämättä paljastu lyhytkestoisessa kokeilussa. Yhteenveto kokeilevan lähestymistavan esteistä on koottu seuraavaan taulukkoon (Taulukko 3).

Taulukko 3. Kokeilevan lähestymistavan esteet osatutkimusten tulosten mukaan.

ESTEET		
Työntekijä tai tiimi	Palvelunkäyttäjät	Ei-inhimilliset toimijat
<ul style="list-style-type: none"> • Alkuongelman tai tavoitteen määrittely ei ole selvä • Epärealistisista tavoitteista tai odotuksista voi seurata turhautumista • Työntekijän tai tiimin vallassa on kehittää ratkaisuja vain tietynlaisiin ongelmiin • Muiden alojen ammattilaisten saaminen mukaan kokeiluun voi olla vaikeaa • Kehittäminen kohdistuu vain pieniin ja helpommin ratkaistavissa oleviin ongelmiin, isot ongelmat sivuutetaan • Jos ongelma tai ratkaisuidea tulee ulkopuolelta, sitä ei koeta omaksi ja siihen ei sitouduta • Kollegoiden kritiikki voi olla lannistavaa; toisaalta samanmielisyyttä voi estää oppimista • Oppimisen esteenä voi olla se, että osallistujat eivät ole valmiita luopumaan ennakkoletuksistaan ja -asenteistaan • Vastuuhenkilön ja ajan puute ovat este kokeiluprosessin jatkuvuudelle • Organisaatiomuutos, kokousrakenteiden puute ja henkilöstön vaihtuvuus katkaisevat oppimisen • Uuteen kehittäjäpositioon tai kokeiluissa uuteen rooliin asettuminen voi olla vaikeaa • Asiakkaiden yhdenvertaisuus voi vaarantua • Ei lupaa toisin toimimiseen 	<ul style="list-style-type: none"> • Epäselvistä tavoitteista tai epärealistisista odotuksista voi seurata turhautumista; organisaation reunaehtojen hahmottaminen voi olla vaikeaa • Kehittäminen kohdistuu vain pieniin ja helpommin ratkaistavissa oleviin ongelmiin, isot ongelmat sivuutetaan • Palvelunkäyttäjien osallistuminen riippuu työntekijöiden toiminnasta; oma-aloitteista vaikuttamista organisaatioon ei tapahtunut • Yksittäisessä kokeilussa ei välttämättä ehdi syntyä riittävästi keskinäistä luottamusta ja ymmärrystä • Pelkästä ideoiden tai palautteen annosta ei välttämättä synny kokemusta vaikuttamisesta • Ammattikielen sekä organisaation hahmottaminen voi olla vaikeaa 	<ul style="list-style-type: none"> • Etenkin isoissa muutoksissa kokeilemalla voi tarkastella vain osaa ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksista • Osa vaikutuksista paljastuu vasta pidemmän ajankuluttua, ei lyhyessä kokeilussa

5.3 Kokeilevan toiminnan edellytyksiä

Monitoimijaisessa kehittämisessä osallistujien sitoutuminen edellyttää yhteistä, merkitykselliseksi koetun ongelman määrittelyä ja toimijoiden tavoitteita yhdistävän kokeilun yhteissuunnittelua. Epätarkka ongelman tai ratkaisuidean määritelmä vaikeuttaa kokeilun suunnittelua, arviointia ja oppimista. Tavoitetta koskeva yhteinen ymmärrys ja siihen sitoutuminen on nostettu esiin tärkeänä edellytyksenä myös yhteiskehittämisestä koskevassa tutkimuksessa (esim. Palsanen & Kääriäinen 2015; Pohjola 2017). Voidaan kysyä, mikä on sopiva tarkkuus kokeilun tavoitteiden asettamisessa ilman, että se tukahduttaa kokeiluprosessin avointa ja tunnustelevaa luonnetta.

Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimusten kokeiluissa tavoitteet ja arviointitavat olivat väljiä. Kokeiluiden tavoitteena oli ensisijaisesti havainnoida, mitä kokeilusta seuraa (Schön 1983, 145). Kun kokeilun tarkoituksena on vasta lisätä ymmärrystä ongelmasta tai etsiä alustavia ideoita, voidaan puhua eksploratiivisesta tai nopeasta kokeilusta. Kun kokeilussa on yhä kyse ongelman tutkiskelusta, kokeilua voidaan pitää onnistuneena, jos se edistää ongelman täsmentämistä (Lovio & Muurinen 2013, 28). Yhteistoiminnan kannalta on kuitenkin tärkeää, että osallistujilla on jaettu ymmärrys siitä, että kokeilun tavoitteena on esimerkiksi ongelman tarkentaminen tai ideoiden tuottaminen.

Arvioinnin ehtona on toiminnan tavoitteiden erittely sekä arviointikriteerien ja mittarien määrittely (Mäntysaari 2001, 6). Kuten menetelmätutkimuksessa yksi kokeiluun osallistunut haastateltava totesi, kokeilussa ”mittarit pitää olla sen projektin tai prosessin mukaiset, ettei silloin samat mittarit käy kaikkiin--” (s. 212). Vaikka osatutkimuksissa ei ole analysoitu kokeiluiden arviointia eikä käsitellä mittarien asettamista, kunkin kokeiluprosessin alussa tapahtuva päättely on edellytys sopivien mittarien asettamiselle ja kokeiluiden arvioimiselle. Kysymykseen kokeiluprosessin edellyttämästä päättelystä palaan seuraavan luvun abduktiivisen tiedonmuodostuksen käsitteellisessä analyysissä.

Vaikka kokeilun tarkoituksena olisi testata prototyyppiä tai aiheuttaa aiottu muutos, on tärkeää havainnoida ja arvioida myös kokeilun muita mahdollisia seurauksia. Esimerkiksi menetelmätutkimuksen haastatteluissa nousi esiin, ettei uuden ryhmäkokeilun merkittävin seuraus välttämättä ollut aluksi lähtökohtana ollut palvelutoiminnan kehittäminen, vaan uudenlaisen asenteen oivaltaminen tai asettautuminen uudenlaiseen suhteeseen palvelunkäyttäjien kanssa. Muutos asenne- tai ajatte-

lutavoissa voi olla hyödyllinen ja toimia keinona seuraavien tavoitteiden saavuttamisessa, mutta jos kokeilussa mitataan vain tiettyjä muuttujia, tämä seuraus ei välttämättä olisi paljastunut.

Kokeilun etuna on, että sen voi tehdä tai siihen voi osallistua osana omaa perustyötä. Esteenä puolestaan on, että kokeilujatkumoiden kuljettaminen oman työn ohella tuntuu haastavalta ajankäytöllisesti. Etenkin menetelmätutkimuksessa työntekijät toivat esiin yhteisen kehittämisen edellytyksenä olevan, että joku toimii vastuunhenkilönä ja prosessin ohjaajana. Sama kokemus nousi esiin yhteiskehittäjäryhmään osallistuneiden työntekijöiden haastatteluissa. Toiveeseen vastuunhenkilön määrittelystä liittyy aikataulu- ja resurssikysymysten lisäksi tarve sopia ja neuvotella siitä, kenen vastuulla kehittäminen on, miten sitä suunnataan ja millaisia vapauksia työntekijällä tai työryhmällä on. Esi- miehen osallistumista tai tukea ryhmälle pidettiin tärkeänä.

Menetelmätutkimuksen haastateltavien mukaan parhaat edellytykset kokeiluprosessin onnistumiselle on, jos mukana on pieni, sitoutunut, saman henkinen ja vapaaehtoinen toteuttajaporukka, jossa eri ammattiryhmien edustajia. Yhteistoiminnan onnistuminen kytkeytyy niin menetelmä- kuin yhteiskehittämistutkimuksen mukaan hyviin väleihin sekä tuttuuteen ja keskinäiseen luottamukseen. Ajan ja yhteisen toiminnan myötä rakentuva keskinäinen luottamus voi auttaa purkamaan ennakkoluuloja ja -asenteita, joiden esimerkiksi yksi yhteiskehittämistutkimukseen osallistunut kehittäjäasiakas kuvasi olleen aluksi kohdallaan seuraavia:

A2: Se alkulähtöasetelma on silleen, että te ootte parempia ihmisiä, työssä käyviä ihmisiä, sosiaalialan ihmisiä ja sit te katsoitte – niinku mitä aikasemmin on ajatellu näin – et me ollaan sitä pohjasakkaa ”no ei ne ees liiku, minä taas liikuin tänään”.

Hyvä tunnelma on tunnistettu tärkeäksi myös kehittämistoiminnassa, johon osallistuvat sosiaalialan ammattilaiset (Seppänen-Järvelä 1999, 165), sekä ammattilaisten ja asiakkaiden yhteiskehittämisessä (Palsanen & Kääriäinen 2015).

Kokeilevan lähestymistavan omaksuminen edellyttää ajattelu- ja vuorovaikutustaidoista muodostuvan kehittämisosaamisen vahvistumista. Tavoitteen tai ongelman määrittely ja ratkaisuiden keksiminen edellyttävät kykyä tehdä havaintoja ja reflektoida tilannetta sekä sitä koskevaa kokemustietoa. Haastateltavat pitivät merkittävänä sen ym-

märtämistä, miten tunnustelevia ja pieniä kokeilut voivat olla, miten ne ovat osa oppimisprosessia ja miten epäonnistumisiin suhtaudutaan. Toisin toimiminen ja uudenlaisen roolin omaksuminen voi kuitenkin aluksi vaatia ponnistelua.

Avoimen ja epävarman pitkäjänteisen prosessin sietäminen voi toisinaan olla vaikeaa niin kehittäjäasiakkaille kuin työntekijöille. Pitkäjänteinen kehittämistoiminta edellyttää riittävästi kehittäjäryhmän ja muun työyhteisön tiedonvaihdon ja keskinäisen oppimisen mahdollistavia areenoita. Määräaikaisuus ja pitkäjänteisyyden puute on noussut esiin haasteena myös projektikehittämisessä, ja projektisuunnitelman on katsottu voivan toimia mentaalisenä mallina, joka suuntaa tekemistä ja luo hallinnan tunteen (Seppänen-Järvelä 2004, 254).

Vastaavasti kokeiluiden luonteen ja niihin kytkeytyvien ajattelu- prosessien hahmottaminen voi auttaa suuntaamaan avointa prosessia. Kehittämisessä prosessia kuvaavat ja jäsentävät mallit, ideoiden visualisointi sekä jaetut käsitteet ja kieli voivat vahvistaa uskoa ja tukea sinnikkyyttä, kuten uskonnoissa, joissa käytetään uskon vahvistamisessa erilaisia aineellisia tai symbolisia apuvälineitä (Alhanen 2016, 196). Vaikka kokemisessa ja kokeilevassa toiminnassa ei ole kyse yksinomaan mielen sisäisestä prosessista (Alhanen 2013, 8), ajattelu- ja päättelyprosessit ovat oman tutkimusprosessin aikana näyttäytyneet itselleni merkittävänä kehittämisen ja kokeilemisen edellytyksenä. Syvennyn niihin vielä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Asiakkaiden osallistuminen kokeilevaan kehittämiseen edellyttää, että ammattilaiset luovat osallistumiselle tilan ja kutsuvat asiakkaat mukaan. Ammattilaisten on myös neuvoteltava kehittämistoiminnan suunnasta ja ehdoista. Lisäksi asiakkaiden osallistuminen kokeiluiden yhteistuottamiseen edellyttää neuvotteluja käytännöistä ja toimintatavoista organisaatiossa. Ammattilaiset toimivatkin asiakkaiden osallistumisessa portinvartijoina, vaikkei kaikki päätäntävalta kehittämisestä olekaan heillä vaan myös organisaation johto ja muut työyhteisön jäsenet vaikuttavat siihen.

Ei-inhimillisten toimijoiden osallistumisen edellytyksenä on, että kokeilut suunnitellaan siten, että niiden kautta on mahdollista arvioida myös ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksia käytännössä. Pelkkien ajatuskokeiden tekeminen ei välttämättä tuota vielä riittävästi ymmärrystä kehittämisprosessiin kytkeytyvistä käytännön haasteista, kuten suunnittelututkimuksessa kävi ilmi. Pienten kokeilujen lisäksi organisaatiot voivat toimintansa kehittämisessä hyötyä myös isompien uudistusten kohdalla kokeilevalle lähestymistavalle ominaisesta toiminnan seuraus-

ten tutkimisesta ja valmiudesta muokata suunnitelmia opitun pohjalta. Esimerkiksi suunnittelututkimuksessa uudet toimitilat avattiin vaiheittain, mikä auttoi jälkimmäisenä avattujen suunnittelussa. Kokeilevan lähestymistavan edellytykset on tiivistetty seuraavaan taulukkoon (Taulukko 4).

Taulukko 4. Kokeilevan lähestymistavan edellytykset osatutkimusten tulosten mukaan.

EDELLYTYKSET		
Työntekijä tai tiimi	Palvelunkäyttäjät	Ei-inhimilliset toimijat
<ul style="list-style-type: none"> • Oppiminen edellyttää jaettava ymmärrystä siitä, onko kokeilun tavoitteena ongelman tarkentaminen, ideoiden tuottaminen vai ratkaisuidean testaaminen • Vaikka tavoitteena olisi testata ratkaisuideaa, avoimuus kokeilun seurauksien havainnoinnille on tärkeää • Prosessille nimetään vastuuhenkilö • Kehittämisen suunnan ja rajojen sopiminen osana organisaation toimintaa; esimiehen tuki • Kehittämiseen osallistuu pieni, sitoutunut, samanhenkinen ja vapaaehtoinen toteuttajaporukka, jossa eri ammattiryhmien edustajia • Osallistujien hyvät välit, tuttuus ja keskinäinen luottamus • Kokeilevan lähestymistavan ja kokeiluiden sopivan laajuuden hahmottaminen • Ajattelu-, havainnointi- ja vuorovaikutustaidot; kyky ohjata ja kuljettaa prosessia • Kyky asettua uuteen rooliin • Opitun jäsentäminen pitkällä aikavälillä; yhteiset tapaamiset sekä visualisointi- ja dokumentointi keinojen hyödyntäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Ammattilaiset kutsuvat asiakkaat mukaan • Ammattilaiset neuvottelevat toiminnan ehdoista organisaation kanssa ja luovat siten tilan palvelunkäyttäjien osallistumiselle sekä toimivat portinvartijoina • Kehittämiseen osallistuu pieni, sitoutunut, samanhenkinen ja vapaaehtoinen toteuttajaporukka • Riittävästi aikaa luottamuksen ja kokeilujatkumon rakentumiselle 	<ul style="list-style-type: none"> • Kokeiluiden suunnittelussa pyritään ei-inhimillisten toimijoiden vaikutusten paljastumiseen ja havainnoimiseen; pelkät ajatuskokeet eivät aina riittäviä

5.4 Millaisia uusia relaatioita osallistujien kesken voi rakentua?

Ensiksi kokeilevassa lähestymistavassa osallistujien kesken rakentuvaa suhdetta voidaan kuvailla yhteistoiminnalliseksi ja dialogiseksi, sillä siinä pyritään ymmärtämään eri toimijoiden näkökulmia ja rakentamaan uutta ymmärrystä. Yhteistoiminta edellyttää dialogisia keskusteluja, joille on Alhasen (2016, 50–51, 77) mukaan ominaista, että ne etenevät vapaasti ja niissä voi leikitellä keskeneräisillä ideoilla tai tehdä ajatuskokeita. Dialoginen keskustelu on luonteeltaan kokeilevaa. Näin dialogisessa keskustelussa on mahdollista luoda yhdessä uutta ymmärrystä tai tietoa mutta lopputulosta ei voi määritellä ennalta ja yritys voi myös epäonnistua. Dialogisuuteen kuuluva käsitys uuden ymmärryksen ja ideoiden luomisesta sekä jaetusta oppimisesta on nähdäkseni samanlainen kokeilevan kehittämisen lähestymistavan kanssa.

Asiakkaiden osallistumisen palveluiden kehittämiseen ja tuottamiseen mahdollistava suhde on sosiaalityössä toisaalta uutta ja toisaalta tuttua. Suhdetta voidaan pitää uudenlaisena asemoitumisena verrattuna sosiaalihuollon holhoavaan historiaan ja byrokraattisiin käytäntöihin. Tuttuna sitä voidaan pitää siksi, että osallistumisessa on samoja piirteitä kuin dialogisessa asiakas- ja verkostotyössä, jossa ongelmia ratkotaan yhdessä ja jossa kaikki osapuolet muuttuvat (esim. Seikkula & Arnkil 2013, 169; Hietala & Rissanen 2017, 169). Asiakastyössä käytettyä verkostodialogista lähestymistapaa voidaan itsessään soveltaa myös palveluiden yhteiskehittämiseen (Strandman & Palo 2017).

Yhteisessä kehittämistoiminnassa työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden suhteet rakentuivat dialogisuuden lisäksi keskinäisen kunnioituksen ja yhteistoiminnallisen osallistumisen tunnustusasenteiden varaan. Sosiaalityössä ihmisten kunnioittaminen, heidän subjektiivensa tunnustaminen sekä toiminta, jossa osallistujat voivat toteuttaa itseään ja saada yhteistoimintaan osallistumisesta arvostusta, ovat tärkeitä sosiaalisuuden edistämiseksi (Ikäheimo 2008, 26). Nämä tunnustusasenteet korostuvat kehittäjäasiakkaiden ja työntekijöiden yhteisessä kehittämistoiminnassa ja ne kytkeytyvät myös toiminnan merkitystä korostavaan ja kokemustietoa arvostavaan pragmatistiseen tietoteoriaan. Tunnustamisesta seuraa emansipoitumista ja se, että henkilö osaa jäsentää tietoa, hänen tietämyksensä kehittyä ja hän uskaltaa jakaa tietoaan.

Toiseksi kokeilemalla kehittämisessä toimijoiden välisiin suhteisiin ja yhteistoimintaan liittyy kysymyksiä vallan käytöstä ja jakamisesta. Ke-

hittämisen prosessin alussa kysymykset vallan käytöstä liittyvät esimerkiksi siihen, kuka päättää kehittämisen tavoitteista tai ratkaisusta ja millaiseen menettelyyn tai ymmärrykseen päätökset perustuvat. Menetelmä- ja yhteiskehittämistutkimuksissa kokeiluihin osallistuneet työntekijät ja kehittäjäasiakkaat olivat niitä toimijoita, jotka määrittivät alkuongelmia tai keksivät ratkaisuideoita. Johdon sallima kokeileva lähestymistapa loi työntekijöille ja kehittäjäasiakkaille mahdollisuuden käyttää valtaa ja olla aktiivisia käytäntöä muovaavia toimijoita.

Menetelmätutkimuksessa sosiaalitoimistossa asioivat asiakkaat kertoivat kokemuksiaan, arvioivat ratkaisuideoita ja tekivät parannusehdotuksia. Asiakkaiden valta voidaan jäsentää vielä näennäisenä osallistumisena eli konsultointina (Arnstein 1969), vaikka sosiaalitoimistossa asioivien asiakkaiden kanssa käytiin dialogiin tähtääviä keskusteluja. Yhteiskehittämistutkimuksessa työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden välisestä suhteesta muodostui tiiviimpi. Ryhmä mahdollisti syvemmän molemminpuolisen ymmärryksen rakentamisen ja vallan jakamisen kehittäjäasiakkaille kokeiluiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Yhteiskehittämistutkimuksen ryhmän keskustelut ja kokeileva toiminta loivat kehittäjäasiakkaille sellaisen suhteen sosiaalipalveluorganisaatioon, jossa he pystyivät osallistumaan ja vaikuttamaan käytäntöjen kehittämiseen. Työntekijöiden ja kehittäjäasiakkaiden yhteistoiminnallinen ja dialoginen suhde loi edellytykset kokemusten vaihtamiselle, yhteiselle oppimiselle ja siten Deweyn (1916/1997b, 99, 305; 1920/2012, 219) kuvaamalle kokeilevalle ja demokraattiselle toiminnalle.

Kokeilevaan kehittämiseen liittyvät kysymykset siitä, milloin ja miten paljon valtaa on tarkoituksenmukaista jakaa kehittäjäasiakkaiden kanssa. Yhteisten kehittäjäryhmien perustaminen vaatii aikaa ja resursseja eikä se siten välttämättä ole joka tilanteessa mahdollista. Aina asiakkaiden osallistumisen mahdollistava kehittämisrakenne ei edes ole tarkoituksenmukainen. Loppukäyttäjän näkökulman huomioiminen onnistuu muillakin tavoin, kuten palvelumuotoiluajattelun mukaisesti kuvittelemalla palveluratkaisuja asiakkaan näkökulmasta, kartoittamalla asiakkaiden tarpeita tai kokemuksia, tai siten, että suunnitteluun osallistuu organisaatioon palkattu kokemusasiantuntija. Toisessa tilanteessa yksittäisen kokemusasiantuntijan tai kehittäjäasiakasryhmän osallistuminen voi puolestaan olla liian kapea tarjoamaan riittävän laajaa käsitystä asiakkaiden tarpeista, ja silloin erilaisten kyselyiden tai selvitysten tekeminen on paikallaan.

Kysymystä vallan jakamisesta on syytä tarkastella myös siitä näkökulmasta, ettei valtaa ja vastuuta siirretä kehittäjäasiakkaille liikaa. Valtaa voi jakaa mutta kaikkea siitä viranomaisen ei voi vastuukysymysten johdosta luovuttaa. Koska osallistumiseen voi ajassamme liittyä normatiivisia käsityksiä aktiivisesta kansalaisesta (Matthies 2014, 9), osallistumisen tulee olla vapaaehtoista ja kehittäjäasiakkaiden ehdoilla etenevää. Osallistumisesta on myös oikeus kieltäytyä ja sen julkituominen on tärkeää. Yhteiskehittämistutkimuksessa yksi osallistuja kuvasi ryhmään osallistumisen vahvistaneen hänen rohkeuttaan tunnistaa omia rajojaan ja tarvittaessa vetäytyä sosiaalisesta tilanteesta syrjään. Kyseinen pieni esimerkki on tärkeä siksi, että asiakkailta tulee säilyä oikeus kieltäytyä osallistumisesta.

Kysymykset vallankäytöstä muovaavat osallistujien suhteita. Vaikka yhteistoiminnallisessa kehittämisessä pyritään tasavertaiseen toimintatapaan ja kaikkien osallistujien näkökulmien huomioimiseen, siinä on myös tehtävä ratkaisuja, jotka edellyttävät vallankäyttöä ja johtajuutta. Aina kaikkien osallistujien ehdotusten toteuttaminen ei ole mahdollista. Yhteistoiminnassa on kuitenkin tärkeää kokemus siitä, että on tullut kuulluksi ja että oma tieto on tullut huomioiduksi ja tunnustetuksi, vaikka se ei välttämättä muuttaisi toimintaa, kuten kehittäjäasiakkaat yhteiskehittämistutkimuksessa kertoivat. Toisaalta kuulluksi tulemiseen voi liittyä epäily siitä, onko se ollut vain näennäistä, kuten työntekijät suunnittelututkimuksessa kuvasivat kokevansa. Kuitenkin jälkimmäisenä suunniteluissa toimitiloissa työskentelevät työntekijät kokivat osallistuneensa prosessiin, vaikkei heidän toiveensa omista työhuoneista toteutunutkaan.

Jos kokeiluiden hahmotetaan perustuvan luonnonvalinnan kaltaiseen koetteluun, jossa parhaat ideat tai elinvoimaisimmat mutaatiot selviävät (Sulkunen 2007, 28–29), kokeiluissa voi olla kysymys myös kilpailusta, vallasta ja vallan käyttämisestä. Kokeilua voidaan käyttää oman asianajoon siten, että sen avulla pyritään vahvistamaan oman idean hyödyllisyyttä tai sen toteuttamisen odotetaan mahdollistavan huonona pidetyn idean ampumisen alas, kuten Dewey (1920/2012, 168) on kirjoittanut. On siis mahdollista, että kokeilevassa lähestymistavassa muodostuisi sellaisia suhteita, joissa ei pyritä dialogisuuteen tai oppimiseen vaan päinvastoin oman kannan todistamiseen tai näkemyksen pönkittämiseen. Osallistujilta vaaditaan siten analyttisyyttä, pyrkimystä objektiivisuuteen ja refleksiivisyyttä siitä, millainen oma positio tiedon tuottamisessa on.

Erityisesti asiakkaiden osallistumisessa on tärkeää, ettei sitä mahdollisteta vain johdon oman agendan ajamiseksi (Carr 2007, 268; Cowden & Singh 2007, 15–16) eikä työntekijöiden tai organisaation julkisivun kiillottamiseksi ilman, että oltaisiin valmiita harkitsemaan uusia tai erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja (Matthies 2017, 161). Matthiesin (2017, 161) mukaan ammattilaisten on tärkeitä olla tietoisia omasta vallankäytöstään ja osallistumiseen sisältyvän ulkokultaisuuden ja petollisuuden mahdollisuudesta. Ammattilaisilta ja asiantuntijoilta edellytetään itse-reflektiivistä pohdintaa ja kriittistä keskustelua osallistumisen ehdoista ja luonteesta. Kokeiluun liittyvän päättelyn tunnistaminen, johon paneudun seuraavassa luvussa, luo nähdäkseni edellytyksiä ammattilaisille huomioida myös asiakkaiden osallisuutta koskevia kysymyksiä kehittämisessä.

Kolmanneksi kokeiluissa yhteistoiminta rakentuu myös sanattomasta vuorovaikutuksesta ympäristön kanssa. Kehittämisen on tyypillisesti hahmotettu tapahtuvan esimerkiksi projekteihin osallistuvien ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Seppänen-Järvelä 2004, 256) mutta kokeilevassa lähestymistavassa yhteistoiminnan osapuolina on myös ei-inhimillisten toimijoiden ympäristö, kuten asiat, esineet, paikat tai tilat. Kokeiluissa ja käytännössä tapahtuvassa sanattomassa vuorovaikutuksessa ei-inhimillisistä toimijoista muodostuva ympäristö voi vastata tai vastustaa inhimillisiä aikomuksia (Schön 1983, 153; Latour, 1987). Inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden vuorovaikutukseen liittyvä epävarmuus on osa kokeilevan kehittämisen prosessia.

Kokeiluissa on mahdollista asettaa uudenlaiseen suhteeseen kehiteltävään ideaan vaikuttavien ei-inhimillisten toimijoiden kanssa. Vaikka vuorovaikutus ympäristön kanssa muovaa ihmisen toimintaa, kokeileva lähestymistapa luo ihmisille edellytyksiä suunnata toimintaansa tarkoituksenmukaisella tavalla (Dewey 1920/2012, 121, 127). Kokeilevassa lähestymistavassa tapahtuva oman toiminnan ja ympäristön vastavuoroisen vaikuttamisen havainnoiminen mahdollistaa seurauksista oppimisen ja toiminnan kehittämisen.

Kokeileva lähestymistapa ja siihen kytkeytyvä tiedonmuodostus mahdollistaa ja edellyttää sellaista suhtautumistapaa, jossa tunnustetaan myös ei-inhimillinen toimijuus ja sen asema prosessissa. Alhanen (2016, 206) käyttää osallisuustajun käsitettä kuvaamaan, kuinka ihminen tunnistaa, miten hän itse vaikuttaa elollisiin olentoihin tai luonnon ympäristöihin ja miten ne vaikuttavat ihmiseen itseensä. Vaikka Alhanen ei sisällytä määritelmäänsä rakennettuja ympäristöjä ja artefakteja,

osallisuustajun käsite kuvaa oivallisesti luonnollisten ja rakennettujen toimijoiden keskinäistä vuorovaikutusta, jota myös toimijaverkkoteoria käsittelee, ja joka liittyy Deweyn ekologiseen kokemusfilosofiaan (Alhainen 2013). Osallisuustajun omaamisesta seuraa, että työtään kehittävä ja tutkiva ammattilainen harkitsee ja havainnoi oman ja ei-inhimillisten toimijoiden vastavuoroisia vaikutuksia ja huomioi ne kehittämistä koskevassa päättelyssään.

6 Abduktiivinen päättely ja tiedonmuodostus

6.1 Päättely kokeilemisen prosessissa

Yhteisen toiminnan ja keskustelujen lisäksi tiedonmuodostuksen edellytyksenä ovat yksilön ajatteluprosessit. Tässä luvussa käsitteellistän kokeiluprosessiin liittyvää päättelyä, järkeilyä ja keksimistä. Jos tavoitteena on ymmärtää, millaista päättelyä kokeilemalla kehittämisessä käytetään, ja tarkastella miten päättely voi edistää tiedonmuodostusta, on tunnistettava päättelyn eri muotojen vuorottelu. Vaikka käytäntöjen kehittäminen nähdään toisaalta intuitiivisena, siinä edellytetään myös tieteellisen ajattelun kaltaista analyttisyyttä ja systemaattisuutta (Sepänen-Järvelä 1999, 122, 144; Kääriäinen ym. 2016, 48).

Käytän omasta oppimisprosessistani esimerkkejä, joiden avulla konkretisoin kokeiluihin liittyvää ajattelua ja päättelyprosessin etene mistä. Filosofiset käsitteellistykset ovat auttaneet minua tunnistamaan ja ymmärtämään omaa toimintaani, mutta kokemukseni ovat myös ohjanneet lukemistani ja tämän luvun kirjoittamista. Tutkimusprosessissa keksiminen, päättely ja tiedonmuodostus on tapahtunut yhdessä muiden osallistujien kanssa, mutta koska kyseessä on oma jäsenyykseni tapahtumista, kirjoitan seuraavassa vain omasta näkökulmastani.

Arkiajattelu on yleensä aika suoraviivaista ja automaattista: tapahtumia selitetään tuttujen ja ilmeisiltä vaikuttavien seikkojen valossa. Usein kuitenkin on niin, että mahdollisia ja uusia selittäviä hypoteeseja voi olla useita ja silloin kun niistä valitaan lupaavinta testattavaksi, keskeisessä asemassa on abduktiivinen päättely. (Eco 1983, 206–207.) Abduktiivisuuden käsitteellä voidaan toisaalta mallintaa intuitiivisen ”arvausvaiston” toimintaa ja toisaalta analysoida päättelyä (Paavola & Hakkarainen 2008, 177). Päättelyn muotona abduktiota kutsutaan ”päättelyksi parhaaseen selitykseen”, koska siinä etsitään selitystä yllättävälle havainnolle (Haaparanta & Niiniluoto 2016, 103).

Palvelumuotoilussa kokeilevan kehittämisen prosessin on kuvattu alkavan siitä, että asiakasnäkökulmasta määritellään ongelma, päämäärä, tarve tai tavoiteltava arvo (Dorst 2011; Hassi ym. 2015, 35–36). John Dewey (1910, 41) puolestaan kuvaili jo sata vuotta aiemmin *How we think* -teoksessaan, että reflektioprosessi alkaa, kun ihminen kohtaa jonkin ongelmallisen, hämmentävän tai ristiriitaisen tilanteen (engl.

felt difficulty, perplexity or problem). Tämä voisi esimerkiksi tarkoittaa, että vaikka tekemäni sosiaalityön olisi tarkoitus olla asiakkaita tukevaa ja heitä voimaannuttavaa, huomaisin asiakkaiden olevan jännittyneitä saapuessaan sosiaalitoimistoon tapaamiselleni. Koska asiakkaan jännitys voi haitata tavoitteenani olevaa hänen auttamistaan ja tukemistaan, minun on tarpeen ymmärtää miksi asiakkaat ovat jännittyneitä ennen kuin käytännön toimintaa voidaan muuttaa.

Peirce (1903/1997a, 245; 1903/1997d, 218) on tarkastellut ihmisten päättelyä ja toimintaa tilanteessa, jossa tehty havainto ei istu yhteen aiemman tulkinnan tai ymmärryksen kanssa. Hän kutsui päättelyn ensimmäistä vaihetta abduktioksi. Vuonna 1903 Peirce (1903/1997a, 245) esitti tunnetun muotoilunsa abduktiivisesta päättelystä. Se voitaisiin esittää jatkamalla edellä mainittua esimerkkiä, joka oli Hyvän olon tila-hankkeen ja menetelmätutkimuksessa tutkitun kokeilutoiminnan yksi lähtökohta:

Tapaamiselle saapuvat asiakkaat ovat jännittyneitä ja hermostuneita.

Koska fyysiset tilat ovat ankeat ja luotaantyyöntävät, asiakkaiden havaittu jännitys ja hermostuneisuus voisi johtua toimitiloista.

Voidaan olettaa, että ankeat toimitilat lisäävät asiakkaiden hermostuneisuutta heidän asioidessaan.

Vuonna 1910 ilmestyneessä *How we think* -teoksessa Dewey kuvasi reflektioprosessin alkavan koetusta vaikeudesta tai hämmennyksestä, mutta vuonna 1933 ilmestyneessä painoksessa hän Sami Paavolan (2015, 241–242) mukaan korjasi ensimmäisen vaiheen kuitenkin olevan se, että ajatus rientää jo pohtimaan mahdollisia ratkaisuehdotuksia. Muutos ei ole iso, mutta sen myötä Dewey määrittelee Paavolan mukaan vaikeuden kokemisen esireflektiivisesti vaiheeksi, ja siksi hän on jättänyt sen reflektioprosessia kuvaavan vaihemallin ulkopuolelle. Deweyn päivittämän vaihemallin mukaan alustavien ratkaisuehdotusten jälkeen ongelmaa aletaan jäsentämään ratkaistavan kysymyksen muotoon.

Vaikka Dewey ei koskaan käyttänyt abduktio-termiä (Marcio 2001), hänen kuvauksensa reflektioprosessin alussa tapahtuvasta alustavien ratkaisuehdotusten ajattelusta muistuttaa Peirce (1903/1997a, 242, 245)

kuvausta abduktiosta ”uutena ehdotuksena” (engl. *new suggestion*) tai ”selittävänä hypoteesinä” (engl. *explanatory hypothesis*). Toisin sanoen abduktio on alku iteratiiviselle päättelyprosessille, jossa odottamaton tai yllättävä havainto johtaa työhypoteesin muodostamiseen, muokkaamiseen ja lopulta prosessi voi havaintoaineiston täydentyessä johtaa uusiin teorioihin (Peirce 1903/1997d, 218; Tavory & Timmermans, 2014, 5; Paavola 2015, 241).

Tiedonmuodostukselle abduktiivinen päättely on tärkeää, sillä sen on luonnehdittu olevan ainoa päättelyn muoto, jonka avulla voidaan tehdä uusia keksintöjä, oivalluksia tai luoda uutta (Peirce 1903/1997b, 230; Tavory & Timmermans 2014, 38). Abduktio on kuitenkin yksinään heikko päättelyn muoto. Toisin sanoen abduktiota vahvistaa se, että sitä seuraa hypoteesin kirkastaminen deduktiivisen päättelyn mukaisesti ja siten ideaa testataan kokeilussa induktiivisesti. (Peirce 1903/1997b, 230.)² Lisäksi jo abduktiivisen hypoteesin muotoilussa oli Peircen (1902/1976, 62) mukaan tärkeää, että sen tuli olla testattavissa, mikä rajaa selitysvaihtoehtoja ja vahvistaa abduktiivista päättelyä.

Kun mahdollinen alustava selitys tai hypoteesi alkaa abduktiivisen päättelyn avulla hahmottua, kehittämisessä tarvitaan ratkaisuideoita. Kokeilu- ja ratkaisuideoiden abduktiivista keksimistä voi auttaa esimerkiksi analogioiden tai metaforien miettiminen (Nonaka & Takeuchi 1995, 86; Dorst 2011) ja siinäkin voi noudattaa aluksi abduktiivisen päättelyn muotoa. Omassa tilojen kehittämisprosessissani tunnistin tämän esimerkiksi pohdinnassa kahviloiden ja sosiaalitoimistojen eroista. Kun kerran kahvilat mielletään tiloiksi, joissa oleskelu on miellyttävää ja rentouttavaa ja joihin saapuessa ihminen kokee olevansa tervetullut, niin sosiaalityöntekijänä voi analogian avulla pohtia, mitkä kahvilan elementit ovat sen viihtyvyyden luomisessa keskeisiä, voisiko jotain niistä tuoda sosiaalitoimistoon ja mitä siitä seuraisi.

Peircen (1903/1997b, 230) mukaan deduktiivisen päättelyn kautta on mahdollista selkiyttää omaa ajatteluaan, määritellä hypoteesi ja todistaa, että jonkin täytyy olla totta. Myös kehittämiskokeilun suunnittelu edellyttää päättelyä säännöstä seuraukseen. Omassa esimerkissäni

² Peirce käytti abduktion synonyyminä myös retroduktiota (Paavola 2006, 33), jolla kriittisessä realismissa tarkoitetaan tutkimusprosessin keskelle sijoittuvaa abduktiivisen päättelyn vaihetta (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 195) tai kokonaista prosessia, jossa keksitään, muotoillaan, testataan ja tarkennetaan vaikutusmekanismeja selittävää hypoteesia (Houston 2010, 82).

se tarkoitti hypoteesin muodostamista siitä, että kahvin tarjoaminen ja ystävällinen palvelu aulassa tekisi sosiaalitoimistosta miellyttävämmän paikan. Peircen (1903/1997b, 230) mukaan induktio puolestaan mahdollistaa tapauksen perusteella deduktiivisen hypoteesin testaamisen. Esimerkissäni päättely eteni induktiivisesti siten, että viikon ajan asiakkaille tarjottiin aulassa kahvia ja mahdollisuus keskustella työntekijöiden kanssa. Kokeilu mahdollisti induktiivisen päättelyn siitä, miten hypoteesi kahvilamaisesta toiminnasta aulassa muutti aulan tunnelmaa ja asiakkaiden asiointikokemusta.

Edellä olen kuvannut, miten kahvilakokeilulla pyrittiin testaamaan kahvila-analogian avulla keksittyä ideaa. Kyseinen kokeilu oli luonteeltaan erittäin nopea, kevyt ja eksploratiivinen, ja sen tavoitteena oli paitsi kokeilla kahvilamaista toimintaa myös kerätä uusia ideoita aulatoiminnan kehittämiseksi ja kokeilla kokeilemista. Yhdellä pienellä kokeilulla voikin olla erilaisia tavoitteita, mikä kuvaa kokeilevan lähestymistavan tunnustelevaa ja avointa luonnetta. Tällaiseen toimintaan liittyvien päättelyn vaiheiden sanoittaminen on helposti yksinkertaistavaa. Reflektioprosessin vaiheita jäsenettäessä onkin tärkeää huomata, ettei se aina etene tiukasti vaihe vaiheelta vaan eri vaiheet kietoutuvat toisiinsa ja niitä voidaan harjoittaa samanaikaisestikin (Paavola 2015, 242).

Käytännössä kehittäminen voi usein olla ei-lineaarinen, sotkuista spagettiannosta muistuttava prosessi, jossa eri asiat voivat kietoutuvat toisiinsa ja vaiheet hahmottuvat vasta jälkikäteen (Kananaja & Niemi 1973; Seppänen-Järvelä 2004, 254; Toikko & Rantanen 2009, 72; Stickdorn & Schneider 2011, 124). Myös yhteistoiminnallisen tutkimuksen osalta on käyty keskustelua siitä, että liian projektimainen rationaalinen suunnittelu voi johtaa luovan potentiaalın hukkaamiseen. Toisaalta kehkeytyvän, sotkuisen ja avoimen prosessimaisuuden korostaminen voi vaikeuttaa toiminnan suunnan ja seurausten hahmottamista. Toimintaa arvioidessa on tärkeää pystyä arvioimaan tavoitteiden saavuttamista ja analysoida, mitä uusia avauksia prosessissa tehtiin. (Facer & Pahl 2017b, 236, 240.)

Käytännön päättelyn ja sen vaiheiden ymmärtäminen voi kuitenkin toimia suunnittelussa loogisena ja käsitteellisenä työkaluna (Pohjola 2007, 123). Vaikka päättelyn vaiheet ovat osa reflektiivisten ammattilaisten jokapäiväistä asiakastyötä (Schön 1983) ja ne ovat tuttuja esimerkiksi työyhteisöjen reflektiökäytännöistä (esim. Yliruka 2015, 30–31; Alhanen ym. 2016), päättelymuotojen sanallistaminen kehittämisprosessin aikana voi auttaa työntekijää pitämään prosessin kokonaisuuden käsissään.

Päätelyprosessin tiedostamisesta voi olla hyötyä etenkin käytäntölähtöisessä ja käytännön työntekijöiden toimeenpanemassa kehittämistyössä, jossa Kananojan ja Niemen (1973, 139) mukaan eri vaiheet kietoutuvat toisiinsa, tapahtuvat samanaikaisesti ja prosessiin voivat vaikuttaa ratkaisevasti satunnaiset, kehittämisprosessin ulkopuoliset asiat. Oman kokemukseni mukaan toiminnan käsitteellistäminen on erityisen hyödyllistä etäisyyden ottamiseksi omaan työhön, sillä se auttaa hahmottamaan kehittämistilannetta uusilla ja vaihtoehtoisilla tavoilla.

Abduktiivisen päättelyn ymmärtäminen on keskeinen osa pragmatistisen tiedonmuodostuksen epistemologian hahmottamista ja pragmatismien ymmärtäminen auttaa näkemään, mistä abduktiivisessa päätelyssä on kyse (Martela 2015a, 539). Pragmatismissa esitetyt jäsennykset päätelystä auttavat ymmärtämään kokeilevan kehittämisen luonnetta tunnustelevana ja käytännön toiminnassa muuntuvana, iteratiivisena ajatteluna ja toimintana, jossa tieto fallibilistisesti tarkentuu käytännön seurausten paljastuessa. Samalla pragmatistit peräänkuuluttavat vahvaa logiikkaa ja tarkkaa päätelyä, mikä puolestaan voi auttaa ammattilaista hahmottamaan prosessin kokonaisuutta, selittämään ja analysoimaan kehittämiskokeilua ja muodostamaan uutta tietoa.

Kokeiluprosessiin liittyvä huolellinen päätely tekee kokeilusta *reflektoidun kokeilun* ja erottaa kokeilemisen sattumanvaraisesta yrittämisestä ja erehtymisestä. Toiminnan arviointi edellyttää lähtöasetelman ja vertailun mahdollistavien arviointikriteerien määrittelyä (Mäntysaari 2001, 6). Kunkin kokeilusyklin alussa tapahtuva tilanteen reflektio ja hypoteesien asettaminen luovat edellytyksiä kokeilun arvioinnille, joka tapahtuu tilannelähtöisesti, tarkoituksenmukaisia instrumentteja ja menetelmiä hyödyntäen sekä eri osapuolten tieto ja näkökulmat huomioiden. Mitä reflektoidumpi kokeilu on alusta asti, sitä paremmat ovat edellytykset oppia siitä, arvioida kokeilua moninäkökulmaisesti ja esittää argumentoituja päätelmiä.

6.2 Kokeiluiden keksimistä ja suunnittelua edistäviä strategioita

Edellä olen kuvannut Peircen (1903/1997b, 230) jäsennyksen mukaisesti, miten päättelyn eri muodot vuorottelevat kehittämiskohteiden keksimisessä (abduktio) sekä ideoiden kirkastamisessa (deduktio) ja kokeilussa (induktio). Seuraavaksi syvennän vielä sen tarkastelua, mi-

ten ammattilaisten kykyä havainnoida kehittämiskohteita voisi edistää sekä miten eri tiedon lajeja hyödynnetään havaittujen asioiden selittämisessä ja ratkaisuideoiden keksimisessä. Keksimisen ja oppimisen prosessin käsitteellistäminen on askarruttanut tutkijoita antiikin ajoista asti (Paavola 2006, 15). Seuraava tarkasteluni painottuukin ongelman filosofisen tutkiskelun sijasta pikemmin käytännöllisiin tapoihin, jotka olen itse tunnistanut hyödylliseksi mielikuvituksen virittämisessä. Lopuksi tiivistän kehittämiskohteiden määrittelyä ja reflektoitujen kokeiluiden suunnittelua edistäviä strategioita.

6.2.1 Havaintojen tekeminen

Omaa työtään kehittäväälle ammattilaiselle on olennaista hyvä havaintokyky ja avoin mieli. Yleisin ohje abduktiivisen päättelyn virittämiseksi on tarttua yllättäviin, odottamattomiin tai ristiriitaisiin havaintoihin, sillä ne virittävät reflektiivistä ajattelua ja luovat edellytyksiä keksiä jotain uutta (Peirce 1903/1997b, 230; Schön 1983, 56; Tavory & Timmermans 2014, 38). Vaikka abduktiivinen päättely voi liittyä myös ei-yllättävään havaintoon, voi olla strategisesti ja ajankäytöllisesti viisasta tutkia salapoliisien lailla poikkeavia havaintoja tai johtolankoja, sillä niiden kautta koko ongelma voi alkaa purkautua (Paavola 2004b, 216). Yllättävä havainto voi myös tarkoittaa havaintoa jonkin asian puuttumisesta, esimerkiksi kilpahevosen katoamista selvittänyt Sherlock Holmes huomasi varkauden ajankohtana merkittävää olleen se, ettei vahtikoira ollut haukkunut, mikä johti hänet epäilemään vahtikoiralle tuttua henkilöä (Truzzi 1983, 64).

Oman prosessini alkusysäyksenä oli yllättävä havainto siitä, että sosiaalitoimistojen tilat olivat virastomaisia, ankeita ja toisinaan aika luotaantyöntäviä tai vankilamaisia. Tämän havainto ei ole yllättävä siten, että se olisi uusi tai ennenkuulumaton asia. Yllättävyys ilmeni pikemmin siinä, että ankeat ja vankilamaiset tilat olivat ristiriitaiset sosiaalityön tavoitteina olevan tukemisen ja asiakkaiden voimaannuttamisen kanssa. Erityisen yllättävänä voidaan pitää myös sitä, ettei tästä ristiriidasta huolimatta tilojen viihtyvyyteen ja asiakaslähtöisyyteen oltu juurikaan kiinnitetty huomiota tai tunnuttu välitettävän sekä sitä, ettei tiloista sosiaalityössä edes puhuta.

Sen sijaan, että edettäisiin suoraan etsimään selitystä tehdyille havainnoille, voi olla hyödyllistä sanoittaa ja tarkastella hetki yleisiä käsitteitä, joita vasten tehty havainto on yllättävä tai ei ole yllättävä. Organisaation tai sosiaalipoliittisen ympäristön ja kokemustiedon suhteen

tarkastelusta voi olla hyötyä kehittämiseen liittyvässä tiedonmuodostuksessa (Gredig 2011, 63). Edellä käytetyssä esimerkissä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sen pohtimista, miksi asiakkaiden hermostuneisuus ja jännittyneisyys sosiaalitoimistossa asioidessa on yllättävää (koska sosiaalityön tarkoitus on auttaa ja tukea) tai miksi se ei ole yllättävää (koska sosiaalityöhön liittyy paljon historiaan kytkeytyviä ja nykyhetkessä eläviä mielikuvia kontrollista). Tiloihin kohdistuvan piittaamattomuuden ja vaikenemisen reflektointi voi nostaa esiin eettisiä tai poliittisia kysymyksiä esimerkiksi sosiaalityön asiakkaisiin kohdistuvista asenteista. Niiden pohtiminen voi laajentaa tilannetta koskevaa ymmärrystä sekä johtaa erilaisten hypoteesiehdotelmien tekemiseen ja ratkaisuideoiden keksimiseen.

Omassa prosessissani edellä kuvattu pohdinta ohjasi kokeiluprosessia siten, että tilassa pyrittiin vähentämään kontrollista viestiviä ja vahvistamaan tukemista korostavia elementtejä. Vaikka selitystä ja ratkaisua asiointikokemuksen parantamiselle haettaisiinkin tilaratkaisujen muuttamisesta, tilanteen moninäköinen reflektointi rikastuttaa havainnointia, alustavaa hypoteesia tai ratkaisuideaa. Kun hypoteesia muodostettaessa otetaan huomioon kaikki kohdetta koskeva tieto, abduktio on vahvempi ja vähemmän altis sen muodon sallimille irrationaalisille ja villoille hypoteeseille (Paavola 2004a, 278). Tilanteen huolellinen reflektointi voi myös auttaa huomaamaan tutkimuksellisesti tärkeitä kysymyksiä ja edistää tutkimussuunnitelman tekoa.

Kun yllättävä tai ristiriitainen havainto on tunnistettu, se suuntaa uusien havaintojen keräämistä. Omassa tutkimusprosessissani tilojen kehittämistarpeen tarkentamisessa auttoivat kokemusasiantuntijoiden, sosiaalitoimistossa asioivien ihmisten ja työntekijöiden haastattelemine sekä erilaisten sosiaalitoimistojen tilojen ja tilankäytön havainnoiminen. Keskustelut työyhteisöjen kanssa saivat myös heidät kiinnittämään tiloihin huomiota, havaitsemaan kehittämistarpeita ja pohtimaan kehittämisideoita.

Havaintojen kerääminen auttoi kehittämisen kohteen tarkentamista erityisesti aulatilojen toiminnan kehittämiseen. Haastatteluiden ja tilojen havainnoinnin kautta nimittäin paljastui, miten merkittävä tila sosiaalitoimiston aula on asiakkaiden palvelukokemukselle. Aulatilassa tapahtuvan toiminnan tärkeyttä ei välttämättä aina tunnusteta, sillä sosiaalityön ydintehtäväksi mielletään työ- tai tapaamishuoneessa tapahtuvat työntekijän ja asiakkaan kohtaamiset. Vaikka havainto aulatilankäytöstä ja merkityksestä osana asiointia voi tuntua itsestään selvältä,

sitä voidaan pitää tärkeänä, yllättävänä tai ristiriitaisena suhteessa siihen, miten vähän aulatiloihin oli monessa toimipisteessä panostettu.

Havaintojen tekeminen ja erilaisten aineistojen keruu ovat tärkeä osa kokeiluprosessin alkua. Sosiaalialan ammattilaiset eivät kuitenkaan ole välttämättä tottuneita tietoiseen ja tarkoitukselliseen eksploraatiiviseen ideoiden kehittelyyn ja innovointiin (Stebbins 2001, 4), mikä voi olla yksi haaste oman työn kehittämiseksi. Haasteena voi olla myös se, että ihmisen havaintotottumukset ja muistissa olevat aiemmat kokemukset vaikuttavat siihen, mitä hän havaitsee (Alhanen 2013, 131). Toisaalta keksinnöt, oivallukset tai innovaatiot eivät toki aina ole tietoisesti kehitettävien tulosten vaan voivat syntyä myös sattumalta. Toisten mielestä tällaiset sattumalta syntyneet oivallukset johtuvat vain hyvästä tuurista ja toisten mielestä ne ovat ahkeran, sinnikkään ja tarkkaavaisen toimijan ansiota (Merton & Barber 2004, 171).

Oli kyse lopulta tuurista tai ansioista, tietoisesta havainnoinnin harjoittelemisesta ja harjoittamisesta vaikuttaisi kokemukseni mukaan olevan hyötyä. Reflektioprosessissa havaitut faktat ja mielikuvituksen synnyttämät ideat täydentävät toisiaan (Alhanen 2013, 133). Kun ihminen keskittyy havainnoimaan, odottamattomat ärsykkeet aktivoivat ihmisen huomion ja voivat myös ohjata jatkohavainnointia ja virittää assosiaatiokykyä (Kahneman 2011, 52). Alhanen (2016, 126) on kuvannut dialogisille keskusteluille tärkeäksi osallistujien kyvyn virittäytyä, jolla hän tarkoittaa herkistymistä ja avoimuutta kohdata vieraita asioita. Jos toiminnan kehittyminen, kehittäminen ja tutkiminen ymmärretään deweyläisittäin vuorovaikutukseksi ympäristön kanssa tai latourlaisittain inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden neuvotteluiksi, kehittämistyön voidaan katsoa edellyttävän virittäytymistä vuorovaikutukseen tilanteen kanssa.

6.2.2 Alustavien hypoteesien muodostaminen

Havaintoja selittävän työhypoteesien keksimisessä voidaan ensiksi hyödyntää kokemustietoa, jonka merkitys tunnustetaan tietämisen ja toiminnan yhteyttä korostavassa pragmatismissa. Toiseksi hypoteesien keksimisessä voi olla instrumentalismien mukaisesti hyötyä teoreettisesta tai käsitteellisestä tiedosta. Kolmanneksi hypoteesien muodostamisessa on tärkeää fallibilistinen asenne, sillä uuden hypoteesin keksiminen voi edellyttää käsitteellistä muutosta. Toisin sanoen pragmatismien epistemologiset periaatteet kytkeytyvät tiivistä abduktion käyttämiseen alustavien selittävien hypoteesien keksimisessä.

Ongelmaa ratkoessaan ammattilaiset yhdistävät tilannetta koskevia havaintoja ja aiempaa tietoaan (Dewey 1929/1999, 154–155). Ammattilaisen kokemustieto voidaan jakaa henkilökohtaiseen tietoon ja ammatissa toimimisesta kertyneeseen käytännön viisauteen (Raunio 2009, 121). Ammattilaisen toiminnassa vaikuttava henkilökohtainen, persoonallinen ja intuitiivinen hiljainen tieto ja tietäminen ei ole tiedostettua tai ilmaistua (Polanyi 1958, 88; Koivunen 1997, 77, 83; Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005; Raunio 2009, 124). Myöskään käytännön viisaus ei yleensä ole tietoisesti pohdittua, vaikka sen eksplikoiminen onkin mahdollista (Raunio 2009, 124). Hiljaisella tietämisellä ja käytännön viisauksella näyttää kuitenkin olevan kehittämistoiminnassa paikkansa, sillä Asta Raamin (2015, 100–101) tutkimuksen mukaan muotoiluprosessia voivat muodollisten päätelmien ohella ohjata intuitiiviset välähdykset tai tietäminen. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisen asiantuntijuus näyttäytyy Seppänen-Järvelän (1999, 205) tutkimuksessa hiljaisena, intuitiivisiin ratkaisuihin perustuvana taitotietona.

Vaikka Peircen aikana ei tunnettu hiljaisen tiedon tai tietämisen määritelmää, hänen kuvauksellaan abduktiivisesta päättelystä on yhtymäkohtia aiheesta myöhemmin käytyyn keskusteluun (Paavola & Hakkarainen 2005, 240). Peircen (1903/1997a, 242) mukaan abduktiossa uuden keksiminen tarkoittaa ihmisen mielessä jo olleiden eri elementtien ja yksityiskohtien yhdistämistä odottamattomalla ja aivan uudella tavalla, jossa on kyse jonkinlaisesta uuden idean tai selityksen välähdyksestä. Paavolan ja Hakkaraisen (2005, 242) mukaan keksiminen on sen ymmärtämistä, miten yhdistää tai löytää olemassa olevia ideoita siten, että ne auttavat ratkaisemaan käsillä olevan ongelman.

Myös kehittämiseen liittyvässä keksimisessä ja tiedonluomisessa näyttäisi olevan kyse enemmän fuusiosta, jossa jotain elementtiä sovitaan ja muovataan uuteen kontekstiin, ja prosessissa voi myös tapahtua yllättäviä käännteentekeviä sattumia, kuten sosiaalialan toimintaa pitkään kehittänyt Tom Erik Arnkil (2006, 85) kokemuksensa pohjalta kuvailee. Sosiaalityössä kehittämisen on katsottu edellyttävän eri tiedon lajien yhdistämistä hybridisesti uudeksi tiedoksi. Haasteena on, että se edellyttää hiljaisen tiedon sanoittamista, jotta sitä voidaan hyödyntää yhtenä uuden tiedon komponenttina. (Gredig & Sommerfeld 2008.)

Kokemustiedon sanoittaminen on erittäin tärkeää, jotta sen pohjalta voi perustellusti toimia (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005). Arkisten ja itseä lähellä olevien asioiden havaitseminen ja kokemustiedon sanoittaminen niitä selittävien hypoteesien keksimiseksi ei kuitenkaan

aina ole helppoa eikä tapahdu itsestään. Kun työntekijä on tottunut sosiaalitoimiston virastomaiseen sisutukseen, ei välttämättä tule ajatelleeksi asiakkaiden tila- ja asiointikokemusta. Abduktiivisessa päättelyssä yllättävät havainnot ovat tärkeitä siksi, että yllättävyys kiinnittää huomiota ja virittää ajattelua (Peirce 1903/1997c, 145). Sosiaalityössä ja sen kehittämisessä työntekijöiden tulisi olla ”ammattiyllättyjiä”³, jotka omaavat ihmettelyn ja hämmästelyn taidon.

Myös omassa prosessissani tunnistan kehittämisen olleen yleisen ja sosiaalityön tehtävistä kertyneen kokemustiedon yhdistelyä, kuten vaikkapa edellä kuvatun kahvilakokeiluesimerkin kohdalla. Sosiaalityöntekijän työkokemuksesta kertyneestä tiedosta oli erityisesti hyötyä kehittämisen edellyttämälle toiminnan ja toimijoiden ymmärtämiselle (myös Kääriäinen ym. 2016, 46). Oman kokemustiedon sanoittamisessa koin itse hyötyväni tutkimuksen kirjoittamista, esitelmien laatimisesta sekä keskusteluista työparini, muiden kollegoiden ja käytännön toimijoiden kanssa. Yhteiset keskustelut ammattilaisten ja kehittäjäasiakkaiden kesken edistivät myös uusien näkökulmien saavuttamista.

Kokemustiedon ja hiljaisen tiedon lisäksi yllätyksessä ja alustavien hypoteesien keksimisessä voi olla apua teoreettisesta tai tutkitusta tiedosta. Koska abduktiossa ollaan kiinnostuneita yllättävistä havainnoista suhteessa aiempaan tietoon, ovat aiemmat tutkimukset ja käsitteet tärkeitä havaintojen huomaamiselle ja hypoteesien muodostamiselle (Tavory & Timmermans 2014, 41). Pragmatismien mukaan tutkimustietoon ei kehittämiskokeilussa kuitenkaan tule suhtautua lukittuna totuutena vaan enemmän Deweyn (1920/2012, 167–168) instrumentalistisen ajattelun mukaisesti käytännön jäsentämistä ohjaavina ideoina tai hypoteeseina, jotka voivat osoittautua toimimattomiksi.

Kun käytännön toiminnassa kehitetään ratkaisuja kohdattuihin ongelmiin, tutkimustiedon yhdistäminen käytännön toimijoiden tietoon voi edistää hyvien ratkaisujen löytymistä (Gredig & Sommerfeld 2008). Esimerkiksi työelämän tutkimuksen tutkimusavusteisessa kehittämisessä hyödynnetään teorioita ja käsitteitä kehittämistilanteen jäsentämisen apuna (Alasoini 2006, 42–43). Myös sosiaalityön keskusteluissa on peräänkuulutettu tutkimusosaamista omaavia ammattilaisia, joilla on kyky kääntää tieteellistä tietoa osaksi käytännön toimintaa ja sen kehittämistä (McBeath & Austin 2015; Satka ym. 2016). Pragmatismiin pohjautuva

³ *Ammattiyllättyjä on Kai Alhasen käyttämä käsite hänen kommentoidessaan tätä tutkimusta jatkokoulutusseminaarissa 15.2.2019.*

tiedonmuodostus kuitenkin karttaa suppealle näyttöön perustuvalla käytännöllä ominaista tutkimusmenetelmien hierarkiaa (Goldenberg 2009) ja korostaa tutkivaa, eri tiedonlähteet huomioivaa tiedonmuodostuksen menetelmää. Pragmatismikin kuitenkin edellyttää olemassa olevan tutkimuksen pätevyyden kriittistä arviointia sekä olemassa olevan tutkimustiedon huomioimista, vaikka se olisi oman näkemyksen kanssa ristiriitaista (Gray ym. 2009, 62–63).

Tutkimusprosessissani tutkimustieto oli hyödyllistä esimerkiksi aulatilojen kehittämistä koskevassa pohdinnassa. Ympäristöpsykologiassa tehty havainto siitä, että fyysisen tilan lisäksi myös ihmisten toiminta tilassa muovaa tilakokemusta (esim. Ridell, Kymäläinen & Nyysönen 2009, 9), rohkaisi tekemään kokeiluja, joissa ei suoraan muutettu sosiaalitoimiston aulatiloja sisustamalla tai remontoimalla vaan oletettiin, että tiloissa tapahtuva toiminta ja sen muuttaminen on sisustusratkaisujen ohella olennaista asiointikokemukselle. Toisin sanoen ympäristöpsykologian tutkimus yhdistyi abduktiivisesti käytäntöjä koskeviin havaintoihin ja käytännön toimijoiden esittämään kokemustietoon.

Toinen esimerkki tutkimustiedon ja kokemustiedon yhdistämisestä tutkimusprosessissani oli yhteiskehittäjäryhmän aloittaminen. Huomasin, että sosiaalitoimiston aulassa tehdyt kehittämiskokeilut ja kokemusasiantuntijoiden kanssa käydyt keskustelut tarjosivat asiakkaille konkreettisen tavan osallistua kehittämiseen ja prototyyppien paranteluun, kuten myös palvelumuotoilukirjallisuudessa on todettu (Stickdorn & Schneider 2011, 39). Tutkijana ensimmäinen hypoteesini oli, että ammattilaisten ja kehittäjäasiakkaiden yhteisessä kehittämisryhmässä syntyisi moninäkökulmaisempaa tietoa ja parempia palveluja.

Lisäksi tutustuin Deweyn (1916/1997b, 99, 305) ajatuksiin siitä, että julkisten palveluiden kokeileva kehittäminen voisi olla tapa vahvistaa kansalaisten osallistumista ja vaikuttamista sekä toteuttaa edustuksellista demokratiaa laajempaa ja kansalaisten osallistumista korostavaa demokratiakäsitystä (myös Alhanen 2013, 220, 229). Toisena hypoteesinani oli, että kokeileminen voisi mahdollistaa asiakkaille vaikuttamisen palvelutoimintaan. Ryhmän toteuttaminen mahdollisti toiminnan käytännöllisten seurausten induktiivisen tarkastelun ja tutkimisen, jonka tulokset on raportoitu yhteiskehittämistutkimuksen tapaustutkimuksessa. Hypoteesien ohjaama toimintamallien tutkimusperustainen kehittäminen ja yhteistoiminnallinen kokeileminen luovat edellytyksiä jäsentää prosessista myös tieteellistä tai teoreettista tietoa (myös Gredig & Sommerfeld 2008), kuten yhteiskehittämistutkimuksen kohdalla.

Tutkimustiedon tai uuden havainnon omaksuminen ei kuitenkaan välttämättä ole helppoa, jos uusi tieto poikkeaa vakiintuneesta uskomuksesta tai henkilön omasta tulkinnasta. Ihmisillä on taipumus pitäytyä jo omaksumassaan käsityksessä ja siten ihmisten päättelyyn vaikuttavat erilaiset vinoumat, kuten virheelliset yleistyksiset tai yksipuolinen vahvistuksen etsiminen omalle tulkinnalle ja tulkinnan kumoavien havaintojen sivuuttaminen. (Kahneman 2011.) Myös Peirce (1877/2001, 149) on kirjoittanut, että ”tottumuksen voima saa ihmisen joskus takertumaan vanhoihin käsityksiin - -. Mutta asian tutkiskelu voittaa nuo tottumukset ja hänen tulisi sallia tutkiskelun edetä estelemättä”. Vastaavasti käsitteellisen muutoksen vaikeus on tunnistettu yliopistopedagogiikassa ja ratkaisuksi on ehdotettu tutkivaa oppimista, joka voi lähteä liikkeelle ”väärästä” olettamuksesta, mutta tutkimuksen periaatteiden noudattamisen myötä olettamukset ja päätelmät tarkentuvat. Samalla tapahtuu sellaista oppimista, jonka myötä myös käsitteellinen muutos on mahdollinen. (Hakkarainen ym. 2008, 337–338.)

Kuten tutkivan oppimisen mallin mukaisesti etenevä opiskelija myös palveluita kehittävä ammattilainen voisi hyötyä tutkimustulosten soveltamisen lisäksi tutkimuksellisen lähestymistavan omaksumisesta, missä kokeileva kehittäminen voi olla luonteva menetelmä. Reflektoidut kokeilut ovat instrumentaalinen keino tarkastella hypoteesien seurauksia ja arvioida niitä käytännössä kunkin tilanteen erityispiirteet huomioon. Vaikka kokeilu ei onnistuisi ja hypoteesi osoittautuisi fallibilistisesti vääräksi tai epätarkaksi, reflektoitu kokeilu tuottaa silti tarkempaa tietoa ja edistää jatkokehittämistä paremmin verrattuna yrityksen ja erehdyksen menetelmään tai huolimattomaan kokeiluun.

6.2.3 Ratkaisuideoiden keksiminen

Sosiaalityön eri tiedon lajien yhdistämistä hybridisesti uudeksi tiedoksi on pidetty tarkoituksenmukaisena uusien käytännön toimintamallien kehittämiseksi (Gredig & Sommerfeld 2008). Eri tiedonlajien yhdistämisessä osaksi työhypoteesia tai ratkaisuideaa sekä erityisesti hiljaisen tiedon tunnistamisessa voi olla hyötyä erilaisista strategioista, metodeista, tekniikoista tai harjoituksista. Kehittämistoiminnan ja palvelumuotoilun piirissä on myös kehitelty paljon erilaisia työkaluja, jotka voivat ruokkia kuvittelua, ideoilla leikittelyä, luovuutta ja siten ratkaisuideoiden keksimistä (esim. Stickdorn & Schneider 2011; Hassi ym. 2015; Kokeilijan starttipaketti 2018). Vastaavasti sosiaalityön tutkimuksesta löytyy ehdotuksia siitä, miten omaa asiakastyötä koskevaa

ajattelua voi aktivoida esimerkiksi käyttämällä erilaisia heuristisia apuvälineitä (esim. Forte 2014, 101).

Yleisesti on tunnustettu, että yhteinen reflektio muiden kanssa edistää innovaatioiden kehittelyä (Nonaka & Takeuchi 1995). Dialogisissa keskusteluissa on Alhasen (2016, 151–152, 161, 168, 173) mukaan oleellista kykyä kuvitella, harkita ja leikitellä ideoilla. Kuvittelukykyä edellytetään esimerkiksi palvelunkäyttäjän tarpeiden ymmärtämiseksi. Kuvitelmat ovat aina rajallisia, mutta dialogisessa keskustelussa muiden työryhmän jäsenten tai palvelunkäyttäjien kanssa on kuitenkin mahdollista tunnistaa ja ylittää kuvittelun rajat. Harkitseminen on puolestaan tarpeen toiminnan päämäärien, keinojen ja seurausten arvioimiseksi, ja kun se tehdään yhdessä, tapahtuu yhteisöllistä harkintaa. Leikkikyky tarkoittaa ideoilla leikkittelyä keskustelussa ennen käytännössä tapahtuvaa kokeilua, mikä mahdollistaa idean alustavan testaamisen mielikuvituksen avulla.

C. Wright Mills (1959/2015, 243–246) on eritellyt sosiaalista mielikuvitusta käsittelevässä klassikkoteoksessaan erilaisia tekniikoita, joiden avulla tutkija – tai miksei työtään kehittävä sosiaalityöntekijä – voi laajentaa ja hyödyntää luovuuttaan ja mielikuvitustaan. Muistiinpanojen tekeminen voi auttaa itsereflektiivisen toimintatavan omaksumisessa, ja muistiinpanojen uudelleen järjestely ajoittain voi avata uusia yhteyksiä eri osa-alueiden välillä ja virittää siten mielikuvitusta. Toinen keino Millsin mukaan on pyrkiä tarkastelemaan havaittua asiaa tai ilmiötä eri osapuolten näkökulmista, esimerkiksi miten sosiaalitoimiston aula ja siellä tapahtuvat toiminnot näyttäytyvät asiakkaille, sosiaalityöntekijöille, vahtimestareille tai johdolle – tai mitä fyysinen tila itse ”sanoo” siinä tapahtuvasta toiminnasta eli tukeeko tai vastustaako se sitä, kuten toimijaverkkoteoriassa ajatellaan (Latour 1987).

Sosiaalista mielikuvitusta voi Millsin (1959/2015, 243–245) mukaan virittää myös pohtimalla mitä tapahtuisi, jos ilmiön kokoluokka muuttuisi. Voitaisiin esimerkiksi kysyä mitä seuraisi, jos kellään maailmassa ei olisi sosiaalitoimistossa asiointiin kohdistuvia ennakkoluuloja tai jos kaikki ihmiset tekisivät kaikkensa välttääkseen siellä asioimista. Millsin mukaan myös sanoilla tai merkityksillä leikkittely voi synnyttää uusia ideoita. Hyvän olon tila -hankkeessa leikiteltiin esimerkiksi sosiaalitoimistoa kuvaavilla ilmauksilla pohtimalla, että yksilöllistämistä tukevan perinteisen sosiaalitoimiston sijaan, jollaiseksi tilat Leena Eräsäaren (1995) tutkimuksessa ja oman kokemukseni mukaan näyttäytyivät, voitaisiin puhua sosiaalisesta toimistosta tai hyvinvointitoimistosta. Uusi nimi voisi esimerkiksi ohjata tilojen suunnittelua sellaisiksi, että

niissä voisi lukea päivän lehden, kohdata vertaisia, osallistua ryhmään tai lainata vaikkapa liikuntavälineitä, kuten aikanaan Jane Addamsin Hull-Housessa tai nykyään asukastalossa tai kirjastossa.

Kuten jo aiemmin kahvilakokeilu-esimerkin kohdalla on mainittu, sanoilla leikittelyn lisäksi myös analogioiden ja metaforien käyttäminen on tunnistettu hyödylliseksi keinoksi muotoilutoiminnassa (Nonaka & Takeuchi 1995, 86; Dorst 2011). Myös kriittisessä realismissa analogioita ja metaforia on ehdotettu avuksi hypoteesien muotoilussa (Houston 2010, 84). Omassa prosessissani analogiat olivat avuksi useassa kohdassa. Esimerkiksi sosiaalitoimiston aulatoiminnan parantamisessa edettiin kahvilakokeilun jälkeen pohtimalla analogiaa myymälään, jonne asiakas yleensä kokee olevansa tervetullut, sillä hänen sisään astuessaan myyjä tervehtii heti kysyen ”kuinka voin olla avuksi”. Käytännön havainnoinnin pohjalta ja Leena Eräsaaren (1995, 159) tutkimuksen mukaan sosiaalitoimistot näyttäytyvät kuitenkin territoriaalisina siten, etteivät sosiaalialan ammattilaiset yleensä käy aulatiloiissa. Myymälää koskevan analogian sekä havainto- ja tutkimustiedon yhdistämisestä seurasi hypoteesi siitä, että pelkän vahtimestaripalvelun sijaan sosiaalialan avun tarjoaminen aulassa matalalla kynnyksellä voisi olla hyödyllistä.

Tästä seurasi kokeilu, jonka aikana muutama vapaaehtoinen työntekijä jalkautui ylimääräisinä vapaahetkinään aulaan. Kokeilu kuitenkin epäonnistui, sillä mukana olleiden ammattilaisten mukaan aulassa yksinään oleminen ei ollut luontevaa eikä se tuntunut mielekkäältä tavalta käyttää työaika, etenkin kun muuta työtä oli niin paljon. Lopulta he eivät käyneet aulassa kuin muutaman kerran. Vaikka kokeilu epäonnistui, se kuitenkin auttoi ymmärtämään aulan toiminnallisten ratkaisujen ehtoja. Tulosten vertaaminen esimerkiksi työntekijöiden mukaan onnistuneeseen kahvilakokeiluun, jossa kahvilamainen toiminta teki aulassa olemisesta työntekijöille luontevaa, mahdollisti erojen tarkastelun. Tämä variaation tarkastelu edisti abduktiivista päättelyä esimerkiksi siitä, että aulapalvelussa ja uusien ratkaisujen kehittelyprosessissa tulee huomioida kulttuurisesti määrittyvät roolit ja odotukset. Lisäksi toimintaan osallistuvien käytännön toimijoiden on tärkeää osallistua ratkaisujen muotoiluun ja kokea ne omakseen.

Lopuksi hypoteesien ja ratkaisuideoiden tarkentamisessa on tärkeää fallibilistinen asenne. Vaikka abduktiossa huomioidaan laajasti jo tiedetty ja pyritään siten karttamaan abduktion muodon sallimia hulluja hypoteeseja (Paavola 2004a, 268, 279), hypoteesi voi silti osoittautua vääräksi. Omaan tutkimusprosessiini liittyy esimerkiksi kokeiluiden sar-

ja, jossa opiskelijaryhmä pyrki kehrittelemään sosiaalitoimiston aulaan hyvinvointia tai liikuntaharrastusta tukevaa toimintaa. Aluksi opiskelijat kutsuivat aulaan odottavia ihmisiä kanssaan kävelylle. Koska asiakkaat olivat varta vasten tulleet sosiaalitoimistoon ja osa bussilippurahan puuttumisen vuoksi jopa kävelen, eivät he halunneet poistua sieltä. Seuraavaksi opiskelijat kokeilivat järjestää sosiaalitoimiston aulan vieressä olevassa avoimessa ryhmätilassa joogatunnin, mutta asiakkaat eivät olleet halukkaita osallistumaan siihenkään.

Opiskelijoiden hypoteesit kävelylenkistä ja etenkin joogaamisesta olivat epätyypillisiä ja luovia. Samalla ne ovat hyvä esimerkki siitä, ettei abduktio itsessään aseta rajoja mahdollisille hypoteeseille ongelmasta tai ratkaisusta, kunhan abduktiivinen päätelmä on testattavissa (Peirce 1902/1976, 62). Peircen (1903/1997b, 231) mukaan ihmisillä on kuitenkin jonkinlainen arvausvaisto, joka auttaa rajaamaan ajattelua ja suuntamaan sen kohti hyviä ja mahdollisia ehdotuksia. Kun kokeilu tapahtuu käytännössä ja yhdessä muiden inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden kanssa, tapahtuu sellaista vuorovaikutusta, jossa ideoiden toimivuus, seuraukset tai merkitykset paljastuvat (Dewey 1920/2012, 121; Schön 1983, 153; Latour 1987). Kun ideaa punnitaan käytännön kokeiluissa, fallibilistinen asenne on ehto tiedonmuodostukselle ja myös epäonnistumisista oppimiselle sekä kehittämisen sinnikkäälle jatkamiselle, kuten esimerkin opiskelijoilla, jotka lopulta päätyivät kokeiluista oppimansa pohjalta kokoamaan aulaan vuoroaan odotteleville asiakkaille lähialueen liikuntamahdollisuuksia esittelevän materiaalin.

6.2.4 Strategisesti hyvän kokeilun suunnittelu

Paavola (2004a, 269) on esittänyt Jaakko Hintikan (1999) ajatuksen pohjalta, että abduktiivisessa päättelyssä ei pitäisi noudattaa vain virheellisten päätelmien välttämistä tukevia periaatteita vaan myös hyvää päättelyä edistäviä strategioita. On toki tärkeää tunnistaa myös loogisesti oikean päättelyn periaatteet ja erilaisten vinoumien mahdollisuudet virheiden välttämiseksi (esim. Kahnemann 2011), mutta ne eivät vielä yksin riitä uuden keksimiseen. Paavolan mukaan strategisten keinojen tärkeydestä voidaan käyttää esimerkkinä pelejä, jossa voittamiseen ei riitä pelkkä sääntöjen noudattaminen, vaan jossa tarvitaan myös taktisesti hyvää pelistrategiaa.

Olen edellä analysoinut päättelyn yhteyttä reflektoituun kokeiluun ja siinä tapahtuvaan tiedonmuodostukseen. Tämän luvun lopuksi koan vielä yhteen strategioita, jotka voivat vahvistaa yllättymiskykyä ja

edistää kokeiluiden suunnittelua siten, että ne tukevat oppimista, arviointia ja uudelleen yllättymistä. Olen tiivistänyt kehittämistyötä tekevien ammattilaisten tukemiseksi joitakin kirjallisuudessa esitettyjä strategisesti hyvää päättelyä ja kokeiluiden suunnittelua *edistäviä* periaatteita seuraavaan taulukkoon (Taulukko 5).

Taulukko 5. Kokeilun suunnittelua edistäviä strategisia periaatteita.

STRATEGINEN PERIAATE	HYÖDYT	LÄHDE
<ul style="list-style-type: none"> • Yllättävien asioiden tai ilmiöiden havainnoiminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Yllättävän asian havaitseminen voi johtaa uuteen oivallukseen, kun jo tunnetut asiat vain vahvistavat jo tiedetyn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Peirce (1903/1997b)
<ul style="list-style-type: none"> • Reflektoitvien tapojen ja menetelmien omaksuminen sekä tutkimustiedon hyödyntäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Reflektiiviset metodit ja tekniikat tukevat kokemustiedon tunnistamista ja sanoittamista. • Tutkimustieto voi auttaa jäsentämään tilannetta, edistää yllättävien asioiden havaintojen tunnistamista tai tarjota ideoita ratkaisuksista. • Tutkiva lähestymistapa luo edellytyksiä käsitteelliselle muutokselle ja uusille keksinnöille. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mills (1959/2015); Nonaka & Takeuchi (1995) • Dewey (1920/2012); Tavory & Timmermans (2014); Gredig & Sommerfeld (2008); McBeath & Austin (2015) • Peirce (1877/2001); Hakkarainen ym. (2008)
<ul style="list-style-type: none"> • Kiehtovan ja askarruttavan ongelman tai tavoitteen valitseminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Innostus ruokkii luovuutta. 	<ul style="list-style-type: none"> • Polanyi (1958)
<ul style="list-style-type: none"> • Käytössä olevin keinoin saavutettavissa olevien tavoitteiden ja testattavissa olevien hypoteesien asettaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppimista edistää käytäntöön liittyvän tavoitteen ja käytännössä testattavissa olevien hypoteesien asettaminen, koska se mahdollistaa kokeilun arvioimisen ja tiedonmuodostuksen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Peirce (1902/1976); Martela (2015a)

<ul style="list-style-type: none"> • Tilanteeseen sopivien ja tarkoituksenmukaisien hypoteesien valitseminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tarkan hypoteesin muodostaminen: hypoteesia testataan pieni osa kerrallaan. • Laajan hypoteesin muodostaminen: hypoteesi mahdollistaa useiden tilanteiden selittämisen. • Tarkentuva hypoteesi: aluksi hypoteesi on kapea ja epätodennäköinen, mutta prosessin edetessä ja ymmärryksen lisääntyessä sitä muutetaan monitahoisemmaksi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Peirce (1902/1976); Paavola (2004b)
<ul style="list-style-type: none"> • Variaation etsiminen kokeiluissa 	<ul style="list-style-type: none"> • Kahden samanlaisen kokeilun tekeminen ja vertaaminen tai kokeilun vertaaminen samankaltaiseen paikkaan, jossa kokeilua ei ole tehty. • Ajallisen variaation analysoiminen eli miten havainnot ja kokeilun tulokset muuttuvat ajan myötä tai pilotointivaiheeseen siirryttäessä. • Variaation etsiminen erilaisten tilanteiden välillä, esimerkiksi saman kokeilun tekeminen erilaisissa ympäristöissä (sosiaalitoimiston aula vs. leipäjono). 	<ul style="list-style-type: none"> • Tavory & Timmermans (2014)

Ammattilaisten abduktiivista päättelyä voisi edistää tietoinen *yllättävien asioiden etsiminen* (Peirce 1903/1997b, 230) ja yllättävien havaintojen arvon tiedostaminen. Samalla on tärkeää tiedostaa, että yllättävät asiat voivat ensin vaikuttaa arkipäiväisiltä ja tutuilta ja paljastua yllättäviksi vasta kun niitä virittäytyy havainnoimaan ja ihmettelemään. Analyysin perusteella erityisen tärkeää on toisin sanoen kyky toimia ammattiyllättyjänä, joka ihmettelee ja pohtii situaatiota eri näkökulmista. Kykyä ihmetellä ja yllättyä voidaan pitää osana sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoa, sillä asiakaskohtaamisiin kuuluu asiakkaan yksilöllistä tilannetta koskeva pohdinta ja ihmettely yhdessä asiakkaan kanssa. Tietoinen ammattiyllättyjän roolin ottaminen voi kuitenkin toimia apuna havaintojen tekemisessä.

Reflektiivisten tapojen ja menetelmien omaksuminen voi edesauttaa kokemustiedon tunnistamista, mielikuvituksen laajentamista, rohkeutta ja kykyä keksiä uusia selityksiä tai kokeiltavia ratkaisuja (Mills 1959/2015; Nonaka & Takeuchi 1995). Koska jokin voi olla yllättävää vain suhteessa vallitsevaan käsitykseen ja jo tiedettyyn, tilanteen reflektointi laajasti on tärkeää. Teoria- ja tutkimustiedon tunteminen voi auttaa jäsentämään tilannetta (Dewey (1920/2012, 175) sekä edistää yllättymistä ja abduktiivista päättelyä (Tavory & Timmermans 2014, 41). Tutkimustieto voi myös tarjota ideoita käytäntöjen parantamiselle (Gredig & Sommerfeld 2008; McBeath & Austin 2015). Luovuutta voi myös rohkaista se, että prosessiin suhtautuu oppijan tai tutkijan lailla (Hakkarainen ym. 2008, 337–338) ja hyväksyy epäonnistumiset tai umpikujat fallibilistisen tiedonmuodostuksen osana.

Motivaation ja innostuksen kannalta on myös olennaista, että työntekijä voi kehittämisprosessin alussa itse vaikuttaa siihen, mihin ja miten kehittämistyötä kohdistetaan. Aidosti tärkeäksi, kutkuttavaksi ja *innostavaksi koetun ongelman ratkaiseminen edistää luovuutta* (Polanyi 1958, 122, 127, 143). Lisäksi ammattilaisten on perusteltua tunnistaa ja keskittyä *ratkaisemaan sellaista ongelmaa tai näköpiirissä olevaa tavoitetta*, joka on osallistuvien henkilöiden käytössä olevin keinoin ratkaistavissa ja jonka seurauksia voidaan arvioida (Martela 2015a, 553). Hypoteesi kannattaa asettaa ja valita siten, että sen testaaminen on käytännössä mahdollista (Peirce 1902/1976, 62). Mahdollisuus tarkastella kokeilun seurauksia on ratkaiseva, sillä se on ehto pragmatismen maksimin mukaiselle käytännön seurausten arvioimiselle ja tiedonmuodostukselle. Koska keinot ja päämäärät muuntuvat toiminnassa, prosessin myötä saavutettu tavoite voi muodostua keinoksi tavoitella jotain, joka ei vielä alussa tuntunut mahdolliselta tai ollut edes näköpiirissä.

Kokeiluiden suunnittelussa on strategisesti tärkeää kiinnittää huomioita hypoteesien valintaan ja muotoiluun. Tieteessä hypoteesin perusvaatimuksena on yleisesti pidetty tutkimuksen lähtökohtana olevien tosiasioiden selittämistä, täsmällisyyttä ja loogista muotoilua, yhteensopivuutta hyväksytyjen teorioiden kanssa, testattavuutta, informatiivisuutta ja pyrkimystä yksinkertaisuuteen (Haaparanta & Niiniluoto 2016, 109). Peircen (1902/1976, 64) mukaan tutkimuksessa tulisi valita mahdollisimman hyödyllisiä, tarkoituksenmukaisia ja tiedonmuodostuksen kannalta tuottoisia hypoteeseja (engl. *economy of research*), jotka ovat riittävän yksinkertaisia, ymmärrettäviä ja ihmiskokemukselle tuttuja. Paavola (2004b, 259) nimeää tuottoisien hypoteesien valinnan yhdeksi päättelyä edistäväksi strategiaksi, ja kokemukseni mukaan Peircen esit-

tämää tuottoisuudenperiaatetta voidaan käyttää myös silloin, kun pohditaan, millainen hypoteesi kehittämiskokeilulle olisi viisainta asettaa.

Tilanteesta riippuen tuottoisa hypoteesi voi olla 1) tarkka eli testata osaa kerrallaan (engl. *principle of caution*), 2) laajasti selittävä (engl. *principle of breadth*) tai 3) tarkentuva eli yksinkertaisten tai epätodennäköisten hypoteesien tarkastelusta alkava, niitä poissulkeva ja siten kohti monitahoisempaa ja todennäköisempää hypoteesia etenevä (engl. *principle of incomplexy*) (Paavola 2004b, 259). Menetelmätutkimuksessani kokeiltiin esimerkiksi aulatilassa erilaisia toimintoja, jolloin valittiin pieni osa kerrallaan testattavia hypoteeseja sen hahmottamiseksi millaiset toiminnot ovat tarkoituksenmukaisia. Laajan hypoteesin valitseminen voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tiloilla oletetaan olevan sosiaalityössä suuri vaikutus ja siksi kehittäminen fokusoitaisiin juuri fyysisten tilojen parantamiseen vaikkapa selkeyttämällä visuaalista viestintää, kuten menetelmätutkimuksen osana tehdyissä kokeilussa, tai remontoimalla tilat kokonaan, kuten suunnittelututkimuksen kohteen olleessa prosessissa. Kokeiluiden kautta tarkentuvien hypoteesien valinnasta voidaan pitää esimerkkinä opiskelijoiden kokeilua lähteä ensin asiakkaiden kanssa lenkille, lenkkeilyn osoittautuessa epätarkoituksenmukaiseksi aktiviteetiksi tarjota sosiaalitoimistossa joogatuntia ja joogatunnin osoittautuessa epäonnistuneeksi lopulta koota aulaan infomateriaalia liikuntapalveluista.

Hypoteesit kannattaa asettaa ja kokeilut suunnitella siten, että ne mahdollistavat variaation tarkastelun (Tavory & Timmermans 2014, 71–72). Hypoteesien muotoilun lisäksi variaation etsiminen vaikuttaa vaativan strategisista periaatteista eniten suunnitelmallisuutta, harkintakykyä, tutkimuksellista ajattelutaitoa ja mahdollisesti myös ulkopuolista tukea. Työntekijän tai tiimin pitäisi ratkaista, millainen variaatio kyseisessä tilanteessa tuottaisi tarkoituksenmukaisinta tietoa ja johtaisi parhaiten oppimiseen. Lisäksi on tunnistettava, millaisen variaation etsiminen on mahdollista resurssien puitteissa. Voi esimerkiksi olla yksinkertaisempaa tehdä omassa yksikössä kaksi kokeilua, jotka ratkaisevat samaa ongelmaa mutta eri keinoin, kuten aulakahvilakokeilu ja kokeilu työntekijöiden jalkautumisesta aulaan ilman kahvilatoimintaa. Tiimin voi myös olla mahdollista kokeilla samaa toimintaa eri paikoissa, esimerkiksi verrata kahvilatoimintaa sosiaalitoimiston aulaassa ja leipäjonossa, kuten yhteiskehittämistutkimuksessa.

Sen sijaan esimerkiksi omassa yksikössä tehtävän kokeilun vertaaminen toiseen yksiköön, jossa ei ole vastaavaa kokeilutoimintaa, vaatii enemmän neuvotteluja tiedonkeruusta. Voikin olla, että vertaileva kokei-

luasetelma on helpompaa ja tarkoituksenmukaisempaa arvioida omassa yksikössä ennen koetoimintaa ja verrata sitä siihen sen aikana. Asiakailta voitaisiin esimerkiksi kysyä, miltä asioiminen sosiaalityöntekijän kanssa tuntui ennen kahvilakokeilua ja toistaa kysely kokeilun aikana. Ajallisen variaation tarkastelu on puolestaan mahdollista esimerkiksi siirryttäessä kokeilusta pilotointiin, kuten yhteiskehittämistutkimuksessa, jossa ryhmä ensin teki yksittäisiä kokeiluja palvelukahvilatoiminnasta leipäjonossa ja sosiaalitoimistoissa ja sitten siirtyi pilotoimaan toimintaan noin kolmen kuukauden ajan. Tiedonmuodostuksen kannalta voidaan myös etsiä luonnollisia koeasetelmia, kuten suunnittelututkimuksessa, jossa vertailtiin kahta uutta toimitilaratkaisua toisiinsa.

Palveluiden kehittämisessä tutkimuksellinen lähestymistapa voi olla strategisesti hyödyllinen. Kokeilemalla kehittämiselle on ominaista, että siinä sovelletaan tutkimuksen vaiheita eli tutkimuskohteen määrittelyä, havaintojen tekemistä ja tulkintojen kriittistä koettelemista aineiston valossa. Instrumentalismien mukaisesti jo tiedetty voi tukea prosessia ja toisaalta ideoiden operationalisoiminen kokeiluiden avulla ja testaaminen käytännössä mahdollistaa pragmatismien maksimin mukaisesti niiden arvioimisen. Tärkeätä on myös tieteelle ominaisen fallibilistisen asenteen omaksuminen: virheiden korjaaminen tai ideoiden tarkentuminen on luonnollinen osa hyvää prosessia. Keskustelut muiden kanssa ja omien päätelmien altistaminen keskusteluissa ”vertaisarvioinnille” tukevat prosessia.

Kokeilevan lähestymistavan hahmottaminen eri päättelymuotojen iteraationa voi toimia työkaluna kehittämistyön suuntaamisessa, vaikkei vaihemalli täysin vastaisikaan todellisuutta. On tärkeää, että kehkeytyvän ja avoimenkin prosessin seurauksia voidaan hahmottaa (Facer & Pahl 2017b, 240) ja kokeilut voivat helpottaa tätä. Vaikka abduktio auttaa ymmärtämään keksimistä, se ei tarjoa manuaalia keksintöjen tekemiselle (Paavola 2006, 4). Havainnoille avoin ja tarkkaavainen mieli, reflektiiviset keskustelut ja käytännöt sekä päättelyn loogisten periaatteiden tunteminen voivat kuitenkin oppimani mukaan toimia hyödyllisinä maamerkkeinä.

Kokeilun voi tehdä paljon päätään vaivaamatta tai tilannetta moninäkökulmaisesti reflektoiden. Tässä luvussa kuvaamani eri päättelyvaiheet huomioivaa reflektoitua kokeilua voidaan pitää tärkeänä näkökulmana kokeilemalla kehittämistä ja kokeilukulttuuria koskevassa keskustelussa. Erityisesti alussa tapahtuva abduktiivinen päättely, pohdinta ja hypoteesien asettaminen toimivat kivijalkana oppimiselle ja tiedonmuodostukselle ja tekevät kokeilusta reflektoidun kokeilun. Vaikka

kokeilun suunnittelu ei tarkoita projektisuunnitelman tekemistä eikä sen ole tarkoitus olla aikaa vievää, olennaista on tilanteen tietoinen, moninäkökulmainen reflektio sekä hypoteesien asettaminen ja sanoittaminen, sillä vaikka ne olisivat melko avoimia tai jopa vääriä, sanoittaminen edistää oppimista.

Reflektoituun kokeiluun liittyvän päättelyn ja strategioiden tunnistaminen luo myös pohjan sosiaalityön kehittämiseen kytkeytyvien eettisten kysymykset huomioimiselle. Kokeilut mahdollistavat inhimilliseen ja ei-inhimilliseen toimijuuteen liittyvien kysymyksien tarkastelun ja edellyttävät osallisuustajua. Lisäksi reflektoitujen kokeilujen tekeminen luo edellytyksiä autonomiselle ajattelulle, jossa kokeilut eivät vain ylläpidä olemassa olevia käsityksiä tai valtarakenteita, vaan toimivat keinona tutkiskella, kyseenalaistaa ja tarvittaessa muuttaa niitä.

7 Lopuksi

Tässä tutkimuksessa olen jäsentänyt kokeilevaa lähestymistapaa sosiaalityön kehittämiseen liittyvässä tiedonmuodostuksessa ja pohtinut sen yhteyttä sosiaalityön tutkimukseen. Olen ulottanut kokeilevan lähestymistavan tarkastelun konkreettiselta aikuissosiaalityön kehittämisen tasolta tieteenfilosofisen keskustelun tasolle. Samanaikaisesti niin sosiaalityön käytäntöä kuin tieteenfilosofiaa koskevaan tiedontarpeeseen vastaaminen on ollut haastavaa mutta myös innostavaa ja mahdollistanut kokeilevan lähestymistavan käsitteellistämisen.

Jos haluamme muodostaa käsityksen kokeiluista sosiaalityön kehittämismenetelmänä, on pragmatismiin mukaan olennaista tarkastella, millaista kokeilemalla kehittäminen on käytännössä. Tulosluvussa 5 olen vastannut ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni ja eritellyt kokeiluiden käyttämisen mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä kehittämisessä. Tutkimuksen mukaan kokeiluita voi toteuttaa sosiaalityön kiireisessä arjessa ja ne tukevat moninäkökulmaista, inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden osallisuuden mahdollistavaa tiedonmuodostusta ja kehittämistä. Pienet kokeilut eivät kuitenkaan paljasta kaikkia käytännön seurauksia, tiedonjatkumot voivat katketa eikä tarjolla ole välttämättä riittäviä tukirakenteita ja kokeiluiden toteuttaminen voi olla vaikeaa. Kokeileminen edellyttääkin osallistujilta pragmatistista asennetta sekä dialogisia neuvotteluja, johtajuutta, eri rooleihin liittyvää harkintaa ja ei-inhimillisen toimijuuden huomioimista.

Koska kehittäminen on tietoista ja tarkoituksellista asioiden muuttamista ja parantamista, se pohjautuu tietoon, tietämiseen ja tiedonmuodostukseen. Myös kehittämistoiminnassa käytettävissä kokeiluissa on ennen kaikkea kyse tiedonmuodostuksesta ja siksi kokeilevan lähestymistavan soveltaminen edellyttää päättelyä. Vastatessani toiseen tutkimuskysymykseen siitä, miten päättely liittyy reflektoituun kokeiluun ja voi edistää tiedonmuodostusta, olen käsitteellistänyt kokeiluprosessin etenemistä abduktiivisen, deduktiivisen ja induktiivisen päättelyn prosessina ja kuvannut kokeilun suunnittelua edistäviä päättelystrategioita. Kehittämiseen sopii oivallisesti pragmatismiin tietokäsitys, jonka mukaan tieto auttaa meitä toimimaan käytännössä ja tietoa arvioidaan suhteessa sen kykyyn ratkoa käytännön ongelmia.

Kokeilua koskevan päättelyn sekä kokeiluiden toteutuksen muiden edellytysten, ehtojen ja mahdollisuuksien systemaattisella analyysillä ja taulukko-yhteenvedoilla olen pyrkinyt tuottamaan käytännön kannalta

käyttökelpoista ja konkreettista tietoa kokeilevasta tiedontuotannosta ja sosiaalityöstä kiinnostuneille. Omaa työtään kehittävän ammattilaisen huoneentauluksi tulokset voisi tiivistää seuraavasti: *Pienet kokeilut tarjoavat mahdollisuuden analysoida ja kehittää omaa työtä. Etsi yllättäviä havaintoja, ihmettele, reflektoi tilannetta yhdessä kollegoiden ja asiakkaiden kanssa sekä huomioi myös elottomat asiat. Harkitse erilaisia selityksiä, muodosta hypoteesi, kokeile sitä, ole avoin seurauksille äläkä pelkää vaihtaa näkökulmaa. Kokeileminen voi olla myös turhauttavaa, joten pohdi yhdessä muiden kanssa kehittämisen reuna-ehjoja, vastuita, rooleja ja tukirakenteita.*

Tiedeyhteisön kannalta tutkimus nostaa esiin pragmatismien tietoteoreettisena perustana käytäntötutkimukselle sekä vaihtoehtona etenkin suomalaisessa sosiaalityössä pitkään painottuneelle konstruktionistiselle tutkimukselle. Kokeilevan lähestymistavan ja sille ominaisen päättelyn hahmottaminen voi auttaa sosiaalityön ammattilaisia jäsentämään tietoa paitsi kehittämistoimintaa myös tutkimusta varten. Pragmatismi voi innostaa praktikotutkimuksen tekoon, sillä käytäntötutkijan positio ei ole este tiedonmuodostukselle, onhan tutkija aina vuorovaikutuksen yksi osapuoli ja tiedon objekti. Pragmatismi tarjoaa kiinnostavan epistemologisen ja ontologisen lähestymistavan myös sellaisille sosiaalityön käytäntötutkijoille, jotka ovat valmiita omaksumaan pragmatismille ominaisen asenteen, tekemään käytäntöä hyödyttävää tutkimusta, käyttämään tarkoituksenmukaisia tutkimusmenetelmiä ja nousemaan ylös tutkijan nojatuolista.

Olen pyrkinyt tutkimuskysymyksiin vastaamisessa systemaattiseen analyysiin sekä tieteellisesti vakuuttavaan ja avoimeen pohdintaan niin kokeilujen mahdollisuuksien kuin rajoitustenkin osalta. Tutkimuksen päättyessä on kuitenkin myönnettävä monien tärkeiden kysymysten jääneen vielä auki ja tässäkin tutkimuksessa esitetyn tiedon olevan vajavaista. Tutkimusprosessin aikaan kokeileminen oli osallistujille vielä uudenlainen lähestymistapa ja, jos tutkimus toistettaisiin, voidaan pohdita mitä seurauksia kokeilemalla kehittämisen saamalla julkisuudella ja tunnettavuuden paranemisella olisi käytännön toimijoiden kokemuksille. Koska empiiristen osatutkimusten kokeiluprosessit olivat lyhytkestoisia, jatkotutkimusta tarvittaisiin siitä, millaisia mahdollisuuksia, ehtoja ja edellytyksiä liittyy pitkäjänteiseen kokeilevan lähestymistavan käyttämiseen etenkin alalla, jossa voi olla runsasta ja jatkuvaa henkilökunnan vaihtuvuutta.

Jatkotutkimusta tarvittaisiin myös siitä, millaisia seurauksia kokeilujen käyttämistä yhteiskehittämisen menetelmänä on organisaatioille ja osallistuville asiakkaille. Koska yhteiskehittämistutkimus oli ensimmäinen pilottitutkimus, sitä voitaisiin jatkaa tutkimalla eri toimintaympäristöissä toimivia ryhmiä tai arvioimalla seurauksia kehittäjäasiakkaiden ja organisaation kannalta pidemmällä aikavälillä. Lisäksi tutkimuksessa voitaisiin hyödyntää erilaisia menetelmiä, kuten havainnointia, tai haastatteluiden lisäksi voitaisiin käyttää yhteiskehittämistutkimuksessa esiin nousseen voimaantumisenkokemuksen tarkempaa analysoimista tukevaa mittaria. Lisäksi voitaisiin tutkia sitä, mitä seurauksia esimerkiksi kriittisen teorian tai muiden teoreettisten jäsenysten käsittelystä ryhmässä olisi.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun painopiste oli kokeilevan lähestymistavan ymmärtämisessä ja kuvaamisessa. Kun kokeilevan kehittämismenetelmän määritelmä alkaa hahmottua, jatkotutkimus kehittämisprosessien arvioimiseksi voisi olla hyödyllistä. Lisäksi jatkotutkimusta tarvittaisiin erityisesti siitä, miten kokeiluiden seurauksia ja tuloksia tulisi arvioida sekä miten kokeiluihin kohdistuneiden arviointitutkimusten tuloksia voitaisiin koota ja levittää. Vaikka nämä kysymykset jäävät käsillä olevassa tutkimuksessa avoimeksi, hypoteesien ja kokeiluideoiden keksimisen sekä kokeiluiden suunnittelun käsitteellinen analyysi toimii lähtökohtana kokeiluja koskevan arviointitutkimuksen jatkokehittelylle.

Tutkimuksen päättyessä kokeilemalla kehittäminen on vielä muodikasta. Muodilla on tapana muuttua ja ajoittain se palaa hieman muuntuneena. Tämä näyttäisi olevan totta myös kehittämiseen liittyvän kokeilutoiminnan kohdalla, jota on tehty eri vuosikymmenillä ja jossa nyt korostuu uudella tavalla prosessin avoimuus, ketteryys, tunnustelevuus ja iteratiivisuus sekä yhteistoiminnallisuus ja asiakasosallisuus. Vaikka kokeiluiden asema kehittämistrendinä ja niihin nyt liittyvä innostus tulevat oletettavasti ajan myötä muuttumaan, pragmatismen valossa kokeileva lähestymistapa ei kuitenkaan ole muoti-ilmio vaan se on osa kaikkien elävien olentojen pyrkimystä sopeutua ympäristöön ja osa ihmisen tiedonmuodostusta. Siksi tutkimuksen lopussa voi toivoa, että tämän tutkimuksen tarkastelun kohteena olleen pragmatismen ja kokeilevan lähestymistavan tuntemisesta olisi hyötyä myös tulevaisuudessa sosiaalitoiminnan käytännön toimijoille, jotka pyrkivät sopeutumaan globalisaatiosta aiheutuviin toimintaympäristön muutoksiin sekä niiden edellyttämään tiedontuotantoon.

Lähteet

- Ahola, Marika (2017) Vaikuttaminen kokemuksellisen asiantuntijuuden ytimessä. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino, 286–207.
- Alasoini, Tuomo & Ramstad, Elise (2007) Johdanto. Teoksessa Elise Ramstad & Tuomo Alasoini (toim.) Työelämän tutkimusavusteinen kehittäminen Suomessa: Lähestymistapoja, menetelmiä, kokemuksia, tulevaisuuden haasteita. Raportteja 53. Helsinki: Tykes, 3–14.
- Alasoini, Tuomo (2006) Ohjelmallinen kehittäminen tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteyskiä. Helsinki: Stakes, 35–52.
- Alhanen, Kai (2013) John Dewey'n kokemusfilosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai (2016) Dialogi demokratiassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai, Kansanaho, Anne, Ahtiainen, Olli-Pekka, Kangas, Marko, Soini, Tiina & Soininen, Jarkko (2016) Työnohjauksen käsikirja. Helsinki: Aretai.
- Anastas, Jeane W. (2012) From Scientism to Science: How Contemporary Epistemology Can Inform Practice Research. *Clinical Social Work Journal*, 40, 157–165.
- Antikainen, Riina, Kangas, Hanna-Liisa, Ahola, Katriina, Stenvall, Jari, Leponiemi, Ulriikka, Pekkola, Elias, Rannisto, Pasi-Heikki & Poskela, Jarno (2019) Kokeilukulttuuri Suomessa – nykytilanne ja kehittämistarpeet. Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisusarja 2/2019.
- Arnkil, Tom Erik (2005) Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 173–200.
- Arnkil, Tom Erik (2006) Okavango-kehittäminen – Välittääkö kukaan jatkuvuudesta? Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) Kehittämistyön risteyskiä. Helsinki: Stakes, 75–88.

- Arnstein, Sherry (1969) A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216–224.
- Barnes, Marian (2008) Passionate participation: Emotional experiences and expressions in deliberative forums. *Critical Social Policy*, 28, 461–481.
- Beresford, Peter (2002) User Involvement in Research and Evaluation: Liberation or Regulation? *Social Policy & Society*, 1(2), 95–105.
- Berg, Annukka, Lähteenmäki-Smith, Kaisa & Alanko, Ira (2017) Kokeilukulttuuri on suomalainen innovaatio. *Yhteiskuntapolitiikka*, 3/2017, 358–359.
- Blomqvist, Johan (2011) Conceptualising Prototypes in Service Design. Faculty of Arts and Sciences Thesis No. 101. Linköping: Linköping Universitet.
- Blomqvist, Johan (2013) Conceptualisations of Service Prototyping: Service Sketches, Walkthroughs and Live Service Prototypes. Teoksessa Satu Miettinen & Anu Valtonen (toim.) *Service Design with Theory: Discussion on Change, Value and Methods*. Rovaniemi: Lapland University Press/Lapin yliopistokustannus, 177–188.
- Borden, William (2013) Experiments in adapting to need: Pragmatism as orientating perspective in clinical social work. *Journal of Social Work Practice*, 27(3), 259–271.
- Brown, Louise (2010) Balancing Risk and Innovation to Improve Social Work Practice. *British Journal of Social Work*, 40, 1211–1228.
- Callon, Michel (1986) Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen at St Brieuc Bay. Teoksessa John Law (toim.) *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* London: Routledge & Kegan Paul, 196–233.
- Carr, Sarah (2007) Participation, power, conflict and change: Theorizing dynamics of service user participation in the social care system of England and Wales. *Critical Social Policy*, 27, 266–276.
- Cowden, Stephen & Singh, Gurnam (2007) The ‘User’: Friend, foe or fetish? A critical exploration of user involvement in health and social care. *Critical Social Policy*, 27(1), 5–23.
- Demos Helsinki & Avanto Helsinki (2015) Design for Government -kokeiluilla ihmislähtöistä ohjausta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta. Julkaisu 7/2015.

- Dewey, John (1908) What Does Pragmatism Mean by Practical? *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 5(4), 85–99.
- Dewey, John (1910) *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co., Publishers.
- Dewey, John (1916a) *Essays in Experimental Logic*. USA: Editora Griffio.
- Dewey, John (1916/1997b) *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: The Free Press.
- Dewey, John (1920/2012) *Filosofian uudistaminen*. Suom. Tuukka Perhoniemi. Tampere: Vastapaino.
- Dewey, John (1929/1999) *Pyrkimys varmuuteen*. Suom. Pentti Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Dewey, John (1946/2006) *Julkinen toiminta ja sen ongelmat*. Suom. Risto Kunelius. Tampere: Vastapaino.
- Dorst, Kees (2011) The Core of ‘Design Thinking’ and its Application. *Design Studies*, 32, 521–532.
- Eco, Umberto (1983) Horns, Hooves, Insteps: Some Hypotheses on Three Types of Abduction. Teoksessa Eco Umberto & Thomas A. Sebeok (toim.) *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*. Bloomington: Indiana University Press, 198–220.
- Epstein, Irwin (2010) *Clinical Data-Mining: Integrating Practice and Research*. New York: Oxford Univeristy Press.
- Epstein, Irwin, Fischer, Mike, Julkunen, Ilse, Uggerhøj, Lars, Austin, Michael & Sim, Timothy (2015) New York Statement of 2014 on the Evolving Definition of Practice Research: Designed for Continuing Dialogue. *Research on Social Work Practice*, 25(6), 711–714.
- Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Facer, Keri & Pahl, Kate (2017a) Introduction. Teoksessa Keri Facer & Kate Pahl (toim.) *Valuing interdisciplinary collaborative research: Beyond impact*. Bristol: Policy Press, 1–21.
- Facer Keri & Pahl, Kate (2017b) Future directions. Teoksessa Keri Facer & Kate Pahl (toim.) *Valuing interdisciplinary collaborative research: Beyond impact*. Bristol: Policy Press, 233–244.

- Fetterman, David M. (2001) Foundations of empowerment evaluation. Thousands Oaks: Sage Publications.
- Finlex (2018) Opas kokeilulakien valmistelun tueksi. <http://kokeiluohje.finlex.fi/>. Viitattu 20.11.2018.
- Fjeldheim, Siri, Levin, Irene & Engebretsen, Eivind (2015) The theoretical foundation of social case work, *Nordic Social Work Research*, 5(sup1), 42–55.
- Flyvbjerg, Bent (2001) Making Social Science Matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fook, Jan, White, Sue & Gardner, Fiona (2006) Critical reflection: a review of contemporary literature and understandings. Teoksessa Sue White, Jan Fook & Fiona Gardner (toim.) *Critical reflection in health and social care*. Berkshire: Open University Press, 3–20.
- Forte, James A. (2014) Skills for Using Theory in Social Work: 32 lessons for evidence-informed practice. London: Routledge.
- Gambrill, Eileen (2001) Social Work: An Authority-Based Profession. *Research on Social Work Practice*, 11(2), 166–175.
- Goldenberg, Maya J. (2009) Iconoclast or Creed? Objectivism, pragmatism, and the hierarchy of evidence. *Perspectives in Biology and Medicine*, 52(2), 168–187.
- Gray, Mel, Plath, Debbie & Webb, Stephen A. (2009) Evidence-based social work: A critical stand. New York: Routledge.
- Gredig, Daniel & Sommerfeld, Peter (2008) New Proposals for Generating and Exploiting Solution-Oriented Knowledge. *Research on Social Work Practice*, 18(4), 292–300.
- Gredig, Daniel (2011) From research to practice: Research-based Intervention Development in social work: developing practice through cooperative knowledge production. *European Journal of Social Work*, 14(1), 53–70.
- Gross, Matthias (2009) Collaborative experiments: Jane Addams, Hull House and experimental social work. *Social Science Information*, 48(1), 81–95.
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonna S. (2005) Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd, 191–215.

- Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka (2016) Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsinki: Gaudeamus.
- Hakanen, Jari, Seppälä, Pia & Peeters, Maria (2017) High Job Demands, Still Engaged and Not Burned Out? The Role of Job Crafting. *International Journal of Behavioral Medicine*, 24, 619–627.
- Hakkarainen, Kai, Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse (2008) Tutkiva oppiminen: Järki, tunteet ja kulttuurinen oppiminen sytyttäjinä. Helsinki: Wsoy.
- Hall, Ashley (2011) Experimental Design: Design Experimentation. *Design Issues*, 27(2), 17–26.
- Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa (2019) Towards Glocal Social Work in the Era of Compressed Modernity. London: Routledge.
- Hartman, Jeannette (2012) Moral work, working moral – John Dewey’s empirical ethics and moral decision-making in social work. *Journal of Social Intervention*, 21(3), 63–76.
- Hassi, Lotta, Sami Paju & Maila, Reetta (2015) Kehitä kokeillen: Organisaation käsikirja. Helsinki: Talentum Pro.
- Heiskala, Risto (2006a) Sosiaaliset innovaatiot ja hegemonisten mallien muutokset: kuinka tulkita Suomen 1990-luvun murrosta? Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki, Gaudeamus, 202–217.
- Heiskala, Risto (2006b) Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio (toim.) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki, Gaudeamus, 14–42.
- Helkama, Klaus (2002) Käytännöllisesti katsoen – sosiaalipsykologian näkökulmasta. Teoksessa Sami Pihlström, Kristina Rolin & Floora Ruokonen (toim.) Käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino, 75–83.
- Hietala, Outi & Rissanen, Päivi (2017) Yhteiskehittäminen uudenlaisen vastavuoroisuuden välittäjänä. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino, 167–180.
- Hintikka, Jaakko (1999) Is Logic the Key to All Good Reasoning? Teoksessa Jaakko Hintikka (toim.) In

- Inquiry as Inquiry: A Logic of Scientific Discovery.
Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1–24.
- Hodge, Suzanne (2005) Participation, discourse and power: a case study in service user involvement. *Critical Social Policy*, 25, 164–179.
- Hongisto, Valtteri, Haapakangas, Annu, Varjo, Johanna, Helenius, Riikka & Koskela, Hannu (2016) Refurbishment of an Open-plan office – Environmental and Job Satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 176–191.
- Hothersall, Steve J. (2016) Epistemology and social work: Integrating theory, research and practice through philosophical pragmatism. *Social Work and Social Sciences Review*, 18(3), 1–35.
- Hothersall, Steve J. (2019) Epistemology and social work: enhancing the integration of theory, practice and research through pragmatism. *European Journal of Social Work*, 22(5), 860–870.
- Houston, Stan (2010) Prising Open the Black Box. *Critical Realism, Action Research and Social Work. Qualitative Social Work*, 9(1), 73–91.
- Häkkinen, Kaisa (1987) *Nykysuomen sanakirja: etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Häyhtiö, Tapio, Kyhä, Henna & Raikisto, Kaisu-Leena (2017) *Palvelumuotoilu asiakkaiden osallistamisen keinona. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystalveissa*. Tampere: Vastapaino, 85–109.
- Ikäheimo, Heikki (2008) *Sosiaalisuus ja epäsosiaalisuus sosiaalityössä. Teoksessa Tuija Kotiranta ja Petteri Niemi (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta*. Helsinki: Palmenia, 13–33.
- James, William (1907/2008) *Pragmatismi – Uusi nimi eräille vanhoille ajattelutavoille*. Suom. Antti Immonen. Tampere: Eurooppalainen filosofian seura ry.
- James, William (1989) *Philosophical Conceptions and Practical Results*. *University Chronicle*. 1(4), 287–310.
- Julkunen, Ilse (2011) *Knowledge-Production Processes in Practice Research – Outcomes and Critical Elements*. *Social Work & Society*, 9(1), 60–75.

- Julkunen, Ilse (2016) Arvioinnin kriittiset elementit. Teoksessa Annamari Tuulio-Henkriksson, Laura Kallioma-Puha & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Harkittu, tutkittu, avoin. Marketta Rajavaaran juhlakirja. Helsinki: Kela, 51–68.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.
- Järvikoski, Aila, Martin, Marjatta, Kippola-Pääkkönen, Anu & Härköpää, Kristiina (2017) Asiakkaan kehittämisosallisuus kuntoutuksessa. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystieteissä. Tampere: Vastapaino, 58–81.
- Kahneman, Daniel (2011) Thinking, fast and slow. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kananen, Johannes & Kantola, Anu (2009) Kilpailukyky ja tuottavuus – Kuinka uudet käsitteet saavuttivat hallitsevan aseman hyvinvointivaltion muutoksessa? Teoksessa Johannes Kananen & Juho Saari (toim.) Ajatuksen voima: Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa. SoPhi 113, Helsinki: Minerva kustannus oy, 119–151.
- Kananoja, Aulikki & Niemi, Veikko (1973) Käytännön sosiaalityöstä sosiaaliseen uudistukseen. Teoksessa Paavo Siro, Auvo Kiiskinen, Tapio Nummenmaa & Arvo Seppälä (toim.) Sosiaalipolitiikan arvot, tavoitteet ja käytäntö 1970-luvulla: Juhlakirja Armas Niemisen täyttäessä 60 vuotta 7.2.1973. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A Vol. 49. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Karttunen, Teija & Hietamäki, Johanna (2014) Tiedon käytön kysymyksiä ja haasteita sosiaalityön asiakastyössä. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 320–336.
- Kettunen, Pauli (2006) Pohjoismaiden hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana. Teoksessa Juho Saari (toim.) Historiallinen käänne: Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 217–256.
- Kielitoimiston sanakirja (2006) 1. osa, A-K. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Kilpinen, Erkki (2008) John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelma. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 91–132.
- Kilpinen, Erkki, Kivinen, Osmo & Pihlström, Sami (2008) Johdanto. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 7–17.
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija (2011) Valtaistumisen vaikuttavuuden arviointi. Miten voimme edistää sitä sosiaalityössä? *Janus*, 19(2), 122–142.
- Kivipelto, Minna (2008) Osallistava ja valtaistava arviointi. Johdatus periaatteisiin ja käytäntöihin. Stakesin työpapereita 17/2008. Helsinki: Stakes.
- Koivisto, Juha (2006) Sosiaalialan näyttökeskustelu: miten sosiaalisten interventioiden vaikuttavuus osoitetaan? *Janus*, 14(1), 53–60.
- Koivunen, Hannele (1997) Hiljainen tieto. Helsinki: Otava.
- Kokeilijan starttipaketti (2018). Kokeileva Suomi -kärkihankkeen materiaaleja. Viitattu 20.11.2018.
- Kuivalainen, Susan (2013) Toimeentulotuen muuttunut asema. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla: Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Helsinki: Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos, 15–34.
- Kuula, Arja (1999) Toimintatutkimus: Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.
- Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino (2005) Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. *Janus*, 13(4), 452–460.
- Kääriäinen, Aino, Satka, Mirja, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016) Käytäntötutkimuksen tietokäytäntö toimijoiden kuvaamana. Teoksessa Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Heikki Waris -instituutti & Matilda Wrede -institutet, 34–55.
- Latour, Bruno (1987) *Science in Action*. Cambridge: Harvard University Press.

- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lovio, Iikka & Muurinen, Heidi (2013) *Sosiaalitoimisto 2.0 – Kuinka teemme sosiaalitoimistosta voimauttavan paikan?* Työpapereita 2013:2. Helsinki: Socca.
- Lähteenmäki-Smith, Kaisa & Kuitunen, Soile (2015) *Näyttöperusteisuus päätöksenteossa: tiede- ja tutkimusperusteisuudesta tekemisen demokratiaan?* Teoksessa Petri Virtanen, Jari Stenvall & Pasi-Heikki Rannisto (toim.) *Tiedolla johtaminen: Teoriaa ja käytäntöjä*. Tampere: Tampere University Press ja tekijät, 115–149.
- Marcio Jaime J. (2001) *Abductive Inference, Design Science and Dewey's Theory of Inquiry*. *Transactions of the Charles S. Peirce Society* Vol XXXVII, No. 1, 97–121.
- Martela, Frank (2015a) *Fallible Inquiry with Ethical Ends-in-View: A Pragmatist Philosophy of Science for Organizational Research*. *Organization Studies*, 36(4), 537–563.
- Martela, Frank (2015b) *Pragmatism as an attitude*. Teoksessa Ulf Zackariasson (toim.) *Nordic Studies in Pragmatism 3: Action, Belief and Inquiry – Pragmatist Perspectives on Science, Society and Religion*. Helsinki: Nordic Pragmatism Network, 187–207.
- Martela, Frank (2019) *A pragmatist inquiry into the art of living. Seeking reasonable and life-enhancing values within the fallible human condition*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences.
- Matthies, Aila-Leena (2014) *How Participation and Welfare Services are Connected*. Teoksessa Lars Uggerhøj & Aila-Leena Matthies (toim.) *Participation, Marginalization and Welfare Services*. Surrey: Ashgate, 3–18.
- Matthies, Aila-Leena (2017) *Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa*. *Sosiologia*, 2/2017, 149–165.
- Matthies, Aila-Leena, Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo (2018) *The Promise and Deception of Participation in Welfare Services for Unemployed Young People*. *Critical Social Work*, 19(2), 2–20.
- McBeath, Bowen & Austin, Michael (2015) *The Organizational Context of Research-Minded Practitioners: Challenges and Opportunities*. *Research on Social Work Practice*, 25 (4), 446–459.

- Merton, Robert & Barber, Elinor (2004) *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science*. Princeton: Princeton University Press.
- Miettinen, Reijo (2000) The concept of experiential learning and John Dewey's theory of reflective thought and action. *International Journal of Lifelong Education*, 19(1), 54–72.
- Miettinen, Reijo (2006) Epistemology of Transformative Material Activity: John Dewey's Pragmatism and Cultural-Historical Activity Theory. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 36(4), 389–408.
- Miettinen, Reijo (2008) Toiminnan käsite pragmatismissa ja kulttuurihistoriallisessa toiminnan teoriassa. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 209–230.
- Mills, C. Wright (1959/2015) *Sosiologinen mielikuvitus*. Suom. Antti, Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala ja Hannu Uusitalo. Helsinki: Gaudeamus.
- Mutka, Sari & Satka, Mirja (2018) Uudenmaan läänin terveydenhuollon opetuskentän jännitteet sosiaalityön pioneerin näkökulmasta. *Janus*, 26(1), 21–39.
- Mäntysaari, Mikko (2001) Arviointi sosiaalipalveluissa: Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin. *FinSocin työpapereita* 3/2001. Helsinki: Stakes.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Realism as a Foundation for Social Work Knowledge. *Qualitative Social Work*, 4(1), 87–98.
- Mäntysaari, Mikko (2009) Marx sosiaalityön tutkimuksessa. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 85–108.
- Määttänen, Pentti (2002) Kokeellinen käytäntö ja realismin ongelma. Teoksessa Sami Pihlström, Kristina Rolin & Floora Ruokonen (toim.) *Käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino, 293–300.
- Määttänen, Pentti (2009) *Toiminta ja kokemus: Pragmatistisen terveen järjen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mönkkönen, Kaarina (2007) *Vuorovaikutus: dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Edita.

- Niiniluoto, Ilkka (2002) Käytäntö-kollokvion avausanat. Teoksessa Sami Pihlström, Kristina Rolin & Floora Ruokonen (toim.) Käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino, 8–13.
- Nonaka, Ikujiro, & Takeuchi, Hirotaka (1995) *The Knowledge-Creating Company*. Oxford: Oxford University Press.
- Nowotny, Helga, Scott, Peter & Gibbons, Michael (2008) *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Osborne, Stephen P. (1998) Naming the Beast: Defining and Classifying Service Innovations in Social Policy. *Human Relations*, 5(9), 1113–1154.
- Paavola, Sami & Hakkarainen, Kai (2005) Three abductive solutions to the Meno paradox – with instinct, inference, and disturbed cognition. *Studies in Philosophy and Education*, 42(3–4), 235–253.
- Paavola, Sami & Hakkarainen, Kai (2008) Pragmatistinen välittyneisyys uuden luomisen perustana. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 162–184.
- Paavola, Sami (2004a) Abduction as a Logic and Methodology of Discovery: The Importance of Strategies. *Foundations of Science*, 9(3), 267–283.
- Paavola, Sami (2004b) Abduction through Grammar, Critic and Methodetic. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 40(2), 245–270.
- Paavola, Sami (2006) *On the Origin of Ideas: An Abductive Approach to Discovery*. Helsinki: University of Helsinki.
- Paavola, Sami (2015) Deweyan Approaches to Abduction? Teoksessa Ulf Zackariasson (toim.) *Nordic Studies in Pragmatism 3: Pragmatist Perspectives on Science, Society and Religion*. Helsinki, Finland: Nordic Pragmatism Network, 230–249.
- Pahl, Kate & Facer, Keri (2017) Understanding collaborative research practices: a lexicon. Teoksessa Keri Facer & Kate Pahl (toim.) *Valuing interdisciplinary collaborative research: Beyond impact*. Bristol: Policy Press, 215–231.

- Palsanen, Kati & Kääriäinen, Aino (2015) Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus*, 23(2), 189–204.
- Patton, Michael Q. (1997) *Utilization-focused evaluation: The new century text* (3rd ed.). Thousands Oaks: SAGE.
- Peirce, Charles S. (1868/2001) Neljän kyvyttömyyden seurauksista. Teoksessa C.S. Peirce (2001) *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Suom. Markus Lång. Tampere: Vastapaino, 55–89.
- Peirce, Charles S. (1877/2001) Kuinka käsityksiä muodostetaan. Teoksessa C.S. Peirce (2001) *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Suom. Markus Lång. Tampere: Vastapaino, 127–150.
- Peirce, Charles S. (1878/2001) Kuinka selkeytämme ideoitamme. Teoksessa C.S. Peirce (2001) *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Suom. Markus Lång. Tampere: Vastapaino, 151–174.
- Peirce, Charles S. (1897/1931) General historical orientation. Teoksessa Charles S. Peirce, Arthur W. Burks, Charles Hartshorne ja Paul Weiss (toim.) *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce: Vol. 1-2, Principles of philosophy; Elements of logic*. Charlottesville: InteLex Corporation, 3–72.
- Peirce, Charles S. (1902/1934) Preface. Teoksessa Charles S. Peirce, Charles Hartshorne ja Paul Weiss (toim.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce: Vol. 5-6, Pragmatism and Pragmatism. Scientific Metaphysics*. Harvard University, 1–9.
- Peirce, Charles S. (1902/1976) *The new elements of mathematics*. Hague: Atlantic Highlands, N.J.: Mouton Publishers; Humanities Press.
- Peirce, Charles S. (1905/1934a) What Pragmatism Is. Teoksessa Charles S. Peirce, Charles Hartshorne ja Paul Weiss (toim.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce: Vol. 5-6, Pragmatism and Pragmatism. Scientific Metaphysics*. Harvard University, 272–292.
- Peirce, Charles S. (1905/1934b) Issues of Pragmatism. Teoksessa Charles S. Peirce, Charles Hartshorne ja Paul Weiss (toim.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce: Vol. 5-6, Pragmatism and Pragmatism. Scientific Metaphysics*. Harvard University, 293–313.
- Peirce, Charles S. (1934) *A Survey of Pragmatism*. Teoksessa Charles S. Peirce, Charles Hartshorne ja Paul Weiss (toim.) *Collected*

- Papers of Charles Sanders Peirce: Vol. 5-6, Pragmatism and Pragmatism. *Scientific Metaphysics*. Harvard University, 317–345
- Peirce, Charles S. (1903/1997a) Lecture Seven: Three Cotary Propositions of Pragmatism. Teoksessa Patricia A. Turrisi (toim.) In *Pragmatism as a Principle and Method of Right Thinking: The 1903 Harvard Lectures on Pragmatism*. New York: State University of New York Press, 241–256.
- Peirce, Charles S. (1903/1997b) Lecture Six: The Nature of Meaning. Teoksessa Patricia A. Turrisi (toim.) In *Pragmatism as a Principle and Method of Right Thinking: The 1903 Harvard Lectures on Pragmatism*. New York: State University of New York Press, 221–239.
- Peirce, Charles S. (1903/1997c) Lecture Two: Phenomenology or the doctrine of categories. Part B: On Phenomenology. Teoksessa Patricia A. Turrisi (toim.) In *Pragmatism as a Principle and Method of Right Thinking: The 1903 Harvard Lectures on Pragmatism*. New York: State University of New York Press, 139–165.
- Peirce, Charles S. (1903/1997d) Lecture Five: The Normative Sciences. Teoksessa Patricia A. Turrisi (toim.) In *Pragmatism as a Principle and Method of Right Thinking: The 1903 Harvard Lectures on Pragmatism*. New York: State University of New York Press, 205–220.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.
- Pihlström, Sami (2008a) Jälkisanat. Teoksessa Antti Liukkonen (suom.) *Pragmatismi*. Tampere: Eurooppalainen filosofian seura ry, 250–269.
- Pihlström, Sami (2008b) Pragmatismi filosofisena perinteenä. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 21–51.
- Pohjola Pasi & Koivisto Juha (2013) Innovaatiot käytäntöinä: Systeminen innovaatiomalli sosiaali- ja terveysalan kehittämistoiminnan perustaksi. *Yhteiskuntapolitiikka*, 78(1), 89–98.

- Pohjola, Anneli (2017) Asiakkaan pitkä tie palveluihin vaikuttajaksi. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystaloudissa. Tampere: Vastapaino, 308–325.
- Pohjola, Pasi (2007) *Technical Artefacts: An Ontological Investigation of Technology*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Polanyi, Michael (1958) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Poskela, Jarno, Kutinlahti, Pirjo, Hanhike, Tiina, Martikainen, Mikko & Urjankangas, Hanna-Maria (2015) Kokeileva kehittäminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, TEM raportteja 67/2015.
- Purola, Tapani (1987) Vaikuttavuuden arviointia sosiaalihuollossa – Näkökohtia suunnittelun ja evaluaation tasoista ja tavoista. Teoksessa Tapani Purola, Kyösti Urponen & Harri Sintonen (toim.) Vaikuttavuuden arvioinnin mahdollisuuksista ja menetelmistä sosiaalihuollossa. Sosiaalihuollon julkaisuja 18/1987, 1–33.
- Raami, Asta (2015) *Intuition Unleashed: On the application and development of intuition in the creative process*. Helsinki: Aalto University.
- Rajavaara, Marketta (2005) Tutkivasta sosiaalityöstä sosiaalialan osaamiskeskukseen. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 47–72.
- Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84, 2007.
- Ratkaisujen Suomi (2015) Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.
- Rauhala, Pirkko-Liisa (1996) Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaaliturvaa? Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 477, 1996.
- Raunio, Kyösti (2009) *Oleminen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ridell, Seija, Kymäläinen, Päivi & Nyysönen, Timo (2009) Julkinen tila tänään – kuhinaa lomittuvilla rajapinnoilla. Teoksessa Päivi Kymäläinen, Timo Nyysönen & Seija

- Ridell (toim.) Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa: Tieteidenvälisiä otteita vallasta kaupunki-, media- ja virtuaalituloissa. Tampere: Tampere University Press, 7–38.
- Rimpelä, Matti (2017) Kokeilukulttuuri – vahvistuva värisävy kehittämisen kirjoissa vai poliittista retoriikkaa? *Yhteiskuntapolitiikka*, 82(2), 235–236.
- Robson, Colin (2001) Käytännön arvioinnin perusteet: Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Helsinki: Tammi.
- Rontti, Simo, Miettinen, Satu, Kuure Essi & Lindström, Antti (2013) Agile Techniques in Service Prototyping. Teoksessa Satu Miettinen & Anu Valtonen (toim.) *Service Design with Theory: Discussion on Change, Value and Methods*. Rovaniemi: Lapland University Press/Lapin yliopistokustannus, 189–196.
- Sanders, Elizabeth & Stappers, Pieter Jan (2008) Co-creation and the new landscapes of design. *CoDesign*, 4(1), 5–18.
- Satka, Mirja (1995) Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish poor law to professional social work. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1995.
- Satka, Mirja, Julkunen, Ilse, Kääriäinen, Aino, Poikela, Ritva, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016) Johdanto – Käytäntötutkimus tietona ja taitona. Teoksessa Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) *Käytäntötutkimuksen taito*. Helsinki: Heikki Waris -instituutti & Matilda Wrede -institutet, 8–30.
- Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9–19
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–314.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2012) Approaching practice research in theory and practice. Teoksessa Edgar Marthinsen & Ilse Julkunen (toim.) *Practice research in Nordic social work: Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birch Ltd, 171–191.

- Saurama, Erja (2016) Sosiaalityön käytäntötutkimus ja pragmatismi. Teoksessa Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka & Heidi Muurinen (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Heikki Waris -instituutti & Matilda Wrede -institutet, 78–98.
- Schön, Donald (1983) *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books.
- Segelström, Fabian (2013) Understanding visualisation practices: A distributed cognition perspective. Teoksessa Satu Miettinen & Anu Valtonen (toim.) *Service Design with Theory: Discussion on Change, Value and Methods*. Rovaniemi: Lapland University Press/Lapin yliopistokustannus, 197–208.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik (2013) Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (1999) Luottamus prosessiin: Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla. *Stakes tutkimuksia 104*. Helsinki: Stakes.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2004) Projekti – kehittämisen kehto vai musta aukko? *Yhteiskuntapolitiikka*, 69(3), 251–259.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2006) Suunnittelurationalismista hyviin käytäntöihin – kehittämisen menetelmien ja ajattelutapojen muodonmuutos. Teoksessa Riitta Seppänen-Järvelä & Vappu Karjalainen (toim.) *Kehittämistyön risteyskohtia*. Helsinki: Stakes, 17–33.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Stebbins, Robert (2001) *Exploratory Research in the Social Sciences*. Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods, Vol. 48. Thousand Oaks: Sage.
- Stenvall, Jari (2017) Kokeilut rubikin kuutioina? Kokeilujen ja kokeilukulttuurin arviointi ja merkitys julkishallinnossa. Acta nro 269. Tampereen yliopisto ja Suomen Kuntaliitto.
- Stickdorn, Marc & Schneider, Jakob (2011) *This is service design thinking: Basics - tools - cases*. Amsterdam: BIS Publishers.
- Strandman, Kristiina & Palo, Miia (2017) Dialogi yhteiskehittämisen ytimessä. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa*. Tampere: Vastapaino, 129–146.

- Sulkunen, Pekka (2007) Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki, Gaudeamus, 17–38.
- Suomen perustuslaki 731/1999.
- Tavory, Iddo & Timmermans, Stefan (2014) *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. London: The University of Chicago Press.
- Toikko, Timo & Rantanen, Teemu (2009) Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press.
- Toikko, Timo (2014) Vastuullisuuden asiakkuuden paradigma. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 161–175.
- Truzzi, Marcello (1983) Sherlock Holmes: Applied Social Psychologist. Teoksessa Eco Umberto & Thomas A. Sebeok (toim.) *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce*. Bloomington: Indiana University Press, 154–160.
- Tuomela, Raimo (1983) *Tiede, toiminta ja todellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2008) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuomisto, Suvi & Rännäli, Helena (2017) Polkuja kehittäjäksi ja vaikuttajaksi kasvamiseen. Teoksessa Anneli Pohjola, Maarit Kairala, Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveystaloudissa*. Tampere: Vastapaino, 245–261.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Uggerhøj, Lars (2011) Theorizing practice research in social work. *Social Work and Social Sciences Review*, 15(1), 49–73.
- Uggerhøj, Lars (2013) Learning from each other: collaboration processes in practice research. *Nordic Social Work Research*, 4(sup1), 44–57.

- Urponen, Kyösti (1987) Vaikuttavuuden arviointia sosiaalihuollossa- ja työssä – Näkökohtia arviointimenetelmistä, ongelmista ja haasteista. Teoksessa Tapani Purola, Kyösti Urponen & Harri Sintonen (toim.) Vaikuttavuuden arvioinnin mahdollisuuksista ja menetelmistä sosiaalihuollossa. Sosiaalihuollon julkaisuja 18/1987, 34–76.
- Warpenius, Katariina (2007) Näkymätön näyttö – vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki, Gaudeamus, 143–160.
- Vataja, Katri (2012) Kehittyvä työyhteisö: Itsearviointin hyödyntäminen työyhteisön kehittämisessä kunnallisessa sosiaalitoimessa. Tutkimuksia 86/2012. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Vidensek, Petra (2014) From Definition to Action: Empowerment as a Tool for Change in Social Work Practice. Teoksessa Lars Uggerhøj & Aila-Leena Matthies (toim.) Participation, Marginalization and Welfare Services. Surrey: Ashgate, 63–76.
- Widmark, Erik & Patel, Emma (2013) More Pleasant Public Services with the Help of Service Design. Teoksessa Satu Miettinen & Anu Valtonen (toim.) Service Design with Theory: Discussion on Change, Value and Methods. Rovaniemi: Lapland University Press/Lapin yliopistokustannus, 73–80.
- Womack, James P., Jones, Daniel T. & Roos, Daniel (1990) The Machine that Changed the World. Oxford: Maxwell Macmillan International.
- Yhteiskehittämisen käsikirja (2018) Katja Hagman, Tuija Hirvikoski, Piia Wollstén & Anne Äyväri (kirj.) Espoo: Espoon kaupunki.
- Yin, Robert K. (2009) Case Study Research: Design and Methods. London: Sage.
- Yliruka Laura & Hänninen Kaija (2014) Sosiaalityön arviointimenetelmän käyttöönotto toimijaverkkona. Yhteiskuntapolitiikka, 79(3), 278–290.
- Yliruka, Laura (2015) Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena: Kuvastin-menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 1/2015. Helsinki: Heikki Waris -instituutti.

Taulukko 6. Kokeilevan lähestymistavan mahdollisuudet, esteet ja edellytykset. Osatutkimusten tulosten koonti.

MAHDOLLISUUDET	
Työntekijä tai tiimi	<ul style="list-style-type: none"> • Pienen kokeilun tekeminen on mahdollista oman työn osana tai ohella • Kokeiluiden prosessiin osallistuminen on myös mahdollista oman työn ohella, jos prosessille on nimetty vastuuhenkilö • Kokeilemalla kehittäminen motivoi ja virkistää sekä tekee työstä mielekästä ja innostavaa • Kokeilut laajentavat asiakasymmärrystä • Kokeiluiden tekeminen edistää yhteisoppimista; eri ammattiryhmien ja asiakkaiden osallistuminen laajensi ymmärrystä ja edisti keskustelua • Kokeilut ovat keino kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä sekä esittää vaihtoehtoisia toimintatapoja ja koetella uusia ideoita • Kokeilut edistävät laadukkaiden ja eettisesti kestävien palveluiden suunnittelua ja tuottamista • Kokeiluiden tekeminen on mahdollista organisaatiomuutoksen luomasta epävarmuudesta huolimatta • Kokeilutoimintaan osallistuneiden työntekijöiden kehittämisvalmiudet vahvistuvat • Kokeileminen rohkaisee avointa suhtautumista uusiin ideoihin ja ideoiden kokeilemiseen
Palvelun-käyttäjät	<ul style="list-style-type: none"> • Eri tavoin osallistuminen on mahdollista ja osallistuminen voi tarkoittaa: 1) reagointia, 2) ideoiden tai palautteen antamista tai 3) kokeiluiden yhteissuunnittelua ja -toteutusta • Kokeilut ja yhteinen keskustelu työntekijöiden kanssa laajensivat kehittäjäasiakkaiden ymmärrystä • Kokeilut voivat edistää sosiaalipalveluiden demokratisoitumista: kokeiluiden yhteissuunnittelusta voi seurata kokemus vaikuttamisesta • Osallistuminen voi olla monenlaista, ei perustu vain kirjoittamiseen tai puhumiseen • Kokeilut edistävät kokemuksista keskustelua ja auttavat nimeämään kokemuksia. • Yhteiskehittäminen on kehittäjäasiakkaille kuntouttavaa ja kokemusasiantuntijuuden tunnustaminen nostaa itsearvostusta • Yhteiskehittämisessä vastavuoroisesta tunnustamisesta seuraa emanisipoitumista ja se, että henkilö osaa jäsentää kokemuksiaan tiedoksi
Ei-inhimilliset toimijat	<ul style="list-style-type: none"> • Ideaa visualisoiva ja konkretisoiva kokeilu lisää ymmärrystä ja edistää keskustelua ympäristötekijöistä • Kokeilun kautta on mahdollista havaita ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksia toimintaan ja tunnistaa niiden rooli • Ei-inhimillisten toimijoiden vaikutusten tunnistaminen vähentää muutoksessa koettua epävarmuutta

ESTEET

- Alkuongelman tai tavoitteen määrittely ei ole selvä
- Epärealistisista tavoitteista tai odotuksista voi seurata turhautumista
- Työntekijän tai tiimin vallassa on kehittää ratkaisuja vain tietynlaisiin ongelmiin
- Muiden alojen ammattilaisten saaminen mukaan kokeiluun voi olla vaikeaa
- Kehittäminen kohdistuu vain pieniin ja helpommin ratkaistavissa oleviin ongelmiin, isot ongelmat sivuutetaan
- Jos ongelma tai ratkaisuidea tulee ulkopuolelta, sitä ei koeta omaksi ja siihen ei sitouduta
- Kollegoiden kritiikki voi olla lannistavaa; toisaalta saman mielisyyden voi estää oppimista
- Oppimisen esteenä voi olla se, että osallistujat eivät ole valmiita luopumaan ennako-oletuksistaan ja -asenteistaan
- Vastuuhenkilön ja ajan puute ovat este kokeiluprosessin jatkuvuudelle
- Organisaatiomuutos, kokousrakenteiden puute ja henkilöstön vaihtuvuus katkaisevat oppimisen
- Uuteen kehittäjäpositioon tai kokeiluissa uuteen rooliin asettuminen voi olla vaikeaa
- Asiakkaiden yhdenvertaisuus voi vaarantua
- Ei lupaa toisin toimimiseen

- Epäselvistä tavoitteista tai epärealistisista odotuksista voi seurata turhautumista; organisaation reunaehto- ja hahmottaminen voi olla vaikeaa
- Kehittäminen kohdistuu vain pieniin ja helpommin ratkaistavissa oleviin ongelmiin, isot ongelmat sivuutetaan
- Palvelunkäyttäjien osallistuminen riippuu työntekijöiden toiminnasta; oma-aloitteista vaikuttamista organisaatioon ei tapahtunut
- Yksittäisessä kokeilussa ei välttämättä ehdi syntyä riittävästi keskinäistä luottamusta ja ymmärrystä
- Pelkämästä ideoiden tai palautteen annosta ei välttämättä synny kokemusta vaikuttamisesta
- Ammattikielen sekä organisaation hahmottaminen voi olla vaikeaa

- Etenkin isoissa muutoksissa kokeilemalla voi tarkastella vain osaa ei-inhimillisten toimijoiden vaikutuksista
- Osa vaikutuksista paljastuu vasta pidemmän ajankuluttua, ei lyhyessä kokeilussa

EDELLYTYKSET

- Oppiminen edellyttää jaettua ymmärrystä siitä, onko kokeilun tavoitteena ongelman tarkentaminen, ideoiden tuottaminen vai ratkaisuidean testaaminen
- Vaikka tavoitteena olisi testata ratkaisuideaa, avoimuus kokeilun seurauksien havainnoinnille on tärkeää
- Prosessille nimetään vastuuhenkilö
- Kehittämisen suunnan ja rajojen sopiminen osana organisaation toimintaa; esimiehen tuki
- Kehittämiseen osallistuu pieni, sitoutunut, samanhenkinen ja vapaaehtoinen toteuttajaporukka, jossa eri ammattiryhmien edustajia
- Osallistujien hyvät välit, tuttuus ja keskinäinen luottamus
- Kokeilevan lähestymistavan ja kokeiluiden sopivan laajuuden hahmottaminen
- Ajattelu-, havainnointi- ja vuorovaikutustaidot; kyky ohjata ja kuljettaa prosessia
- Kyky asettua uuteen rooliin
- Opiteiden jäsentäminen pitkällä aikavälillä; yhteiset tapaamiset sekä visualisointi- ja dokumentointi keinojen hyödyntäminen

- Ammattilaiset kutsuvat asiakkaat mukaan
- Ammattilaiset neuvottelevat toiminnan ehdoista organisaation kanssa ja luovat siten tilan palvelunkäyttäjien osallistumiselle sekä toimivat portinvartijoina
- Kehittämiseen osallistuu pieni, sitoutunut, samanhenkinen ja vapaaehtoinen toteuttajaporukka
- Riittävästi aikaa luottamuksen ja kokeilujatkumun rakentumiselle

- Kokeiluiden suunnittelussa pyritään ei-inhimillisten toimijoiden vaikutusten paljastamiseen ja havainnoimiseen; pelkät ajatuskokeet eivät aina riittäviä

Sosiaalityön kehittämisessä hyödynnetään kokeiluja. Kokeiluista voi syntyä tietoa, joka auttaa ongelman täsmentämisessä tai ratkaisuidean tarkentamisessa. Koska kokeiluissa hankitaan uutta tietoa, niiden käyttäminen sosiaalityön kehittämisen välineenä edellyttää strategista päättelyä. Kokeiluihin liittyvä reflektio ja tarkka päättely ovat myöskin edellytys käytäntötutkimuksen tekemiselle.

Kokeiluja tehdessä on hyvä tietää, millaisia mahdollisuuksia, esteitä ja edellytyksiä niihin liittyy. Tässä julkaisussa kokeilemista tarkastellaan aikuissosiaalityön käytäntöjen kehittämisessä. Samalla osallistutaan pragmatismia koskevaan tieteenfilosofiseen keskusteluun. Pragmatismiin pohjautuvien tieteenfilosofisten lähtökohtien jäsentäminen ja kokeiluja koskevien tutkimustulosten kokoaminen rakentavat sosiaalityön ammattilaisille, esimiehille, tutkijoille ja kehittäjille monipuolisen kuvan siitä, mistä kokeilevassa lähestymistavassa on kyse.

Socca

Pääkaupunkiseudun
sosiaalialan osaamiskeskus

*Heikki Waris -instituutti on osa
Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskusta Soccaa.*